چاپی پێنجەم

گەڕانەوە بۆلای خوا

سُبحانَهُ وتعالی

بەرەو خوا وەرچەرخان و
وازهێنان لە گوناه و سەرپێچی و
گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان.

عەلی باپیر

www.youtube.com/alibapir1

بەرەو خوا وەرچەرخان‌و واز لە گوناح‌و سەرپێچی

هێنان‌و گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان

www.alibapir.net

ناوی کتێب: گەڕانەوە لای خواﷻ

بەرەو خوا وەرچەرخانو واز لە گوناحو سەرپێچی هێنانو گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان

نووسەر: عەلی باپیر

نۆبەی چاپ: پێنجەم

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان

ژمارە (420)ی ساڵی(2001)ی پێدراوە

گەڕانەوە بۆلای خوا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى

بەرەو خوا وەرچەرخان‌و واز لە گوناح‌و سەرپێچی هێنان‌و

گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان

نووسینی

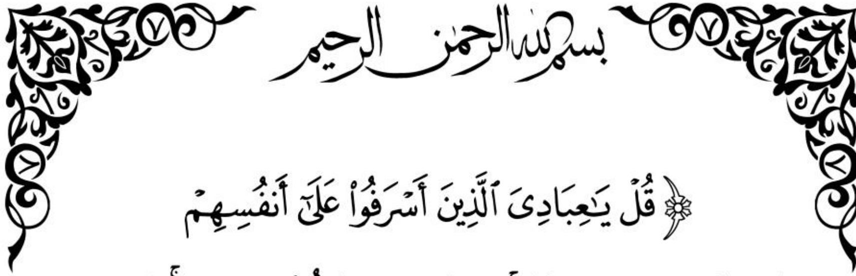
عەلـی باپـیـر

چاپی پێنجەم

1431ك – 2010ز

بسم الله الرحمن الرحيم

لَا تَقْنَطُواْ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ
ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُواْ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن
يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾ الزمر:٣٥-٤٥

پێشکەشە

* بە هەموو ئەو کەسانەی کە بەرەو خوای بەرزو مەزن دەگەڕێنەوە

* چ لە کوفرو شیركو نیفاقەوە، بۆ ئیمانو خوا بە یەکگرتنو ساغییو ڕاستیی.

* وە چ لە گوناحو تاوانە گەورەو گچکەکانەوە، بۆ خوا پەرستییو فەرمانبەریی.

* وە چ لە بێئاگاییو تەمو مژەکانی سەر دڵو دەروونەوە، بۆ دڵ بێدارییو صەفاو بێ خەوشیی.

بە ئومێدی ئەوە کە مایەی بەرچاو ڕوونی زیاتریان بێ لەو سەفەرە پڕ خێروبێرەی تەمەنیاندا.

ثيَشةكى ضاثى ثيَنجةم

الحمد لله وحده و الصلاة والسلام على من لانبِيَّ بعده، محمد وآله والسالكين دَرْبَه.

خويَنةرى سةنطين و شيرين:

ستايش و سوپاسگوزاری شایسته بۆ خوا –تبارك وتعالى–، ئەوە ئەم کتێبەی بەردەستتان بۆ جاری پێنجەمین چاپ و بڵاو دەکرێتەوەو، ئەمجارەشیان برایانی خۆشەویستم لە: (ناوەندی ڕاگەیاندنی ئارا) بەم شێوە جوان و دڵگیرە هەڵساون بە چاپکردنەوەی، خوا هێزوپێزی پتر بخاتە کاروبارییانەوە و هەر سەلامەت و سەرفرازو گورج و گۆڵ و بەگوڕ بن.

لە سۆنگەی ئەوەشەوە کە لە پێشەکی چاپەکانی دیکەی ئەم کتێبەدا، شتی زۆرمان لەبارەی (گەڕانەوە بۆلای خوا سبحانه وتعالى) گوتووە، لێرەدا بە پێویستی نازانم هیچ بڵێم جگە لە ئاماژەکردن بۆ مەسەلەیەکی گرنگ و هەستیار، کە پێشتر قسەمان لەبارەوە نەکردووە، ئەویش بریتییە لە بەرپرسیارێتی (مسؤلية)مان بەرانبەر بەوکەسانەی کە بەهەر هۆیەکەوە بووە دڵیان نەرم دەبێ و بڕیاری بۆلای خوا گەڕانەوە و لەگەڵیدا ئاشتبوونەوە دەدەن:

کە بێگومان ئەو جۆرە کەسانە، وەك بابای تازە لە نەخۆشی دەربازبووی لەسەر جێگای نەخۆشی هەڵساو وان و، پێویستییان بە هاوکاریی و چاودێریی و مشوورخۆرییەکی تایبەت هەیەو، ئەوەش ئەرکی شەرعی کۆمەڵگاو دەوروبەرە بەگشتی، کە کارێك بکرێ ئەو جۆرە کەسانە دەستیان بگیرێ و بخرێنە سەر ڕێیەکی ڕاست و ڕەوان و کاریان لە سەربکرێ، کە دینداریەکی هاوسەنگ (مُـتـَّزن)و ڕێك و ڕاست و پلەپلەیی دەست پێبکەن و، لە زێدەڕۆیی و بەزایەدان

(إفراط وتفريط) پارێزراو بن، چونکه پێگو مان حا ڵەتی تێپەڕا ندن و کورتهێ نان (الغلوّ والتقصير) هەميشە تەمەنيان کورت دەبێ و خاوەنەکەيان زۆر بڕناکات.

خواش بە بەزەيی بێسنووری خۆی هاوکارو دەستبارگری هەموو لايەکمان بێ بۆ بەندايەتیی‌و ديندارييەکی هاوسەنگی ساغ و ڕاست.

(5)ی ذو القعدة 1431ك، بەرانبەر:

(13)ی تشرينی يەكەمی 2010ز

هەولێر

ثيَشةكى ضاثى ضوارةم

الحمدلله حق حمده وصلاته وسلامه وبركاته على عبده محمد النبيِّ الخاتم المصطفى وآله المهتدين بهداه والسائرين على دربه.

خويَنةرى سةنطين و شيرين!

ستایش بۆ خوای تاكو پاك ئەوە بۆ جاری چوارەم كتێبی: (گەڕا نەوە لای خوا) چاپ دەكرێتەوە، تاكو ژمارەیەكی زیاتری خوێنەران دەستیان لێی گیربێ‌و لێی بەهرەمە ندبن، چونكە لەمێژە بەهۆی لەكتێبخانا ندا نەمانی، داوا كاریی لەسەرەو لەبەر سەرقاڵ بوونم بەبەرهەمە تازەكا نمەوە دەرفەتی پێدا چوونەوەم نەبوو بۆ سەرلەنوێ چاپ كردنەوەی‌و حەزیشم نەدەكرد بەبێ چاوپێداگێڕانەوەی وردی خۆم، چاپ بكرێ تەوە، وەك عادەتی خۆم لە گەڵ سەرجەم كتێبو نامیلكەكانمدا. ئەوەی كە لە پێشەكی ئەم چاپە تازەیە شدا بەپێویستی دەزانم ئا ماژەی پێ بدەم ئەوە یە كە بەڕا ستی لەڕۆژگاری ئێ ستاماندا خەڵك‌و كۆمەڵگایە كەمان بەگ شتی‌و بەتای بەت چینی گەنج‌و تازە پێگەیشتوومان بەهەردوو ڕەگەزەكەوە، فشارێكی زۆریان كەوتۆتە سەر، لەڕووی ئەخلاقیەوە، ئەویش لەسۆنگەی چەند هۆكارێكەوە كە لەهەموویان كاریگەرتر بەخراپ‌و هەڵە، یان بەمەبەستو ئا مانجی گڵاو و پیس، بەكارهێنانی هۆ یەكانی ڕاگەیاند نە، بەتایبەت لەلایەن حیزبە حوكمڕان‌و هەموو شت بۆ خۆ قۆرخ كەرەكان‌و هە ندێك بڵاوكراوەو، كە جێبەجێكەری پرۆژەو ئەجێندا یەكی نامۆو بەزەڕن بۆ خەڵك‌و كۆمەڵگایەكەمان.

جا لەئاوا هەل‌و مەرجێكدا دیاردەی گوناحبارییو خلیسكان بەرەو زەلكاوی تاوان ڕۆژ بۆ ڕۆژ لەتە شەنەكردن دا یە، بەتای بەت لەنێو ئەو كە سانەدا كە بەدا خەوە خاوەنی ماڵ‌و خێزانێ كی مسوڵمان‌و تۆك مەو دا مەزراونین‌و،

پەروەردەیەكی وا نەكراون‌و ناكرێن كە بەرگریی (مَنا عة)ی گو ناح‌و خلیسكان‌و هەڵخەڵەتانیان تێدا پەیدا بكات!

وەبەڕاستی من سەرم سوڕماوە لەكە سانێك كە خاوەن مەقام‌و پلەی بەرپرسیارییین لەكۆمەڵگاكەماندا، كەچی جارێك لەجاران هەر لێشیان نابینرێ‌و نابیسترێ، كە لەڕووی پەرۆش‌و دڵسۆزییەوە بۆ خەڵك‌و وڵات یان هەنگاو و هەڵوێستێك دەر بڕن لەوبارەوە، ئەگەر تەنیا بە هۆ شیاركردنەوەی خەڵك‌و ئاگاداركردنەوەشیان بێ لەو ئاكام‌و سەرەنجامە مەترسیدارەی كە كۆمەڵگاكەمان بەرەو ڕووی دەچێ، ئەگەر لەسەر ئەو ڕیتم‌و هەوایە بڕوا، كە ئێستا ملی لێناوە!

بەهەرحاڵ هیوادارم ئەم كتێبە كە لێكۆڵینەوە یەكی خە ست‌و خۆڵە لەبارەی تۆبەكردن‌و بەرەو خوا گەڕانەوەوە، ڕۆڵێكی باش لەوبوارەدا بگێڕێ‌و بەهۆ یەوە ژمارەیەكی باش لەگەنج‌و تازە پێگەیشتوانمان لە لادان‌و خلیسكان بەرەو زەلكاو و هەڵدێری گوناهـو تاوان پارێزراوبن، یان ببێتە هۆ كاری بادا نەوەو بەرەو خوا گەڕانەوەیان‌و، خۆ لەچڵك‌و چەپەرو ژەنگ‌و ژاری خرا پەكاریی پاككرد نەوەیان‌و، خۆ بە طاعەت و چاكەكاریی ڕازاند نەوەیان. خواش سبحانە وتعالى بە چاكترین شێوە پاداشتی بەرزو نەبڕاوەی هەموو ئەو كە سانە بدا تەوە كە بە شێوەیەك لە شێوەكان هاو كارو دە ستبارگری بە ندەن بۆ چاپ‌و بڵاوكرد نەوەی كتێب‌و بەرهەمەكانم و خۆیشم یەك دنیا لێیان مەمنوون‌و بۆیان سوپاسگوزارم.

سبحان ربك رب العزة عما يصفون، وسلامٌ على المرسلين، والحمد لله رب العالمين.

28 جمادي الثانية 1431
2010/6/11
هەولێر

ثێشەکی ضاثی سآیەم

الحمدالله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه:

سوپاس بۆ خوا ئەوا بۆ جاری سێیەم ئەم کتێبەی (گەڕا نەوە لای خوا) چاپ دەکرێتەوەو ئەم چاپەی سێیەمیش لە کاتێکدا یە کە بەدا خەوە میلـلەتی مسوڵمانی کوردستانمان کەوتۆتە بەر لێشاوی هەوڵدانێکی سەختو خە ستی لە خوا دوورخستنەوەی گەنجو لاوەکانمان بە کوڕو کچەوە.

کە بێگومان لە خوا دوور کەوتنەوەو لە ڕا ستە ڕێی خوا پەر ستی ترازان، مایەی هەموو نەهامەتییو گرفتارییو ژینتاڵییو بێ حاڵییەکە بۆ تاكو کۆمەڵ.

جا هـیوادارم ئەم کتێبە بتوا نێ بەر بە بە شێك لەو لێ شاوە بـگرێو، لە پوچەڵکردنەوەی ئەو هەوڵە گلاوەدا ڕۆڵێکی چاك بگـێڕێو، خوای بە بەزەییو کار بەجێش بە لوتفی خۆی گەلـی مـ سوڵمانی کورد ستانمان لە سایەی شەریعەتەکەیداو بەهۆی طاعات و دینداریيەوە، سەربەرزی دنـیاو سەرفرازی دوا ڕۆژ بکا.

27ی رەبیعی دووەم 1426

2005/6/4

سلێمانی

ثێشـەکی ضاثی دووەم

الحمد لله التواب الرحيم و على محمد وآله أجمعين أفضل الصلوات وأتمُّ التسليم الى يوم يقوم الناس لرّب العالمين، يوم لاينفع مالُ ولابنون الا من أتى الله بقلب سليم.

خوێنەرە خۆشەویستەکان! ستایشی بێ پایان بۆ خوای خاوەن بەخششی بێ سنوور، کە لە ماوەیەکی زۆر کورتدا کتێبی (گەڕانەوە لای خوا) لە کتێبخانەکاندا نەما! دیارە ئەمەش موژدەو دڵخۆشیی یەکی گەورەی بۆ ڕەوتی ئیسلامیی (الإتجاة الإسلامی) تێدایە، کە بریتیە لەوەی سوپاس بۆ خوا خەڵکو میلەتمان بەگشتیی و گەنجو خوێندەوارانمان بە تایبەت لە گەرمەی گەڕانەوە لای خوادان، چ لە کوفرەوە بۆ ئیسلامو[1]، چ لە گوناحو لادانو تاوانەوە بەرەو فەرمانبەریی و پابەندیی و چاکە کاریی.

بۆیە بە پێویستم زانی کە دەستبەجێ ئەم کتێبە چاپ بکەینەوە بە بێ کەمو زیادو بێ دەستکاریی، بەڵام خستنە ڕووی ئەم چەند خاڵە بە پێویست دەزانم:

1- بێگومان هەموو ئینسانەکان بە کافرو مسوڵمانو خرا پەکارو چاکەکارەوە، پێویستییان بە گەڕانەوە لای خوا هەیە، چونکە وەك چۆن لە خوا نزیکبوونەوە چەندان پلەی (درجات)ی هەیە، لە خوا دورکەوتنەوەش چەندان نزمی (درکات)ی هەیە، جا ئەوەی کە خوا نەناسێ گەڕانەوەکەی بریتیە لە ناسینی خوا (معرفة الله)، وە ئەو کەسەی خوا بناسێ، بەڵام ئیمانو بەندایەتی بەرازبەری نەبێ، گەڕانەوەکەی ئیمان پێهێنانو بەندایەتی ئەنجامدان دەبێ، بەڵام کە سێك خواناسو خاوەن ئیمانو خواپەرست بێ، بەڵام کەمتەرخەمیی و هەڵەو پەڵەی

1- میلەتی ئێمە بەگشتیی مسوڵمانە، بەڵام کەمو زۆریش کە سانێك بەرەو کوفرو شیرکو نیفاق خلیسکاونو لە بازنەی ئیمانو ئیسلامدا نەماون.

هەبێ، تۆ بەو گەڕانەوە کەی بە زیادکردنی گا عەتو چاکەو خۆ بژارکردن لە گوناحو خراپەو هەڵەو پەڵە دەبێ.

کەواتە: سەرجەم ئیزسانەکان ئا تاجی تۆ بەو گەڕا نەوە لای خوان، هەر بۆ یە خوای تۆ بە وەر گرو بەخ شندە فەرموو یەتی: ﴿فَفِرُّوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۖ إِنِّي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ مُّبِينٞ﴾[1] ، واتە: بەرەو لای خوا ڕاکەن، (ئەی خەڵکینە) بێگو مان من لە لا یەن ئەوەوە بۆ ئێوە وریا کەرەوەیەکی ئاشکرام.

بەڵێ جۆرو چۆنیەتی تۆبەکردنو گەڕانەوە لای خوای هەر ئیزسانێك لە قەدەر خۆیەتیو پرپێستی ئەو ئاستە خواناسییو ئیمانییو پارێزگارییو فەرمانبەریی یە کە پیێ گەیشتوە، بۆ یە دە بێ هۆ شیارو بێداربینو وا نەزانین کە تۆ بەو پە شێمانییو داوای لێبوردن کردنو گەڕا نەوە لای خوای پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) کە لە قورئا نێ با سکراوە، وەك هی ئێمەو ما نان بووە، ئاخر چۆن کەسێك کە لە نێوان چاکترو چاکدا (چاك) هەڵدە بژێریو پا شان تۆبە لەو هەڵبژاردنەی دەکا، وەك کەسێك وایە کە لە نێوان چاکەو خراپەدا ڕوو لە خرا پە دەکاو پاشان تۆبە لەو ڕوو لە خراپە نەکردنەی دەکا؟!! هەر بۆ یەش گوتراوە: (حسنات الأبرار سيئات المقربين).

2- ئینسان هەتا لە خوا نزیکترو ئیمان کاملتر بێ، زیاترو چاکتر هە ست بە ئا تاجیی خۆی دە کا بۆ گەڕا نەوە لای خوا (التو بة ا لـى الله)و داوای لێبوردن لـێکردنی، هەر بۆ یەش دەبینین کە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) کە بێگومان هەڵبژێرراوی ئینسانەکانن لە هەموو ڕووێکەوە، هەر لە ئادە مەوە تا خاتەم ویردی سەرزمانیان بریتیی بووە لە تۆبەو پەشێمانییو داوای لێبوردن لە خوا کردنو دان بە هەڵەو پەڵەی خۆدا هێنان!

1- الذاريات:50.

بۆ وێنـــه:

أ- له سه‌ر زمانی ئاده‌مو حه‌وا علیهما السلام فه‌رمووییه‌تی: ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ﴾[1].

ب- وه‌ له‌سه‌ر زمانی (نوح) علیه السلام فه‌رموویه‌تی:

﴿وَإِلَّا تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِىٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ﴾[2].

ج- وه‌ له‌باره‌ی (داود)ه‌وه‌ –علیه السلام– فه‌رموویه‌تی:

﴿وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّـٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾[3].

د- وه‌ له‌سه‌ر زمانی (سلیمان) –علیه السلام– فه‌رموویه‌تی:

﴿قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَهَبْ لِى مُلْكًا لَّا يَنۢبَغِى لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِىٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ﴾[4].

كه‌واته: با هیچ كه‌س وانه‌زانێ كه‌ تۆبه‌ ته‌نها له‌ گونا هه‌كانی وه‌ك قه‌تلو زیناو دزیی‌و جه‌رده‌یی ده‌كرێ‌و ته‌نها گوناحباران پێویستییان به‌ تۆبه‌و په‌ شیمانیی هه‌یه‌! چونكه‌ ئه‌م جۆره‌ تێگه‌یشتنه‌ له‌ (توبة) تێگه‌یشتنێكی زۆر سه‌تحییانه‌و عه‌وامانه‌یه‌!

3- زۆر كه‌س تۆبه‌ ته‌نها به‌ پاكسازیی (تطهیر) ده‌زانن، به‌ڵام ڕاستییه‌كه‌ی تۆبه‌و گه‌ڕانه‌وه‌ لای خوا، چه‌نده‌ پاكسازیی‌و خۆ بژاركردنه‌ له‌ خراپه‌و هه‌ڵه‌و سه‌رپێچییه‌كان، هێنده‌و پتریش چاكسازیی‌و خۆڕازاندنه‌وه‌یه‌ به‌ طاعه‌تو فه‌رمانبه‌ریی‌و چاكه‌كان، ده‌نا ئه‌گه‌ر وا نه‌بێ ده‌بێ تۆبه‌و گه‌ڕانه‌وه‌ لای خواو په‌شێمانیی‌و داوای لێبوردن كردنی پێغه‌مبه‌ران به‌گشتیی‌و سه‌روه‌رو خاته‌میان

1- الأعراف:23.

2- هود:47.

3- ص:24.

4- ص:35 .

به تایبەتی (علی نبینا و علی ألانبیاء جمیعا الصلوات والتسلیمات) بۆ چی بووبێ، له حاڵەتێكدا كه له هەڵەو گوناح پارێزراو بوون؟!! سەرنج بده كه چۆن خوای كاربەجێ لەكاتی گرتنو ئازادكرانی شاری مەككەدا له لایەن پێغەمبەری خوا ﷺو سوپای ئیمانەوه، كه له لووتكەی هەره بەرزی پارێزگارییكاریدا بوون، به پێغەمبەر كەی خۆی ﷺ ده فەموێ: ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ١ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا ٢ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابَۢا﴾[1] ، سا خوا بەكەرەمو لوطفی بێوێنەی خۆی لەو كەسانەمان بگێرێ كه تۆ بەكردنو گەڕانەوه لای خوا هۆ كاری پاكسازییو چاكسازییانەو پەیژەی له خوانزیك بوونەوەی زیاتریانو بەندایەتی كردنی چاكتریانو ئیمانی كامڵترو دامەزراوتریانه، ئامین.

3 ذی الحجة 1422 – 2002/2/15

هەورامان/ ئەحمەد ئاوا

1- النصر:1-3.

ثێشـەكى ضاثى يەكەم

الحمد لله التواب الرحيم والصلاة والسلام على حبيبنا و شفيعنا محمد المبعوث رحمة للعالمين وآله أجمعين ومن دعى بدعوته و سار بســيرته الـى يوم الدين.

خوێنەرى بەريـز!

لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئەم کتێبە وتارێکی ڕۆژی جومعە یە کە لە مزگەوتی گەورەی شارۆچکەی (تەکیە) دراوە[1]، کە بە ناو ونیشانی (تۆبەو گەڕانەوە لای خوا) بووە، ئایە تەکانی ژمارە (53 ، 54 ، 55)ی سورەتی (الزمر) هەوێنی بوون، هەروەها هەر ئەو سێ ئایەتە بە هەمان شێوە، بوونە هەناوو هەوێنی ئەم کتێبەش، بۆیە بە پەسەندم زانی کە تەفسیرو توێژینەوەیەکی کورتیشیان بکەمە پێشەکی ئەم کتێبە:

خوای بە بەزەییو بەخشندە فەرمووی یەتی: ﴿قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٥٣ وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝٥٤ وَٱتَّبِعُوٓا۟ أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾[2]، واتە: (ئەی موحەممەد! بەناوی منەوە بە ندەکانم بانگ بکەو بڵێ: ئەی ئەو بەندانەم کە سەبارەت بە خۆتان سنوور بەزێنییتان

1- لە ساڵی (1421ك) بەرانبەر (1999ز)ەوە هەردووك برای بەڕێز (صلاح الدين) تەكیەیی و (عبدالرحمان) شوانیی لەسەر كاسێتەوە هێنابوویانە سەر كاغەز، خوا پاداشتیان بدا تەوە، چونكە هەرچۆن بێ نووسینەوەكەی ئەوان هۆكارێكی گرنگ بوو بۆ گەڵاڵە بوونی بیرۆكەی دانانی ئەم كتێبە.

2- الزمر: 53-55.

کردوه! له بەزەیی خوا نائومێد مەبن، بێگومان خوا لە تێ کرِای گونا حان دەبووریّ، چونکه بێگومان هەر ئەوه لێبوردەی بەخشندە.

وه بەرەو لای پەروەردگاری خۆتان بگەڕێنەوەو گەردن کەچ بن، بەر لەوەی ئازار ی (دۆزەخ)تان بۆ بێ پاشان پشتیوانیتان لـێ نەکرێ.

وه بکەونه شوێن چاکترین ئەوەی که له پەروەردگارتا نەوه بۆ تان نێرراوه تە خوارێ، بەرلەوەی کتوپڕ ئازاری (دۆزەخ)تان بۆ بێ بێ‌ئەوەی هەستی پێبکەن).

جا ئێستا با سەرنجی ئەم سێ ئایەته بەهێزو پ ێزه بدەین، دا خۆ له بارەی تۆبەکردنو بەرەو خوای بەخشەرو دادگەر گەڕانەوه، چییان تێدایه!

یەکەم: جارێ ئا یەتی یه کەم که زۆر له تو ێژەرەوان (مفسرين) به ئومێد بەخشترین ئایەت (أرجى آية)ی قورئانیان، داناوەو منیش قەنا عەتم وا یه که به تەئکیدی هەروا یه، ئەم بەره کەتو ڕۆ شناییو فەرەحناییا نەی بۆ گوناحـباران گرتووته نێو خۆی:

1- که له وشەی: (قُل) وەردەگیرێ، ئەوەیه که خوای بەخشندە، پێغەمـبەری خۆی ﷺ ڕاسپاردوه که بۆی بانگی بەنده گوناحبارەکانی بکا، چونکه دەزانن که پێغەمبەرێك ﷺ به دەقی قورئان به:

ﮋ ... رَحۡمَةً لِّلۡعَٰلَمِينَ ﮊ[1]، و به: ﮋ ... رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﮊ[2]، وه سف کرا بێو بەرەو: ﮋ ... أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﮊ[3]، یش بانگ یان بکا، ئەوه بەخ شرانو چاوپۆشیی لـێ کرانیان مســـــــۆگەرەو با بێخەم بنو خاترجەم بن!

2- که له و شەی: (ياعبادي) وەرده گیرێ، ئەوه یه که خوای به بەزەیی به نازناوی (بەندەکانم) دواندوونی که بێگو مان بۆ مەدحه، پا شان پاڵی دا نه لای

□- الأنبياء:□□□.
□- التوبة: □□□.
□- يوسف: □□.

خۆی وەك ئەوەی بفەرموێ: هەرچەندە بەندەی لاسارو خراپیش بن، بەڵام مادام هی خۆمن ئەگەر بگەڕێنەوە لام هەر پێتان ڕازیم!

وە ئەم و شەیە ئەو فەرمودە یەی پێغەم بەر خوا ﷺ دێنێ تەوە یاد کە فەرموویەتی "لله أشد فرحاً بتوبة عبده من أحدكم سقط على بعيره وقد أ ضَلّهُ في أرض فلاة"[1]، واتە: (بێگومان خوا بە گەڕانەوەی بەندەکەی بۆلای شادمان ترە لە یەکێکتان کە لە کاتێ کدا لە دە شتو بیا بانێکی چۆڵو دووره دە ستدا حوشترەکەی بزر کردوە، لە نەکاو دەیدۆزێتەوە).

3- کە لە وشەی: (أ سرفُوا) دەفامرێ تەوە، ئەوە یە کە ئەو بە ندە گوناحکارو خەتابارا نەی خوا بانگ یان دە کا بۆ تۆ بەکردنو گەڕا نەوە لای خوا، تەنیا گوناحکارو تاوانبارێکی ئاسایی نین! بەڵکو هەموو سنوورێکی گو ناحو تاواذ یان بەزاندوە، چونکە وشەی (إسراف) وەك (را غب الا صفهاني) گوتو یەتی[2]، بریتە یە لە: (تجاوزُ ا لحدّ في كل فـعل يفعه لە الانـ سان وإن كان ذ لك في ألإنـ فاق أ شهر)، تێپەڕاندن لە سنوور لە هەرکردەوەیەکدا کە ئیذ سان ئەنجامی دەدا، هەر چەندە لە ماڵو سامان خەرج کرندندا باوترە.

کەواتە: با ئەو بەندە و گوناحکارانە هەر کەسێکی هەنو، هەر گوناحو تاوانێکیان هە یە، بێ هـ یوا نەبنو مەتر سیی ئەوەیان نەبێ کە لێ بوردنو بەزەیی خوا نایانگرێتەوە.

4- کە لە وشەی: (على أنفسهم) دەفامرێتەوە، ئەوەیە کە خوای کەرەمو لو گف بێ سنوور، ئاماژەی فەرمووە بەوە کە گوناحو هەڵەکان، خوا بۆیە پێی ناخۆ شە بە ندە توخذ یان بـ کەوێ، چونکە وەك تـ فی بەرەو سەرێ هەر بۆ خۆ یان

1- رواه البخاري ومسلم عن أنس بنماللك رضى الله عنه.

2- بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن)، ص(407، 408).

دەگەڕێتەوەو بەکورتی خوا لەبەر خۆیان پێی ناخۆشە گوناح بکەن، نەك لە بەر خۆی.

5– کە لە ڕستەی: (لاتقنطوا من ر حمة الله) وەردە گیرێ، ئەوە یە کە بێ هـیوا بوونو تەمابڕاو بوون لە بەزەیی‌و کەڕەمی خوا قەدەغە یە، بۆ یە خوا (نهی) یان لـێ دە کا، د یارە (ذ هي) یش لە ئە سلّدا نیشانەی قەدە غە بوونو حەڕامیەیەو ئاشکراشە کە (نهي) لە هەر شتێك، فەرمان (أمر)ە بە پێچەوانەو دژە کەی، کە لێرەدا ئومێدەواریی‌و بە تەمابوونە.

6- کە لە ڕستەی: (إن الله يغفر الذنوب جميعاً) دەفامرێتەوە، ئەوە یە کە ئەم تەعبیرە هەرچی ڕەگەز (جنس)و جۆری گوناح‌و تاوانە دەیگرێتەوە، چونکە هەم ئەلیف‌و لام (أل)ی سەر (ذنوب) بۆ (جنس)ە، هەم وشەی (جميعاً)یش یەکجاریی گەسك لە هەرچی گوناح‌و هەڵەو پەڵەیە دەدا، وە پێشتریش ئامڕازی (إن) کە بۆ داکۆکیی‌و جەخت لەسەر کردن (تأكيد)ە، لێبوردن‌و بەخشینەکە مسۆگەر دەکا!

7- کە ڕستەی: (إنه هو الغفور الرحيم) دەیگەیەنێ، ئەوەیە بە چەندان شێوەی جەخت کردن خوا داکۆکیی کردووە کە بەس ئەوە لێبوردەو بەخشندەیە، چونکە هەم (إنّ) کە ئامڕازی داکۆکیی (أداة التأكيد)یەو هەم ڕاناوی (هُو) کە بۆ جەخت لەسەرکردن‌و کورت هەڵهێنان (حـصر)ەو، هەم و شەکانی (غـفور و ر حيم) کە هەردووکیان بە شیوەی (صيغة المبالغة) هاتوون‌و لە ئە سلّدا (غافر و را حم)ن، سەرجەمیان حەتم یەتی لێ بوردنی خواو بەزەیی‌و بەخـ شندەیی نوا ندنی دەگەیەنن.

دووەم: ئا یەتی دووەمیش بریتیە لە فەرمانکردن بە گەڕا نەوە بەرەو پەروەردگار، و شەی (إنا بة) هەر چەندە بە ما نای گەڕا نەوە دێ، بەڵام ز یاتر گەڕانەوەی دەروونیی‌و لە نا خەوە دەگرێتەوە، دیارەو شەی (إ سلام)یش ز یاتر ڕواڵەت دەگرێتەوە، بە تایبەت کە لێرەدا لە گەڵ (إنا بة)دا هاتوە، ئە گەرنا هەم (إنابة)و هەم (إسلام)یش، ئەگەر بە موتڵەقییو بە تەنیا بێن، ڕوا ڵەتو پەنهان (ظاهر و باطن) دەگرنەوە.

کەوا تە: ئەم ئایە تە چۆنیەتیو جەو هەری تۆ بەو گەڕا نەوە لای خوا مان بۆ دەردەخا، کە بریتیە لە گەڕانەوە بە دڵو جە ستەو پەنهانو ڕوا ڵەتو دەروونو دەرەوە، بۆ لای خوا جل جلالە.

پاشان ترسی مەرگو[1]، قیامەتو دواڕۆژ دەخاتە بەرچاوی بابای گوناحبار، تاکو هەرچی زووتر پەلە بکاو دەست لە گەڕانەوە کەی بجوولێنێو بە خەیاڵ پلاوو شتی پووچو بێجێ نەیوەخرێنێ[2].

سآیەم: وە سەرەنجام لە ئایەتی سێیەمیشدا خوای پەروەردگار ڕێ بازو شێوازی بەرەو خوا گەڕانەوەو لەگەڵ خوا ئا شت بووە نەوەو بەرەو طا عات چوونەوە، دەخاتە بەر چاوی با بای تۆ بەکار کە بریتیە لە پەیرەوییکردنو شوێنکەوتنی کتێبی خوا، چونکە ئینسان ئەگەر بەرچاوی ڕوون نەبێ، چۆن چۆنیو بەکو ێدا بەرەو خواو ڕەزامەندیی خوا بچێ!! هەر چەندە دڵگەرما نەو دڵسۆزانەش لێ بخەفتێ، بەڵام بێ شارەزایی سەرەنجام سەری لێ تێکدەچێ. کەواتە: ئەم سێ ئایەتە هەرسێك پێکهێنەرە بنچینەییەکان (المكوِّنات الثلات الأسا سية)ی تۆبەو بەرەو خوا گەڕانەوەیان خستوونە ڕوو، کە بریتین لە:

1- دەشگونجێ مەبەست لە (عذاب) ئازارو سزاو تۆڵەی دنیایی بێ.

2- نەیوەخرێنێ: دوای نەخا، وەخراندن: دواخستن (تأخیر).

یەك: بانگكردنی پڕلو تفو خۆشەویستیو بەزەییو هاندانو ڕێ بۆ خۆشكردنو تەماعی لێبووردنو بەخشین خستنە بەر، بە شێوازێكی یەكجار دڵنیاركەرو جەخت لەسەركراو و بیانوو بڕ[1]، وەلێ قەدەغەكردنی نائومێدییو بێ هیوایی.

دوو: فەرمان پێ كردن بە گەڕانەوە یەكی ڕاستو ساغو ڕوونكردنەوەی جەوهەرو كاكڵی (تۆبە)، واتە لە ئایەتی پێشوودا بانگ كراونو دەعوەت كراونو راچڵەكێنراونو هاندراون، لەم ئایەتەشدا ئەسڵی مەبەستیان لێ حاڵی كراوەو فەرمانیشیان پێكراوەو بگرە هەڕەشەشیان لێكراوەو ترسیشیان وەبەرنراوە ئەگەر بێو فەرمانی خوا جێ بەجێ نەكەنو بە دەنگییەوە نەچنو دەعوەتو بانگهێشتەكەی قبووڵ نەكەن!

چ كەرەمو بەزەییو بەخشش شێكی عەجا یەبو نەدیتراو و نەبیستراو و نەزانراو!! بانگردنو دەعوەتكردن لە ڕێی نوێنەرێكی بەرجەستەی بەزەیی خوا (رحمة للعلمين)ەوە، پاشان قەدەغەكردنی نەهاتنو دەعوەت قبووڵ نەكردن، ئینجا لەسەر فەرزكردنی دەعوەت قبووڵكردن و بەدەنگەوە هاتن!! ئەمەش هەمووی بۆچی؟! تاكو لێیان خۆش بێو بەزەییان لەگەڵ بنوێنێو بیانخاتە بەهەشتی خۆیەوە!

1- (ابن حاتم و ابن مردويه) لە (ابى سعد)ەوە گێڕاویانەتەوە كە دوای ئەوەی (وحشي) مسوڵمان بوو، كە پێشتر لە جەنگی (ئوحود)دا (حمزة بن عبدالمطلب)ی مامی پێغەمبەری خوای ﷺ شەهید كردبوو كە نازناوی (سيد الشهداء)ی هەیە، خوای بەرز ئایەتی (68)ی (الفرقان)ی ناردە خوارێ، وەحشی و هاوەڵەكانی گوتیان ئێمە ئەم گوناحانەمان هەموو كردوون، پاشان خوا: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟...﴾ (الزمر :53)ی ناردە خوارێو قەناعەتیان هات كە خوا لێیان خۆش دەبێ، بڕوانە: (فتح القدير الجامع بين فني الرواية و الدراية من علم التفسير) للشوكاني، ج4، ص 568.

سێ: د یاریکردنو پێ شاندانی ڕێ بازو چۆنیەتیو شێوازی ئەو گەڕا نەوەو باداناوەیە بەرەو خوا، کە شوێنکەوتنو پابەندییە بە قورئا نەوە، کە چاکترینو گەورەترین کتێبی هاتوە خوارەوەی خوای کاربەجێو دادگەرو بەخشەرە.

بەڵێ خوای لێبوردەو بەخشەر –تبارك و تعالى– پاش بانگکردنی بە ندە گوناحبارەکانی، کە هەموو جۆرە بەندەکانی خوا بەمسوڵمانو نا مسوڵمانەوە دەگرێتەوە، وە فەرمانپێکردنو داکۆکیی لەسەر کردنیان کە حە تمەن دە بێ بە دەنگیەوە بێنو حاڵی کردنیشیان لە مەبەست (مقصود)ی ئەو بانگهێشتکردنە، ئەو جار ڕێگاو چۆنیەتی چوونو گەیشتنی پێشان داون! وا تە: لەم سێ ئایا تە بەهێزو پێزەدا سێ پەرچ (مانع)ی گەورەی سەر ڕێی بەرەو لای خوا گەڕا نەوە لابراونو، سێ گرفتی گورچکبڕی بابای تۆبەکار چارەسەرکراون، کە بریتین لە:

1- دەست لە خۆ شۆردنو نائومێدبوون لە بەزەییو بەخششی خواو زۆر خۆ پێ خراپو پیس بوون کە بە هیچ ڕەنگێك خوا نایبەخشێ! جا ئەم گرفتە گەورە یە بە ئا یەتی: ﴿قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾[1]، چارەسەرکراوە.

2- بە هەڵەداچوون لە چەمكو واتاو جەوهەری تۆبەکردندا، یان هەر پێ ئا شنا نەبوونی، کە زۆر کەس پێی وایە گەڕانەوە لای خوا تەنیا شتێکی ڕواڵەتییەو بە گوتنی چەند جارێك (أستغفر الله) مەداری ساز دە بێ! جا ئا یەتی﴿وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾[2] ئەو پەرچە شی لا بردوەو گرفتی ئەو بە هەڵەداچوونە شی چارە سەکردوەو ڕای گەیا ندوە کە

1- الزمر:53.

2- الزمر: ٥٤.

(تۆبە) وەرچەرخان (إنعطاف)و گۆڕانكارییەكی ڕیشەییو قووڵە كە هەركام لە دەروونو دەر (باطن و ظاهر)ی ئینسان دەگرێتەوەو..هتد.

3- بە ڕێگا نەزانینو ئا شناو شارەزا نەبوون لە قۆناغی دوای گەڕا نەوە، كە پێویستە چیو چۆن بكرێو چ ئەركێك ئەنجام بدرێ، كە بە ڕاستیی ئەم گرفتو پەرچەش یەكجار مەترسیدارو زیان بەخشە، چونكە دەبینی بابای سەرپێچیكەرو گوناهبار گەڕاوەتەوە لای خواو بڕیاری داوە بە ندەی چاكو پاك بێ، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە كە تۆ بەو بڕیارە كەی لە حا ڵەتێكی دەروونیو هەڵوێستێكی عاتیفییانە بەولاوە نیە، هیچ گۆڕانكارییو وەرچەرخانێكی ئەو تۆی تێدا پە یدا نابێو، بگرە جاری وا یە لە بەر بێ زانستییو نە شارەزایی ڕوو لە شتی هە ڵەو جۆرە م سوڵمانەتییەكی داهێنراو (تدین مبـ تدع)یش دە كاتو ئەم حاڵە تە نەخۆشییەش، كە بریتیە لە دینداریی كرد نی دڵگەرما نەو عاتیفیيا نەی دوور لە شارەزایی شەرعیی لە نێوان سەرجەم چینو توێژە ئیسلامییەكاندا هە یە، چ ئەهلی تەصەووفو سەلەفیی ناوو، چ كۆمەڵو بزووتنەوە ئیسلامییەكانیش، وە چ خەڵكی عەوام بەگشتیی، جا ئا یەتی: ﴿ وَٱتَّبِعُوٓاْ أَحۡسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُم ... ﴾[1] چارەسەری ئەو گرفتە كوشندەیەو ئەو پەرچو كۆسپە ڕێگرە دەكاتو لای دەباتو یەكسەر پاش (تۆ بەكردن) ڕوو بە با بای تۆ بەكار دەكا تە شارەزایی لە قور ئانو زانستە شەرعییەكان تاكو گەڕانەوە كەی تەنیا سۆزو عاتیفەو هەڵچوونێكی كاتی نەبێ.

لە كۆتایی ئەم پێشەكیەشدا دەڵێم: خوای كاربەجێ كە مرۆڤی لەم سەر خڕۆكەی زەوییە بە مەبەستی تاقیكردنەوە داناوە: ﴿ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡمَوۡتَ وَٱلۡحَيَوٰةَ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ

1- الزمر:55.

أَحۡسَنُ عَمَلٗاۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡغَفُورُ﴾، سرو شتی ئیٚ سنانی وا هه‌ڵدستوه که به بیٚ به‌ندایه‌تی بۆ خواکردن‌و په‌یوه‌ندی له گه‌لٚ هه‌بوونی ئارام نه‌گریٚ‌و ئۆ خژنی بۆ نه‌یه‌ت‌و به‌خته‌وه‌ر نه‌بیٚ.

بۆیه گه‌ڕانه‌وه بۆ لای خواو به‌ندایه‌تی بۆ کردنی‌و په‌رستنی، مه‌رجی بنه‌ڕه‌تیی‌و ڕیشه‌یی سه‌رفرازیی‌و به مرادو مه‌به‌ست گه‌یشتنی ئینسانه‌و به بیٚ ئه‌وه ژیذ تالٚ‌و شپرزه حالٚ‌و بیٚ به‌ش‌و سه‌ربه‌هه‌ش ده‌بیٚ!

خوای به‌خ شنده‌ی به به‌زه‌یی فه‌رموو یه‌تی: ﴿وَتُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾، واته:.. ئه‌ی بڕواداری‌نه! تێکرا بگه‌ڕێنه‌وه بۆ لای خوا به‌ڵکو به‌مراد بگه‌ن[3].

به‌ڵیٚ ته‌نها ڕیٚی به مرادو مه‌به‌ست گه‌یشـــــــتنی ئینسانه‌کان، بۆ لای خوا – تبارك و تعالـی– گه‌ڕانه‌وه‌یانه، ئنجا له سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه که خوای په‌روه‌ردگاری به‌خشه‌رو دادگه‌ر به ته‌نگ به‌نده‌کانییه‌وه‌یه‌و به‌زه‌یی پێیاندا دێته‌وه‌و په‌رۆشنی، له‌و هه‌موو ئایه‌تا نه‌ی قورئا نداو هێنده به جه‌خت‌و دا کۆکیی له سه‌رکردنه‌وه، سه‌ره‌ڕای فه‌رمایشته‌کانی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، بانگی به نده‌کانی کردوه‌و د لٚی خۆش کردوون‌و هانی داون‌و بگره هه ندێك تر سیی وه به‌رنان‌و هه‌ڕه‌شه شی لیٚ کردوون، که هه‌رچی زووه بگه‌ڕێنه‌وه لای و بێنه‌وه ژێر سایه‌ی فه‌ڕو به‌ره که‌تی به‌ندایه‌تی بۆ کردنی و، له بیابانی قاقڕو فه‌وتێنه‌ری گوناح و سه‌رپێچی و لادان و تاوان خۆیان قوتار بکه‌ن!

- الملك:.

2- النور:31

2- (راغب) وتویه‌تی: (الفلح: الشقُ، و الفلاح: الأكّارُ، والفَلَاحُ: الظفر و إدراك البغية..) پاشان (فلاح)ی دواڕۆژ به چوار شتان پێناسه ده‌كات: (بقاء بلا فناء، و غنى بلا فقر، و عز بلا ذلّ، و علم بلا جهل (مفردات ألفاظ القرآن)، ص 466.

ڕاخۆشکردن

خوێنەری بەڕێز!

ئەم کتێبەی بەردەستت کە لە حەوت بەش پێکهاتوە، بابەتو باسەکانی بەم جۆرەی خوارەوە ڕیزکراون:

بەشی یەکەم: پێناسەی (توبة)، کە لە دوو خالّدا پێنا سەمان کردوە، لە خالّی یەکەمدا لە ڕوانگەی زمانەوەو لە خالّی دووەمیشدا لە ڕوانگەی شەرعو شەرعزانان (فقهاء)ەوە.

دیارە هەرکام لە وشەکانی (الإِنابة) و (الأَوْبة) و (الإستغفار)یشم بە کورتی پێناسەکردوون.

بەشی دووەم: حوکمی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، کە ئەمیشیانمان لە چوار خالاّندا خستۆتە ڕوو کە ئەمانەن:

یەك: تۆبە فەرزی عەینە.

دوو: پێویستە تۆبە گشتگیر (شامل) بێ.

سآ: دەبێ بەردەوام نەپساو بێ.

ضوار: پێویستە دەستبەجێو زوو بە زوو بێ.

بەشی سآیەم: چۆنیەتی تۆبەکردنو پێناسەی تۆبەی ڕاستو ساغ (التوبة النصوح) کە چەند تێبینیەکی گرنگمان لە بارەی چۆنیەتی تۆبەکردنەوە خستوونەتە ڕوو، پێناسەیەکی پوختو کورتی تۆبەی ڕاستو ساغیشمان کردوە.

بەشی ضوارەم: مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغو هۆکارو فاکتەرەکانی سەرگرتنی، کە دوازدە (12) مەرجی گەورەو گرنگمان، کە لە هەمان کاتدا

بەڵگەو نیشانەشن، بۆ تۆبەی ڕا ستو ساغو وەرگیرا نی خ ستوونە ڕوو، وە ئەم بەشە بەشێکی زۆر گرنگی ئەم کتێبەیەو پێویستە بایەخێکی تایبەتی پێ بدرێ.

بەشی پێنجەم: تۆبە لە چیو چی دەکرێ؟!

لەم بەشەشدا لە سێ خاڵی سەرەکیدا هەم ناوی گو ناحو تاوا نەکان (ناوە گشتییەکانیان)و، هەم پێنا سەی هەرکام لە گو ناحی زل (الکبیرة)و، گو ناحی بچووك (الصغیرة)و، هەم ئەو هۆیانەی کە حوکمی گوناحە گچکەکان دەگۆڕن بۆ هی گەورە، توێژراونەوە.

بەشی شەشەم: شوێنەواری خراپو شوومو زیانی گو ناحو تاوان بۆ تاكو کۆمەڵ.

لەم بەشە شدا لە دوو خاڵی گ شتیدا با سی شوێنەوارە شوومو ز یانو زەرەکانی گوناحو تاوان دەکەین، لە خاڵی یەکەمدا ڕۆ ڵی خراپەکارا نەی گو ناحو لادان لە ژیانی تاکداو، پاشان کاریگەریی شوومو نەگبەتانەی سەرپێچییو تاوان لە ژیانو گوزەرانی کۆمەڵگادا دەخەینە ڕوو.

هەر چەندە زەرو ز یانو شوومو نەگ بەتی خرا پەو تاوان بە شێوەی ڕاستەقینەیی تەنها لە قیامەتو دوارۆژدا ئاشکرا دەبێ.

بەشی حەوتەم: بەر هەمو شوێنەواری گەڕا نەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناحو چاککردنی ئینساندا.

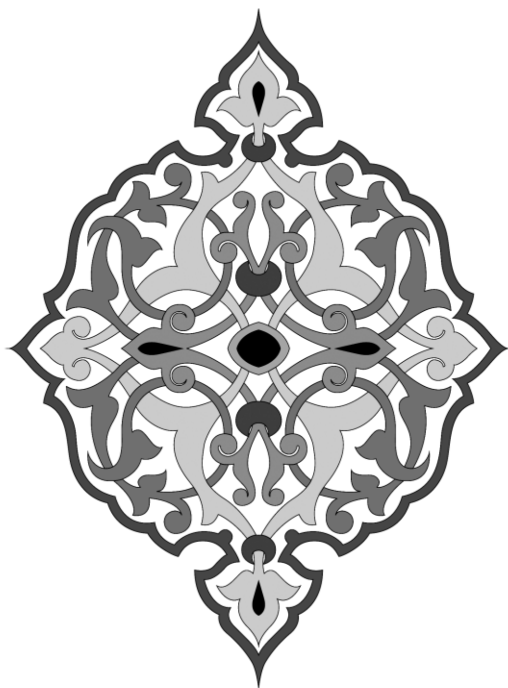
ئەم بەشە کە بەشی کۆتایی ئەم کتێبەیە گەورەترینو گرنگترین بە شیەتی چ لە ڕووی قەبارەو پانتایی بۆ تەرخانکراویو چ لە ڕووی گرنگیو بایەخو جەوهەرو کاکڵی باسو بابەتەکانییەوە.

ئەم بەشە بەگشتیی لە دوو خاڵان پێك هاتوە:

أ‌- كاریگەریی‌و شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەو لابردنی گوناحدا.

ب‌- كاریگەریی‌و بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە چاككردنی ئینساندا.

پا شان به (دوا ق سـەم) كۆ تایی بەم كتێ بـە هێ نراوە، كە لە خوای پەروەردگارم داواكارم پێش خوێنەرە خۆشەویستەكان، خۆمی لـێ بەهرەمە ند كردبێ‌و بكات‌و یارمەتی هەموو لایەكمان بدا، كە بەهۆی هەمیشـە گەڕانەوە لای‌و داوای لێبوردن كردنییەوە، ئەم ژیا نە كورت‌و بایە خدارەی ئەم سەرزەوییەمان م سولْمانانەو پارێزكارا نە ب گوزەرێنین‌و، ب توانین لەولا كە مەنزڵگای ڕاستەقینەمانە، ڕەزامەندیی خواو بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەی وەدەست بێنین.

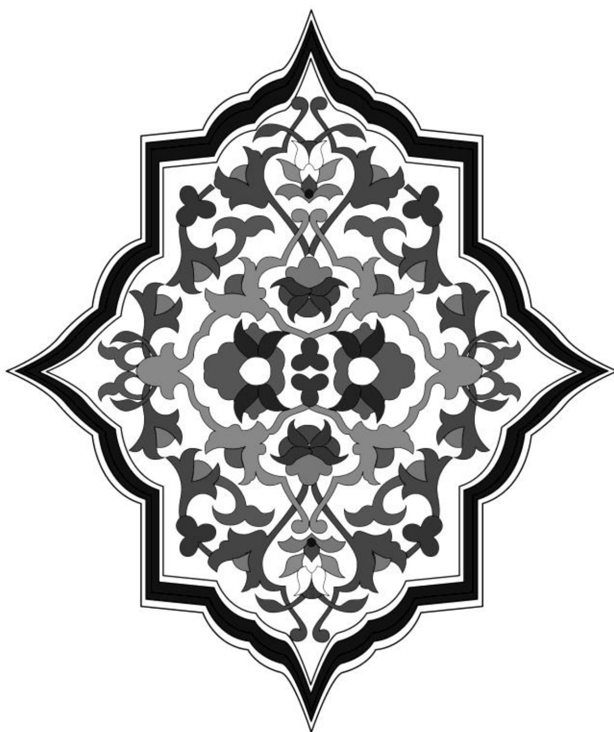

بەشی یەكــەم

پێناسـەی (تَوبَـة)
گەڕانەوە لای خـوا

أ- لە ڕوانگەی زمانەوە.

ب- لە ڕوانگەی شەرعەوە.

أ- ثێناسـەی (توبـة) طەڕانـەوة لای خـوا، لـة ڕوانطـةی زمانەوة:

وشەی (تَوْبة) و (تَوْب) یانی گەڕانەوە (الرُجوع)، وەك (عَزْمة) و (عَزْم)، وە ڕستەی (تاب الـى الله متاباً) واتە: گەڕایەوە بۆ لای خواو لە گونا هەوە گەڕا یەوە بۆ فەرمانبەریی[1]، بەڕای (الأخفش) وشەی (تَوب) کۆی (توبة)یە، بەڵام (ا لمبرَّد) بە چاوگ (مصدر)ی دادەنێ، هەوەها لە ڕایەکیشیدا بە کۆ (جمع)ی دەدا نێ، وەك (کَوْز) کە کۆی (کَوْزة)یە.

(أبو منصور) گوتویەتی: (أصْلُ تاب، عاد الـى الله و رَجَعَ و أنابَ، و منه قولهُ علیه الصلاة و السلام: (رَبِّ تقبل تَوبتيْ و اغسلْ حَوْبَتي)[2] ، و تابَ الله على فلانٍ، أي عاد علیه بالمغفرة).

وا تە: ڕیِ شەی (تاب) یانی گەڕا یەوە لای خواو پە شێمان بووەوە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموو یەتی: " پەروەردگارم گەڕا نەوەم ق بووڵ ب کەو گو ناهم بشۆ"، وە ڕستەی: (تاب الله على فلان) یانی: بە لێبورد نەوە گەڕا یەوە سەری، هەروەها پسپۆڕانی زمان گوتوویانە:

وشەی (تَوْبة) خوای پەروەردگارو بەندە تێیدا بەشدارن، جا ئە گەر پاڵدرا یە لای بەندە ئەوە مانای گەڕانەوە لای خوا، واز لە سەرپێچیی (مَعْصیة) هێنانو فەرمانبەریی (طاعة) دەگەیەنێ، وە ئەگەر پاڵ درایە لای خوا، ئەوە گەڕا نەوەی خوا بۆ لای بەندەکەی، بە بەزەیی‌و چاکەو لێبوردنییەوە، دەگەیەنێ.

1- بڕوانە سەرجەم فەرهەنگەکانی زمان کە لەو بارەوە کۆکن، بە تایبەت (لسان العرب) ج1، ص 233، وە (المعجم الوسیط) ص90، وە (مختار الصحاح)، ص80، وە (مفردات ألفاظ القرآن)، ص189.

2- رواه الترمذي في سننه برقم 3621، و قال: حديث حسن صحيح.

هەروەها کە خوای لێبوردە بە (توَّاب)، وەسف کراوە مەبەست زۆر لێبوردنی خواو، زۆر تۆ بە وەرگرت نی لە بە ندەکانیو، زۆر گەڕا نەوەیو چاکەو چاوپۆشییەتی لەگەڵیاندا.

هۆی وە سف کرا نی بە ندەش بە (توّاب)، ئەوە یە کە زۆر بۆ لای خوا دەگەڕێتەوەو زۆر لە هەڵەو گوناح پەشیمان دەبێتەوەو بۆ فەرمانبەریی (طا عة) دەگەڕێتەوە.

ب- ئێناسـەی گەڕانـەوە لای خـوا (تَوْبـة) لـە ڕوانگـەی شـەرعەوە:

گەڕانەوە لای خوا (التوبة الـى الله) لە ڕوانگەی شەرعەوە بریتیە لە:

(دڵتەنگ بوونو پەشێمان بوونەوە لە هەڵەو گوناحەکان لەبەر خواو، دە ست لـێ هەڵگرتنیانو بڕیاردانو عەزمو جەزم کردن لە سەر نەگەڕا نەوە سەریانو هەوڵدان بۆ پڕکردنەوەو قەرەبووکردنەوەی کەلێنی ڕابردوو، هەموو ئەمانەش بە هاندەری لە خواترسانو شەرم لێکرد نیو لەخۆ ڕازی کرد نیو، دڵنیابوون لە زەرەرو زیانی گوناحوسەرپێچییەکانوسوودو قازانجی طاعەتوچاکەکان).

1- (ابن جرير الطبري) لەپێناسەی (توبة)دا گوتویەتی: (معنى التوبة من العبد الـى ربه: إنابته الى طاعته وأوبته الى ما يرضيه، بتركه ما يسخطه، من الأُمور التي كان عليها مقيماً مِمّا يكرهه ربُّهُ)[1]، واتە: مانای گەڕانەوەی بەندە بۆ لای پەروەردگاری، بادانەوەیەتی بەرەو فەرمانبەریی وی گەڕانەوەیەتی بەرەو ئەو شتانەی پێیان ڕازی دەبێ، بەهۆی وازهێنانو دەست هەڵگرتنی لەو شتانەی کە خوا پێی ناخۆش بوونو ئەویش ئەنجامی داون.

1- بڕوانە: (تفسير الطبري) ج1، ص 195.

2- (قرطبـي)یش ئاوا پێناسەی كردوە[1]: (هي الندم بالقلب و ترك المعصية فـي الحال و العزم على أن لا يعود الـى مثلها و أن يكون ذلك حياءً من الله)[2]، واتە: (توبة) بریتیە لەوەی بە دڵ پەشێمان ببێتەوەو دەستبەجێ واز لە سەرپێچی بێنێ‌و، دڵیشی لە سەر ئەوە چەسپاو بێ كە نەچێتەوە سەری‌و، بەها ندەری شەرم لە خواش بێ.

3- (ابن كثیـر)یش لە پێناسەی (تَوْبة)دا گوتوویەتی: (التوبة النصوح هو أن يُقْلِعَ عن الذنب في الحاضر، و يَنْدَم على ما سلف منه فـي الماضي و يَعْزِمَ على أن لا يفعل في المستقبل، ثم إن كان الحق لآدمي رده اليه بطريقه)[3]، واتە: تۆبەی نەصووح ئەوەیە كە ئێستا دەستبەجێ واز لە گوناحەكان بێنێ‌و بۆ ئەوەش كە ڕابردوە پەشێمان بێ‌و بڕیاری پتەویش بدا كە لە دا هاتوودا نەیكا، ئنجا ئەگەر مافی كەسێكیشی لەسەر بوو بە شێوازی خۆی بۆی بگێڕێتەوە.

4- (راغب الأصفهاني)یش لەوبارەیەوە گوتویەتی: (التوبة ترك الذنب لقبحه، والندم على ما فرط منه، والعزيمة على ترك المعاودة، و تدارك ما أمكنه أن يُتدارك من الأعمال بالإعادة)[4]، واتە: تۆبە واز لە گوناح هێنانە لە بەر خراپیی‌و پەشێمانبوونەوە لەوەی كە لە دەستی چووەو، دڵ دامەزرا ندن لە سەری نەگەڕانەوەو چاككردن‌و، گێڕانەوەی ئەو كردەوانەش كە فریایان دەكەوێ.

5- (الغزالي)یش لە پێناسەی تۆبەدا گوتوویەتی: (إنها عبارة عن معنى ينظم في ثلاثة أمور مرتبة: علم و حال و عمل، فالعلم هو معرفة الذنوب و عِظَمُ خَطَرِها، و الحال هو تألم النفس من ذلك الضرر و هو ما يسمى بالندم، والعمل هو ترك الذنب

1- بڕوانە: (تفسير القرطبـي) ج5، ص91.
2- بڕوانە: (تفسير ابن كثیـر) ج4، ص392.
3- بڕوانە: (تفسير ابن كثیـر) ج4، ص392.
4- بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن).

و تدارك ما يمكن تداركه في المستقبل) [1]، واته: بريتيه له چەمك‌و مەبەستێك كه له سێ شتی بەڕێزدا خۆی دەنوێنێ: زانین‌و حاڵەت‌و كردار، جا زانین بریتییه له ناسینی گوناحەكان‌و مەترسی گەورەیان، حاڵەتیش بریتییه له ناڕەحەتبوونی نەفس لەو زەرەو زیانە، كه پەشێمانیی پێ دەگوترێ، كردەوەش بریتییه له واز له گوناح هێنان‌و قەرەبووكردنەوەی ئەوەی دەگونجێ له داهاتوودا.

6- (إبن القيم)یش لا یەنێكی گەورەو گرنگی تۆبە دەستنیشان دەكا كه گوتوویەتی:[2] (لايكون الإنسان بمجرد الإقلاع و العزم و النَّدَم تائباً، حتى يوجد منه العزم الجازم على فعل المأمور و الإتيان به وهذا حقيقة التوبة، وهي اسم لمجموع الأمرين..)، واته: ئینسان تەنیا بەوەندە كه واز له گوناح‌و سەرپێچیی دێنێ‌و بڕیار دەدا كه نەیكاو پەشێمان دەبێتەوە نابێتە تۆبەكار (تائب)، هەتا بڕیاری پتەویش نەدا بۆ كردن‌و ئەنجامدانی چاكەو طاعەت، ئەمەجەوهەری تۆبەیەو تۆبە بە كۆی هەردووكیان (واتە نەبوونی سەرپێچیی‌و هەبوونی فەرمانبەریی) دەگوترێ.

دیارە ئەم تێبینییەی (إبن القيم الجوزية)ش له جێی خۆی دایە، چونكه زۆر كەس پێی وایە كه تۆبە تەنیا گوناح نەكردن‌و تووش نەبوونەوەی هەڵەو خراپەكانە! بەڵام بێگومان بەر لەوە تۆبەكردن گەڕانەوەیە بۆ لای خوا بە طاعەتەوەو بڕیاردانە بۆ جێبەجێكردنی ئەرك‌و فەرمانەكان.

شایانی باسە كه هەركام له وشەكانی: (الأوْبة) و (الإنابة)ش لەلای زۆربەی پسپۆڕانی زمان‌و شەرعزانان، هەمان چەمك‌و واتای (توبة)یان هەیە، كه

1- بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج4، ص3.

2- بڕوانە: (مدارج السالكين) ج1، ص (305-306).

گەڕانەوەیە[1]، ئەوەندە هەیە هەندێك لە زاناو شارەزایان ڕا یان وا یە كە ئەو دوو وشانە وێڕای گەڕانەوە (الرجوع) مانای دیكەی زیادیش دەگەیەنن، بۆ وێنە (أ بو هلال العسكری)ؒ ، ڕای وایە كە وشەی: (إیاب و أوبة) بە مانای گەڕانەوە دێ بۆ كۆتایی مەبەست (الرجوع الى منتهى القصد)و ئەم ئایەتەش بە بەڵگە دێنێتەوە: ﴿ إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ﴾[3] ، چونكە بێگومان قیامەت هیچ مەنزڵی دیكەی لە پشتەوە نین، بەڵام ڕاستییەكەی ئەوەیە كە ئەو مانا زێدەیەی (أبو هلال) ڕەچاوی كردوە لە ئەسڵی وشەی (إیاب)دا نیەو نیشانەی حاڵ (قرینة الحال) دەیگەیەنێ!

هەروەها (ابن الـقیم)یش دەربارەی وشەی (إنا بة) ڕای وا یە كە لە وشەی (توبة) تایبەتیترەو لە پشت ئەوەوە دێ، واتە: هەموو (منیب)ێك (تائِب)ە، بەڵام هەموو (تائِب)ێك (منیب) نیە، هەروەها گوتوویەتی: (إنابة) دوو جۆرە:

یەك: (إنا بة) بۆ پەروەردگارێتی (ربوبـ یة) خوا، كە ئەمە سەرجەم درو ستكراوەكان تێ یدا بە شدارنو بڕوادارو كافرو چاكەكارو خرا پەكار تێ یدا هاوبەشن، وەك خوای بەرز فەرموو یەتی: ﴿ وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْاْ رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴾[4].

دوو: (إنابة)ی دووەمیش (إنابة)ی دۆستەكانی خوا یە كە (إنا بة) یە بۆ لای پەرستراوێتی (إلهیة)ی خواو (إنا بة)ی بەندا یەتیو خۆشەویستنەو، چوار شتان دەگرێتە نێو خۆی: خۆشەویستیو گەردن بۆ كەچكردنو ڕووتێكردنو ڕوو لە

1- بڕوانە: (لسان العرب) ج1، ص(217-218)، (مفردات: ألفاظ القرآن) ص97، وە (لسان العرب ج1، ص775، وە (مفردات ألفاظ القرآن)، ص827.

2- بڕوانە: (الفروق اللغوية) لابي هلال العسكري، ص 250.

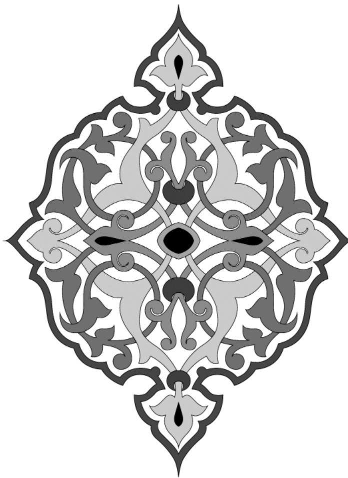
3- الغاشية:25

4- الروم:33

غەیری وی وەرچەرخاندن، هەروەها تەنیا کەسێك شایستەی ناوی (مذیب)ە کە ئەم چوارەی تێدا کۆبووبنەوە.[1]

منیش وای بۆ دەچم کە جیاوازی نێوان وشەی (توبة)و (إنابة) ئەوەیە کە (توبة) زیاتر ڕوالّەتو حالّەتی بەرچاوی گەڕانەوە لای خواو، (إنابة)ش دیوی پەنهانو شێردراوەی گەڕانەوەو لە ناخو دەروونەوە گەڕانەوەی بۆ لای خوا دەگەیەنێ.

وشەی (إستغفار)یش کە بە مانای (داوای لێبوردن کردن) دێو لە قورئانێدا جار جار لە گەڵ (توبة)و جاوربارێش بە جیا هاتوە، زیاتر حالّەتی زمانییو دەربڕینی گەڕانەوە لای خوا دەگرێتەوە، وەك (إبن قیم الجوزية) گوتوویەتی[2]: (إستغفار) لابردنی زەرەرو زیانو پاکسازییە، (توبة)ش وەدەست هێنانی قازانجو بەرژەوەندییو چاکسازییە.

1- بڕوانە: (مدارج السالكين) ج1، ص (133ـ134).
2- سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص309.

بەشی دووەم

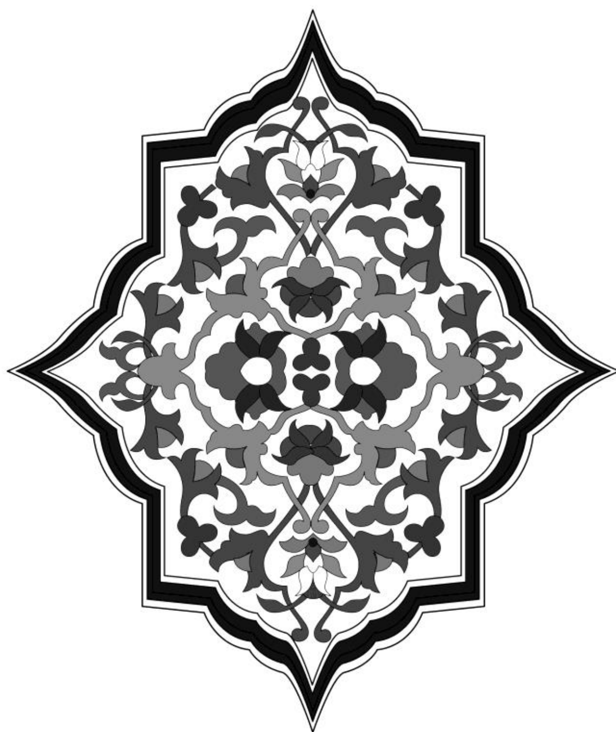
حوکمی
طەڕانەوە لای خوا (توبة)

1- پێویستییەکی تایبەتی یە.

2- پێویستە گشتیر بێ.

3- دەبێ بەردەوام و نەپساوە بێ.

4- پێوید ستە دە ستبەجێ و زوو بە زووبێ.

یـەك: تۆبە فەرزی عەینــە:

گەڕانەوە لای خواو دەست هەڵگرتن لە گوناحو هەڵەو پەڵەو سەرپێچیی، لەسەر هەموو مسوڵمانێکی عاقڵو باڵغ پێویستە بە شێوەی: پێویستی تایبەتی (فرض العین)، ئەمەش چەند دەقێکی قورئانی خوای کاربەجێو سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ لەو بارەوە: خوای لێبوردە لە چەندان ئایەتدا فەرمانی بە بەندەکانی کردوە کە تۆبە بکەنو بگەڕێنەوە لای خوا، بۆ وێنە:

* ﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾[1]، واتە: تێکڕاتان ئەی بڕوادارینە! بگەڕێنەوە لای خوا بەڵکو بە مراد بگەن.

* ﴿وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾[2]، واتە: داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بکەن، پاشان بگەڕێنەوە لای، مسۆگەر پەروەردگارم بەخشندەی خۆشویست (مُحِبّ)ە.

* ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا﴾[3]، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە بە گەڕانەوەیەکی ساغ بگەڕێنەوە لای خوا.

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (یا أیها الناس تُوبوا الـى الله، فأني أتوبُ فـي الیومِ الیه مائة مَرّة)[4]، واتە: ئەی خەڵکینە! بگەڕێنەوە لای خوا، چونکە من لە ڕۆژێدا سەد جار دەگەڕێمەوە بۆ لای خوا.

ئنجا هەرچەندە هەر مەسەلەیەك بە دەقی ڕاستو ڕاشکاو (نص صحیح و صریح)ی قورئانو سوننەت ئیسپات ببێ، حەوجێی بە هیچ شتێکی دیکە نیە،

1- النور:31.

2- هود:90.

3- التحريم:8

4- رواه مسلم.

بەڵام فەرزبوونی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، بۆ یەك یەكی مسوڵمانان، وێڕای ئەو بەڵگانە یەکدەنگیی زانایان (إجماع العلماء)یشی لە سەرە، بۆ وێنە: (أبو حامد الغزالي) لەو بارەوە گوتوویەتی: (و الإجماعُ منعقدُ على وجوب التوبة)[1].

هەروەها (قرطبي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (و اتّفقتِ الأُمةُ على أن التوبة فرض على المؤمنين)[2].

هەروەها گوتوویەتی: (و هي فرض على الأعيانِ في كل الأحوالِ و كل الأزْمان)[3].

دیسان (ابن تيمية)ش گوتوویەتی: (و لابد لكل عبْدٍ من توبة و هي واجبةُ على الأولين و الآخرين)[4].

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

لەسەر هەر ئینسانێك پێویستییەکی تایبەتییە کە بگەڕێتەوە لای خواو بۆ لای پەشێمان ببێتەوە، جا ئەگەر ئیمانی نەهێنابێ یان گیرۆدە بووبێ بە شیركو نیفاقەوە، ئیمان بهێنێ واز لە شیركو نیفاق بێنێ، وە ئەگەر ئیمانیشی هێنا بێ، بەڵام لا سارو گوناح بار بێ، واز لە گوناح بارییو لا سارییی بێنێو دیسانەوە فەرمانبەرییەکی ساغو بێ خەڵتەو خاڵ بێنێ.

1- بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج4، ص5.

2- بڕوانە: (الجامع لآحكام القرآن) ج5، ص90.

3- بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ج18، ص197.

4- بڕوانە: (مجموع الفتاوى)، ج10، ص310.

دوو: تۆبــة ثێویســتة طشـتطیــر بــآ و تیَکــرِای طوناحـــةکان بطریَتةوة:

ئەمیش زانایان لەسەری کۆكو یەکدەنگن، چونکە ئەو ئایەتو فەرمایشتانەی کە لەوبارەوە هاتوون گ شتیی (عام)ین‌و هە ندێك لە گونا حەکانیان ج یا نەکردۆتەوە تۆبەکە بە هەندێکیانەوە تایبەت نەکراوە.

خاوەنی کتێبی: (الفتو حات الألهـ یة) لەوبارەوە گوتوو یەتی: (قال العلـماء: التوبَةُ واجبة من كل معصية كبيرة أو صغيرة) [1]، وا تە: زانا یان گوتوویا نە: تۆ بە کردن لە هەموو گوناحێکی گەورەو گچکە فەرزە.

هەروەها (نووي)یش گوتوویەتی: (التوبةُ مِن جم يع المعا صي واجبة.. سواء كانت المعصية صغيرة أو كبيرة)[2]، واتە: تۆبە لە تێکڕای گوناحەکان فەرزە...جا چ گوناحەکە گەورە بێ، یان گچکە بێ.

جا لەوبارەوە کە ئایا پێویستە تۆبەکە هەر بە گ شتیی‌و تێکڕا یی (إ جمالي) بێ، یان پێوی ستە بەوردیی‌و در ێژیی (تف صيلي)، یەك یەکی گونا حەکان بگرێتەوە؟!

زانایان ڕایان جیاوازەو واش پێ دەچێ ئەو ڕایە لە هەموویان چاکتر بێ کە دە ڵێ: پێوی ستە تۆ بەکردن لە گونا حەکان بە ورد یی‌و در ێژیی بێ، بۆ ئەو گوناحانەی کە زانراون‌و، بۆ ئەو جۆرە گوناحا نەش کە هەموویان زا نراو نین‌و نالوێ یەك یەکیان دیاری (تحديد) بکرێن، ئەوە تۆبەی تێکڕایی (إجمالي) بە سە، (الآلوسي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (إنما تصح التوبةُ إجمالاً، و أما ما عُلم تفـصيلاً فأنهُ لابدّ من التوبة منه تفصيلاً)[3].

1- بڕوانە: (الفتوحات الألـهية بتوضيح تفسـيـر ا لجـلالين لـ لدقائق ا لخفية) ج4، ص369، كە بە (تفسـيـر الجمل) ناسراوە.

2- بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي) ج17، ص59.

3- بڕوانە (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم) ج28، ص 159.

هەروەها لەوبارەوە کە ئایا دروستە ئینسان تۆبە لە بە شێك لە گونا حەکان بکاو لەسەر بەشێکیشیان بەردەوام بێ؟! دیسان زانا یان ڕای جیاجیا یان هەن، هەرچی زۆربەی هەرە زۆریانن کە بە (أ هل الـ سنة و الجما عة) نا سراون، دە ڵێن: دروست (جائز)ە، هەرچەندە بێگومان فەرزو پێویستو پە سەند ئەوە یە کە لە هەموو جۆرەکانی گوناحو لەوردو درشتیان بێ، بەڵام هە ندێکیان کە لەژێر ناوو نیشانی (معتزلة)دا خۆیان دەبیننەوە بە دروستی نازانن‌و دە ڵێن: دە بێ تۆ بە سەرلەبەری گونا حەکان بگرێتەوە، ئە گەرنا دروست نیەو وەر ناگیرێ! بەڵام بێگو مان ڕای زۆر بەو جەماوەری زانا یان ڕا ستو بەجێ یەو گەلێك بەڵگەش پشتگیرنی، بۆ وێنە:

1- خوای کاربەجێ لەبارەی بابای دز (سارق)ەوە پاش ڕوونکرد نەوەی حوکمو سزای دزیی فەرموویەتی: ﴿ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعۡدِ ظُلۡمِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيۡهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴾[1]، وا تە: جا هەر کە سێك پاش ستەمکردنی تۆبەی کردو چاکەی کرد، ئەوە بێگومان خوا تۆبەی لـێ وەردەگرێ، چونکە خوا لێبوردەی بەخشندەیە.

ئنجا ئا شکرایە لێ بوردنی خواو بەخ شینی بۆ با بای (دز) تایبە تە بە دزییەکەیەوە کە تۆبەی لـێ کردوە، بەڵام گوناحی دیکەی کە هەیتی‌و تۆبەی لـێ نەکردوون، ناکەونە بەر لێبوردن‌و بەخشینی خواوە.

کەواتە: دەگونجێ ئینسان تۆبە لە بەشێك لە گونا حەکان بکاو تۆبەکەیشی وەردەگیرێ.

1- المائدة:39.

2- هەروەها خوای داد گەر لە بارەی سوود خۆریی (المُرا باة) يەوە، پاش ڕاگەياندنی حوكمە كەی، فەرموو يەتی: ﴿ وَإِن تُبۡتُمۡ فَلَكُمۡ رُءُوسُ أَمۡوَٰلِكُمۡ لَا تَظۡلِمُونَ وَلَا تُظۡلَمُونَ ﴾[1]، واتە: وە ئەگەر تۆبەتان كرد (لە ڕيبا خۆريی) ئەوە سەرمايەكانی خۆتان هی خۆتانن، نەستەم دەكەن‌و نە ستەميشتان لـێ دەكرێ.

وەك دەبينين خوای بەخشندە مافی تۆبەكردنی داوە بە بابای سوود خۆر لە گوناحەكەی: (وإنْ تُبتم)، كەواتە: دەگو نجێ با بای گوناحـبار لە گوناحـێك يان چەند گوناحی تايبەت بگەڕێتەوەو لێيشی قبووڵ دەكرێ.

3- پێغەمبەريش ﷺ لەبارەی (ماعز بن مالك)ەوە كە ها تە لای پێغەمـبەر ﷺ و دانی بە زيناكردنيدا هێناو پاشان حوكمی بەرد بارانكردن (ر جم)ی بە سەردا چەسـ ـپێنراو مرد، فەرموو يەتی: ((لـ قـد تاب تو بة لو ق سـمت بـ يـن أ مة لَوَسعَتْهُمْ))[2]، واتە: بە تەئكيد تۆبە يەكی كردوە كە ئە گەر بە سەر ئۆممەتێكدا دابەش كرابايە بەشی دەكردن.

دەجا ئاشكرايە كە ئەگەر تۆبەكردن لە يەكێك يان بە شێك لە گونا حەكان قبووڵ نەكرابايە، پێغەمبەر ﷺ بە (ماعز)ی دەفەموو: كە پێويستە لە سەرجەم گوناحەكانی ديكەشت تۆبە بكەی!

1- البقرة:279.

2- رواه مسلم عن سليمان بن بريدة عن أبيه.

ئەمەش ضەند قسەیەكی زانایان لەوبارەوە:

4- (إمام الحرمين الجويني) گوتوويەتی: (من إحتقب أوزاراً و قارف ذنوباً، صحَّتْ توبته عن بعضها مع الإصرار على بعضها)[1] ، واتە: كەسێك هەگبەی هەڵگرتبێو تاوانی كردبن تۆبەكردنی لە هە ندێكیان دروستە، هەرچەندە لە سەر هە ندێكی دیكەیان بەردەوام بێ.

5- (ابن تيميه)ش گوتوويەتی: (و تصح التوبة من ذنب مع إصرارهِ على آخر عند السلف و الخلف)[2] ، واتە: وە لە لای زانا یانی پێشینو پا شین، تۆ بەكردن لە گوناحێك وێڕای بەردەوام بوون لەسەر یەكێكی دیكە دروستە.

6- هەروەها (إبن القيم)یش هەمان شتی گوتوە[3]، بەڵام مەرجێكی تێدا بە مەرج گرتوە كە بریتیە لەوەی ئەو گونا حەی كە لە سەری بەردەوا مە، نا بێ هەر لە جۆری گوناحە تۆبە لـێ كراوەكە بێ، بۆ وێنە: كەسێك زینا كەرو نێربازیش بێ، دەبێ واز لە هەردووكیان بهێـنێ، ئە گەرنا تۆ بە لە یەكیان لە گەڵ بەردەوامیی لەسەر ئەوی دیكەیان قبووڵ نابێ، چونكە هەردووكیان یەك جۆرە گوناحن.

سآ: ثێویستة تۆبةكـة بةردةوام بآ:

ئەمیش زانا یان لە سەری یە كدەنگن، چونكە ئایە تەكانی قوڕ ئانو فەرمایشتەكانی پێغەمبەری سەروەرمان ﷺ كە پێشتر هەندێكیانمان بە نموو نە هێنایەوە، هەر ئەوە دەگەیەنن كە پێویستە تۆ بە بەردەوام بێو بێ پسانەوە بێ، بۆ وێنە: سەرنجی ئەم فەرموودەیە بدە كە حاڵەتو ڕەفتاری پێغەمبەرمان ﷺ لەوبارەوە بۆ ڕوون دەكاتەوە: ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: كان يُعَدُّ لرسول ﷺ فـي المجلس الواحد، مائة مرة من قبل أن يقوم: رب اغفرلي و تب

1- بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي)، ج17، ص60، وە (شرح المقاصد)، ص179.

2- بڕوانە: (مختصر الفتاوى المصرية)، ص137.

3- بڕوانە: (مدارج السالكين) ج1، ص(275-276).

عليَّ، إنك أنت التواب الغفور))[1] ، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە کۆڕێکدا بەر لە هەڵسان، سەد جار ئەم زیکرەی لێ دەژمێررا: پەروەردگار لێم ببوورەو تۆبەم لێ وەربگرە بێگومان بەس تۆی زۆر تۆبە وەرگری لێبوردەی.

ئنجا بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ پێشڕەو (أسوة)ی ئۆممەتەکەیەتیو ئەگەر ئەویش لەگەڵ ئەو هەموو پایە بەرزییەیدا پێویستی بە تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بەردەوام بووبێ، دیارە ئێمەومانان حەوجار حەوجار ئا تاجی ئەوەین، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((كل بني آدم خطاء و خير الخطائين التوابون))[2] ، واتە: تێکڕای ئادەمیزادان زۆر خەتاکارن، چاکترین گوناحبارانیش تۆبەکارانن.

(إبن تيمية)ش لەوبارەوە کە پێویستە ئینسان هەمیشەو بەردەوام سەرگەرمی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بێ گوتوویەتی: (فليس لأحدٍ أن يظن استغناءه من التوبة الـى الله والإستغفار من الذنوب، بل كل أحد محتاجٌ الى ذلك دائماً)[3] ، واتە: جا هیچ کەسێك بۆی نیە پێی وابێ لە تۆبەو گەڕانەوە لای خواو داوای لێبوردنکردنی بۆ گوناحەکان بێ نیازە! هەموو کەسێك بەردەوام ئا تاجی ئەوەیە.

1- أخرجه الترمذي و قال: هذا حديث حسن صحيح و غريب.

2- رواه الترمذي في سننه برقم: 2616، وقال هذا حديث غريب.

3- بڕوانە: (الفرقان بيـن أولياء الرحمن و أولياء الشيطان)، ص95.

ضوار: ثَيويستة دةستبةجآ تؤبة لة طوناحةكان بكرآ:

ئەمیش زۆربەی هەرەزۆری زانایان لەسەری كۆكن و دەگونجێ ئەم بەڵگا نەش بۆ ئیسپاتی ئەم مەسەلەیە بهێنرێنەوە:

1- خوای تاوانپۆش فەرموو یەتی: ﴿وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ..﴾[1]، واتە: وە پەلە بكەن بەرەو لێبوردنێكی تایبەت لە پەروەردگارتانەوە.

2- خوای دادگەر دەربارەی سەجدەی ڕێزگرتن نەبردنی ئیبلیس بۆ ئادەم – علیه السلام–، فەرموو یەتی: ﴿...ثُمَّ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ لَمۡ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ١١ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسۡجُدَ إِذۡ أَمَرۡتُكَۖ قَالَ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ خَلَقۡتَنِي مِن نَّارٖ وَخَلَقۡتَهُۥ مِن طِينٖ﴾[2]، واتە: پاشان بە فریشتەكانمان فەرموو: سەجدە بۆ ئادەم ببەن! جا یەكسەر[3]، سەجدەیان برد جگە لە ئیبلیس لە كڕنووش بەران نەبوو، (خوا) فەرمووی: چ شتێك پێشگیرت بوو كە سەجدە ببەی كاتێك كە ئەمرم پێت كرد؟! گوتی: من لەو چاكترم، منت لەئاگر دروستكردووەو ئەوت لە قوڕ دروستكردوە.

كەواتە: مادام ئیبلیس لەسەر ئەوە سەرزەنشت كراوە كە دەستبەجێ (فوراً) فەرمانی خوای جێبەجێ نەكردوە، دیارە فەرمان (أ مر) بۆ ئەوە یە بە زوو ییو دەستبەجێ جێبەجێ بكرێ، دەجا فەرمانكردن بە تۆبەش هەروایە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا﴾[4].

1- آل عمران:133.

2- الأعراف:11-12.

3- چونكە پیتی (ف) لێرەدا بۆ بەدواداهاتن (تعقیب)ە، وەك شارەزایانی زمان گوتوویانە.

4- التحريم:8.

ئنجا ئەگەر هاتو بەڵگەو نیشانەیەکیش لەسەر ئەوە هەبوو کە فلاّنە فەرمان دە ستبەجێ بوون (فور یة)ی تێدا بە مەرج نەگیراوە، ئەوە هەڵاواردن (إستثناء)ێکە لەو حوکمە گشتییە.

3- خوای میهرەبان دەربارەی کە سانێك کە لە سەر گوناحو خراپە بەردەوام بوون فەرموویەتی: ﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾[1] ، واتە: نا وانیە، بەڵکو کردەوە خراپەکانیان ژەنگی لە سەر دڵەکانیان پەیداکردوە، دیارە پێویستیشە ئینسان لێ نەگەڕێ کە دڵو دەروونی بەهۆی گوناحو تاوانەوە ژەنگاوی ببێو کەمرە هەڵبێنێ، بۆیە دەستبەجێ تۆبەکردنو گەڕانەوە لای خوا لەهەر گوناحێك فەرزو پێویستە.

4- ئنجا شتێکی ئاشکرایە کە نقووم بوون لە زەلکاوی گوناحدا شتێکی یەکجار خراپو ناقولاّیەو، گوناحو خراپەو تاوانەکان وەك ژەهرێکی فەوتێنەر وانو، خۆ لێپاراستنی ئەو زەلکاوە خنکێنەرو ژەهرە فەوتێنەرەش فەرزە دەستبەجێو بێ وەخران بێ!

ئەمەش چەند قسەیەکی زاناو پێشەوایانمان لەوبارەوە:

1- (أبو حامد الغزالي) گوتویەتی: (أما وجوبُها على الفور فلا يُستراب فيه، إذْ معرفة كون المعاصي مهلكاتٍ من نفس الإيمان و هو واجب على الفور)[2] ، واتە: وە ئەوە کە پێویستە دەستبەجێ تۆبە بکرێ، گومانی تێدا نیە، چونکە زانینی ئەوە کە گوناحەکان فەوتێنەرن، لە خودی ئیمانەو ئیمانیش پێویستە دەستبەجێ بێ وەخران بێ.

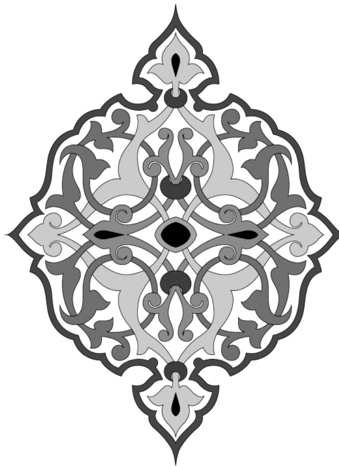
1- المطففين:14.

2- بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج4، ص7.

2- (نووي)يش گوتوويەتی: (و اتفقوا على ان التوبة من جميع المعا صي واجبة، وأنها واجبة على الفور لايجوز تأخيرها سواء كانت المعصية صغيرة أو كبيرة)[1]، واتە: وە زانا یان لە سەر ئەوە ڕێك كەوتوون كە تۆبە لە هەموو گونا حەكان فەڕزە، وە پێویستە دەستبەجێش بێو دروست نیە دوا بخرێ، جا گوناحە كە چ گچكە بێ چ گەورە.

3- (ابن القيم)يش گوتوويەتی: (إن المبادرة الـى التوبة من الذنب فرض على الفور لايجوز تأخيرها فمتى أخَّرها عصى بالتأخير)[2]، واتە: خێرا یی كردن لە تۆبەدا لە گوناحەكان، پێویستە یەكسەر بێو دروست نیە دوابخرێ، جا هەركات دوای خست بە وەخراندنەكەی گوناحبار دەبێ.

لێرە شدا كۆتایی بە باسی (حوكمی تۆبە) دێنینو دەچینە سەر بەشی سێیەمو باسی چۆنیەتی تۆبەكردنو تۆبەی ساغو ڕاست (التوبة النصوح) دەكەین.

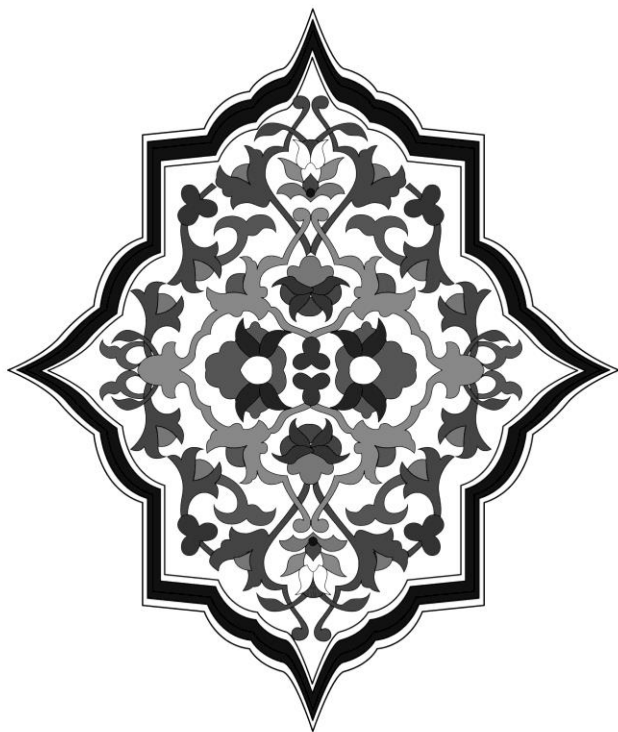
1- بڕوانە (صحيح مسلم بشرح النووي) ج17، ص59.
2- بڕوانە: (مدارج السالكين شرح منازل السائرين) ج1، ص272.

بةشى سـآيـةم

ضؤنيةتـى تؤبةكردن و
تؤبةى راست و ساغ
(التوبـة النّصــوح)

أ- چۆنیەتی تۆبەكردن

ب- پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ

أ- ضۆنیەتی تۆبەکردن[1]:

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((ما من رجلٍ يُذْنِبُ ذنباً ثم يقوم فيتطهَّر ثم يُصلِّي ركعتين ثم يستغفر الله لذلك الذنب إلا غَفَر له))**[2]، واتە: هەرکەسێك[3] تاوانێك بکا پاشان هەستێ و خۆی پاك بکاتەوە (واتە خۆی بشوات یان دەستنوێژ بگرێ) ئنجا دوو ڕکات نوێژ بکا، دوایی داوای لێخۆشبوون لە خوا بکا، بێگومان خوا دەیبەخشێ.

کەواتە: خوێنەری شیرین! مسوڵمانی بەڕێز!

ئەگەر دەتەوێ ڕێگای صالح بوون و بەرەو خوا چوون بگری، هەنگاوی یەکەمت ئەوەیە کە بە نیازی تۆبەکردن و گەڕانەوە لای خواوە خۆت بشۆی، یان ئەگەر بۆت ڕێ نەکەوت خۆت بشۆی، دەست نوێژێکی پوخت بگری، ئنجا دوو ڕکات نوێژی تۆبە بکە.

دوایی هەتا دەتوانی سوپاس و ستایشی خوا بکەو صەلات و سەلام بۆ پێغەمبەر ﷺ بنێرە، ئنجا چاو بە ڕابردووی خۆتدا بگێڕەوە هەموو ئەو تاوان و خراپانەی کە بە دڵ و عەقڵ و زمان و چاوو گوێ و دەست و لاق و گەدەو... هتدت کردووتن، وە بیر خۆت یان بهێنەوەو بە گەردنی کەچ و ڕووی زەردو چاوی فرمێسکاوی و دەنگێکی کزو بە لالانەوەو کڕووزانەوەو فرمێسك باراندنەوە دەست بەرز بکەوەو بڵێ: خوایە من هەموو ئەو تاوان و خراپانەو زۆری دیکەش کە من یان لە یادم نەماون یان هەر نەمزانیوە، کردوومن، لێیان پەشێمانم و دان بە هەڵەو ناتەواویی خۆمدا دێنم، بەلام لێم ڕوونە کە تاوان و خراپەکانم هەرچەندە

1- ئەم باسە لە کتێبی (ڕێگای صالح بوون..) وەرگیراوە، لاپەڕە: (33-37)، چاپی سێیەم.

2- رواه أهل السنن و قال الترمذي: حديث حسن و صحَّحه إبن حِبّان.

3- هەرچەندە (رجل) پیاوە، بەلام لێرەدا مەبەست ئینسانە بە گشتیی و لەبەر (تغليب) وشەی (رجل) بەکارهاتوە، بۆیە من بە (هەرکەسێك) مانام کردوە.

زۆر بن، لێبوردنی تۆ زۆرترەو، هەرچەندە گەورەبن بەزەیی تۆ مەزن ترە! جا خوا یە داوای لێبوردنو چاوپۆ شییت لـێ دە کەمو تۆش نائومێدم مە کەو بە لوتفـو بەزەیی خۆت بمبوورە، چونکە ئەگەر منیش شیاوی بەخشران نەبم، تۆ شایستەی لێبوردنو بەخشینی!

ئنجا پاش ئەوە جارێکی دیکەش چاوێکی ورد بە لیستی گوناحەکاذتدا بگێڕەوەو بزانە چەندیان پەیوەندییان بە خواوە هەیە، ئەوە ئومێد وا یە ئەگەر بۆ لای خوا گەڕانەوەکەت بە ڕاستی بووبێ، خوا لە هەقی خۆی بتبورێ، بەڵام ئەو تاوانو گوناحا نەی کە پەیوە ندییان بە خەڵکەوە هە یەو مافی خەڵکییان خستوویە سەر، ئەوە ئەو جۆرە گوناحانە وێڕای ئەوەی گوتمان، چەند شتێکی دیکەش هەن دەبێ ڕەچاویان بکەی، ئەگەر بتەوێ خوای بەخشەر ئەوانیشت لـێ بسڕێتەوەو بە یەکجاریی ڕزگارت بێ:

1- چاو بە ڕابردووی خۆتدا بگێڕەوەو زۆر بە وردیی سەرنج بدەو بزانە دا خۆ هەر لەکاتی باڵغ بوونتەوە، هەتا ئەو سەعاتەی ئێستات کە تۆبەی تێدا دە کەی، چ کەسێك مافێکی بەسەرتەوە هەیەو زیانێکت پێگەیاندوە، جا چ غەیبەتکرد بێ، یان بوختانت پێوە کردبێ، یان حە سوودییت پـێ برد بێ، یان خۆتت بە سەردا هەڵکێشابێ، یان دڵت شکاندبێ، یان گاڵتەت پێکردبێ، یان ما ڵت خوارد بێ یان گومانی بەدت پـێی بردبێ..هتد.

ئنجا کە هەموو ئەو کەسانەت وەبیر خۆت هێنا نەوە، کە مافێك یان چەند مافێکیان لەوجۆرە مافانە لە سەرتە، بە دڵێکی غەمگینو چاوێکی بەگریانو ڕەنگێکی زەردو هەڵبڕزکاوەوە دەست بەرەو ئاسمان بەرزبکەوەو بۆ یان دە ست بکە بە پاڕانەوەی گەرمو بەکوڵو هەوڵ بدە چاکترین دووعای دنیاو دۆڕۆژیان بۆ بکەی، بە تایبەت لەوبارەوە کە خۆت بە قەرزارداریان دەزا نی، بۆ وێنە: ئە گەر بۆیە غەیبەتت کردبوون کە لە ئابڕوو (سمعة) یان کەم بکە یەوەو لە پلەوپا یەی

نێو جەماوەریان داشکێنێ، داوا لە خوای بەرزو مەزن بکە کە ناوو پلەوپا یەیان بەرز بکاتەوەو، ڕێزو حورمەتیان زیاد بکات، وە ئەگەر بۆ یە حە سوودییت پێ ی بردوە، چونکە تێگەیشتنی لە تۆ زیاترو ڕەو شتو خووی لە هی تۆ بەرزترەو جوانترە، لە خوا بپاڕێوە کە زانیاریی و تێگەیشتنی پتر بکاتو ڕەو شتو ئا کاری پەسەند تر بکا، وە ئەگەر لەبەر دەوڵەمەندیی و دارایی ڕقت لێی بۆ تەوەو هەوڵی زیان لێدانیت داوە، ئەوە داوای بۆ لە خوا بکە کە ڕۆزیی و ماڵی حەلاڵی بۆ زیاد بکا...وە هەروەها.

بەڵام گرنگ ئەوە یە بەدڵێکی ساغ بۆ ئەو خاوەن مافا نە بپاڕێیەوەو لە قووڵایی دڵـەوە حەز بکەی خوا چی خێرو چاکەیە، بۆ یان بکا، نەك لە دە می پاڕانەوەشدا شەیطانی بەدو پیس فێڵت لـێ بکاو هەروا بە سادەیی و لام سەللایی دووعایان بۆ بکەی!

ئنجا دوای ئەوە بیربکەوەو بزا نە کێی وا هە یە بتبوغزێنێ، یان گومانی خراپت پێ ببات، یان غەیبەتت بکا، یان ئازارت بدات، یان حە سوودییت پێ ببات، یان ..یان..هتد، وە دوای ئەوەی یەك یەکی ئەوانەت لە ئاوێنەی خەیاڵتدا ئامادەکردن، بە دڵو کوڵ بۆیان لە خوای میهرە بانو بەخشندە بپاڕێوەو بڵێ: خوای پەروەردگارم تۆ لێبوردەی و لێبورد نت خۆ شدەوێ، بۆ یە ئەوە من لە هەموو ئەو کەسانە بوردم کە بە هەر جۆرو شێوەیەك بووە، ئازاریان داوم و زیانیان لێداوم، جا داوات لـێ دە کەم تۆش بە لو تفو کەرەمی بێ سنوورو بەزەیی بێ پایا نت بیانبەخشی و چاوپۆشییان لـێ بکەی[1]، دە جا خوا یە وەك چۆن من لە مافەکانی خۆم بوردمو گەردنی ئەوانەم ئازادکرد، کە ئازارو زیانیان

1- هەڵبەت ئەمە بەس بۆ مسوڵمانانە، چونکە بۆ نا مسوڵمان دروست نیە، مەگەر دوعای هیدا یەت، وەك خوا فەرموو یەتی: ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن يَسۡتَغۡفِرُواْ لِلۡمُشۡرِكِينَ وَلَوۡ كَانُوٓاْ أُوْلِي قُرۡبَىٰ ...﴾ التوبة:١١٣.

تووش کردووم، تۆش بە میهرە بانییو بەخشندەیی خۆت بم بەخشەو، مافی خەڵکیم لەسەر لابەرەو لە چڵکو چەپەری ئەو جۆرە خرا پەو گوناحا نە قو تارم بکە!

2- دوا یی هەوڵ بدە هەرکە سێك[1]، کە بە هەر شێوەك زیا نت لێداوەو د ڵت ئازارداوە، دوای لێبوردنو گەردن ئازادیی لـێ بکەی‌و، ئە گەر بگو نجێو بزا نی زیانی پتر نا بێ، دە قی ئەو ئازارو زیانەیشی بۆ بگێڕەوە، ئە گەرنا پێویست ناکات.

3- هەوڵ بدە ماڵی هەر خاوەن مافێکی زیندووت بەلاوە یە بیدە یەوە، ئە گەر مردبیش بیدەوە بە میراتگرەکانی، ئەگەر نەشگونجاو مسوڵمانانیش (بیت المال) یان هەبوو، بەڵام هی ڕاستەقینە، بۆی بخە (بیت ا لمال)ەوە، ئە گەر نە شبوو، بۆی بکە بە چاکەو خێر بۆی ببەخشە.

جا مسوڵمانی بەڕێز!

ئەگەر ئەو شتانەی گوتران، هەموویان یەك بە یەك‌و موو بە موو جێ بەجێی بکەی، ئەوە زۆر مسوگەرو دڵنیا بە، ئە گەر بێو بە دڵێکی ڕا ستو ساغ ئەو تۆبەیەت کرد بێو بێجگە لە ڕازیکرد نی خواو لە خوا نیزیك بوونەوە، هیچی دیکەت لە دڵ نەگرتبێ، ئەوە ئومێدوا یە کە خرا پەو تاوا نەکانت هەر چۆنێکیو هەرچەندێکی بن، خوای میهرەبانو بەخشندە بە ئاوو تەرزەو بەفری بەزەییو بەخششی خۆی لێت بشواتو وەك قوماشێکی سپی چاك شۆراو پاك ببیتەوە،

1- ئەگەر دەتەوێ بە تێروتەسەلی لەم مەسەلەی (حق الناس) رەتکرد نەوەو چۆنیەتی خۆڕزگار کردن لەو مافانە حاڵی بی، بەوردی سەرنجی (الزواجر عن إقتـراف الكبائر)یی (ابن الحجر الهیتمي) بدە، ج2، ص181، (الكبيـرة) 463 (ترك التوبة من الكبيـرة)، دیارە خۆشمان لە با سەکانی داهاتوودا شتێکی هەر لێوە باس دەکەین.

چونكه پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((التائب من الذنب كمن لا ذنب له))[1]، واتە: تۆبە كردوو لە گوناح، وەك كەسێكە كە هەر گوناحی نەبێ.

ئێستاش بەر لەوەی ئەم خاڵی یەكەمە بەجێ بهێڵین‌و بچینە سەر خاڵی دووەم، كە پێناسەی تۆبەی ڕاست‌و ساغ (التوبة النصوح)ە، بە پێویستی دەزانم چەند تێبینییەكی دیكەش لە بارەی چۆنیەتی تۆبەكردنەوە بخەمەڕوو:

1- گەڕانەوە لای خوا مەرج نیە تەنیا دوای قەتڵ‌و زینا‌و دزیی‌و ڕێگریی‌و هاووێنەكانیان بێ، بەڵكو ئینسانی مسوڵمان پێویستە هەمیشەو دایم هەست بە كەم‌و كوورِیی‌و گوناحباریی‌و قەرزداریی بكات لە بەرامبەر خوای دادگەرو بەخشەرداو، بەردەوام سەرگەرمی گەڕانەوە لای‌و پەشێمان بوونەوەو داوای لێبوردن لێكردنی بێ.

من بە ئەزموونی خۆم بۆم دەركەوتوە، كە وەك چۆن جەستە پێویستیی بە پاك‌و خاوێنی‌و شۆردن‌و خزمەت هەیە، ڕووحیش هەروایەو تۆبە وەك گەرماو (حمام)ێك وایە كە دەبێتە مایەی ساف‌و ساغ‌و پاك بوونەوەی ڕووح لە چڵك‌و چەپەرو تۆزو خۆڵی گوناح‌و هەڵەو پەڵەو بێ ئاگاییەكان.

2- تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بۆ هەركەسێك لە قەدەر ئیمان‌و مسوڵمانەتی خۆیەتی‌و هی هەموو كەس وەك یەك نیەو، هەركەسێك بە جۆرێك تۆبە دەكات‌و لە چەند شتێك تۆبە دەكات، كە لەگەڵ ئاستی خۆیدا بگونجێ، كەواتە با هیچ كەس وا گومان نەبات كە (أستغفرُالله و أتوب الیه) فەرمودنی پێغەمبەری خوا ﷺ وەك هی خەڵكی دیكە وایە، جوانیش گوتراوە: (حسنات الأبرار سیئات المُقَرَّبین)، بەڵێ ئەوەی كە هەندێك كەس پاداشتی لەسەر وەردەگرن، خەڵكێكی دیكەی لەسەر سەركۆنە دەكرێن و سزا دەدرێن!

1- رواه ابن ماجه والطبراني والبيهقي ورجاله ثقات.

3– تۆ بەکردن لە هەموو گونا حەکان وەك یەك نیەو، گوناح هەتا گەورەترو خراپتر بێ مەرجەکانی تۆبە لێکردنیشی زیاترو قوورسترن، بۆ وێنە:

سەرنج بدە چۆن خوای پەنهان بین بۆ تۆبەو گەڕانەوە لای خوای با بای دەغەڵ (منافق)، چوار مەرجی گرنگی داناون و فەرموویەتی:

﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾[1].

وەك دەبینین خوای کاربەجێ وێڕای (تۆبە)، چاکەکاریی (إصلاح)و دەست دەرپێسمانی خوا گرتن (الاعتصام بالله) و دینداریی بۆ خوا ساغکردنەوە (إخلاص الدین لله)ی کردوونەتە مەرجی تۆبەی موونافیق.

4– وەك پێ شتریش ئاماژە مان پێ کردوە، گەڕا نەوە لای خوا (التوبة الی الله) تایبەت نیە بە مسوڵمانانەوە، هەرچەندە زیاتر ئەوان دەگەڕێنەوە، بەڵکو با بای کافرو بێدینیش، هەر دە بێ تۆبە بکات و بگەڕێتەوە لای خوا، ئەوە ندە هە یە با بای مسوڵمان لە گوناح و خراپەکاریی، بەڵام کافر لە کوفرو شیرك و دوور لەخوایی، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

﴿ فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَٱحْصُرُوهُمْ وَٱقْعُدُوا۟ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟ سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾[2]، واتە: جا هەر کاتێك چوار مانگەکان (کە وەك مۆڵەت دانراون) بەسەرچوون، ئەوە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان لە هەر جێیەك

1- النساء:146

2- التوبة:5.

بەر پەلتان کەوتن بە کوژن، وە بیاذ یانگرن‌و ئابلّوو قەیان بدەن‌و، لە هەر کەمینگا یەك بۆ یان بچنە بۆ سەوە، جا ئە گەر هات‌و تۆ بەیان کردو نو یژیان بەرپاکردو زەکاتیا ندا، ئەوە ڕێ یان بەر بدەن، بێگو مان خوا لێ بوردەی بەخشندەیە.

ئێستاش با بچینە سەر ئەسڵی مەبەست، کە ڕوونکرد نەوەی‌و پێنا سەکردنی تۆبەی ڕاست‌و ساغە:

ب- تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النّصوح) یانی ضی!!

خوای بەخشندەو بە بەزەیی فەرموو یەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا﴾[1]، واتە: ئەی ئەوا نەی ئیماذتان هێناوە! بەڕاست‌و ساغیی بگەڕێنەوە لای خوا، وشەی (توبة) پێشتر پێنا سە کراو، وشەی (نصوح)یش زانایان چەند مانایەکیان بۆ هێناوە:

1- هەرچی (إبن منظور)و (الجوهري)ین، گوتوویانە[2]: بە مانای (خالص) ساغ‌و بێ خلّتە دێ، (نصح الشَّيءُ: خلص، والنصح: نقيض الغش.. ورجل ناصح الجيب، نقى الصدر، ناصح القلب: لا غش فيه، كقولهم، طاهر الثَّوب)، واتە: (نَصحَ الشيءُ) یانی: ساغ بۆوە، وە: (نُصح) پێچەوانەی فێڵە... وە (رجلٌ ناصحُ الجيب، نقيٌّ الصَّدر، ناصح القلب) یانی: سینە ساف‌و بێ خەوش، وەك دەگوترێ: پۆشاك چاك.

2- بەڵام (ابو زيد) ڕای وایە کە ڕستەی (نَصَحْتُهُ) بە مانای: (صَدَقْتُهُ)دێ، واتە: لەگەڵی ڕاست بووم، وە (التوبه النصوح) یانی: (الصادقة) ڕاست‌و دروست.[3]

1- التحريم:8.

2- بڕوانە: (لسان العرب) ج2، ص (615، 617)، وە: (الصحاح) ج1، ص(410-411).

3- بڕوانە: (الصحاح) للجوهري، ج1، ص 411.

3– هەروەها (جوهري)[3] ڕای وایە کە ڕستەی: (نَصَحَ الثَّوْبَ و القميص ينصحه نصحاً و تَنَصَّحَهُ: خاطه)، کەواتە: (نصح) یانی: دروون، وە (نصحت الثوب: خِطْتُهُ) واتە: پۆشاکەکەم درووە.

ئنجا شەرعزانان (الفقهاء)و توێژەرەوان (المُفسِرون)یش هەر لە بەر ڕۆشنایی مانای زمانیی (المعنى اللغوي) وشەی (نصوح)دا، پێناسەی تۆبەی ڕاستو ساغ (التوبة النصوح) یان کردوە، بۆ وێنە:

* (ابن کثیـر) گوتوویەتی: (..توبة نصوحاً: أى توبة صادقة جازمة تمحو ما قبلها من السيئات و تَلُمُّ شَعْثَ التائب و تجمعه و تَكُفُّهُ عما يتعطاه من الدناءات)[1]، واتە: تۆبەی نەصووح یانی: تۆبەیەکی ڕاستو پتەوی وا کە هەرچی خراپەی پێشووە بسڕێتەوەو کاروباری بابای تۆبەکارو حاڵو باڵی خڕبکاتەوە سەریەكو لەو کردەوە نزمو پەستانەی کە دەیکردن بیگێڕێتەوە.

* (ابن قيم الجوزية)ش لە پێناسەی (التوبة النصوح)دا گوتوویەتی: (والنصح في التوبة تَخَلُّصها من كل غش و نقص و فساد، وإقاعُها على أكمل وجه و النصح ضد الغش)[3]، واتە: ساغییو ڕاستیی لە تۆبەدا بریتییە لە پاڵاوتنیو پاککردنەوەی لە هەر خلّتەو ناتەواوییو خراپەیەك، وە ئەنجامدانی بە چاکتـرینو تەواوترین شـــێوە، وە (نصح) پێچەوانەی خەش (غش)ە.

* (الآلوسي)یش لە بارەی هۆی ناونرانی تۆبەی تێرو تەواوە بە (نصوح)، گوتوویەتی: (و جوز أن يكون المرادُ بالتوبة النصوح، توبة تنصح الناس أى تدعوهم الـى مثلها لظهور أثرها فى صاحبها واستعمال الجد والعزيمة فـي العمل بمقتضاها)[4]، واتە: دەگونجێ مەبەست لە (التوبة النصوح) تۆبەیەك بێ کە بۆ

1- بڕوانە: (الصحاح) ج1، 411.
2- بڕوانە: (تفسير القرآن العظيم) ج4، ص191.
3- بڕوانە: (مدارج السالكيـن) ج1، ص (309-310).
4- بڕوانە: (روح المعاني في تفسيـر القرآن العظيم) ج28، ص158.

خەڵكی دەبێتە دڵسۆز (ناصح) یانی بانگیان دەكات بۆ تۆبە یەكی بەو شێوەیە، چونكە شوێنەواری لە سەر خاوەنە كەی دەر كەوتوە، وە بانگ یان دە كات بۆ بەكارهێنانی جیددیەتو ئیرادەی پتەو لە كاركرد ندا بە پێی دا خوازی ئەو تۆبەیە.

* (ابو إسحاق)یش لەوبارەیەوە گوتوویەتی: (التوبة النصوح: أی بالغة في النصح، و هی الخیاطة، كأن العصیان یَخْرِقُ والتوبة تُرَقِّعُ)[1]، واتە: تۆبەی نەصووح یانی: زیادەڕۆیی كردبێ لە (نصح)دا كە دروون (خیاطة)ە، وەك بڵێی سەرپێچی پۆشاكی دین دەدڕێنێو تۆبەش پینەی دەكاتو دەیدوورێتەوە.

كەواتە: تۆبەی ڕاستو ساغو تەواو (التوبة النصوح) بریتیە لە جۆرە گەڕانەوەو ئاشتبوونەوەیەك لەگەڵ خوای بە بەزەییو بەخشەرو دادگەردا، كە پەشێمانییەكی لە قووڵایی دڵودەروونو، دەست لە گوناحو هەڵە هەڵگرتنێكی دەست بەجێو، بڕیارو عەزمێكی پۆڵایین لە سەر طاعاتو بانەدانەوە بۆ سەرپێچی تێدابنو، هەموو ئەمانەش بە هاندەرو پاڵنەری تەنیاو بێ خلتەی شەرمو شكۆ لە خوا كردنو، سامو هەیبەت لێ كردنیو، گلەیی نەهێشتنیو، ڕازیكردنیو، بە دیداری بەرز شادبوونی بێ[2].

دیارە هەر تۆبەیەكی ئاواش كۆمەڵێك مەرجو نیشانەی گەورەو گرنگی هەن، كە هەم نیشانەو بەڵگەی بوونینیو، هەم مەرجی وەرگیرانیشیو، بەشی چوارەمیشمان بۆ توێژینەوەیان تەرخان كردوە.

1- بڕوانە: (عُمدة القاري شرح صحیح البخاري) ج22، ص280.

2- بڕوانە (الآداب الشرعیة و المنح المرعیة) لابن مفلح المقدسي، ج1، (فصل: في حقیقة التوبة و شروطها) ص (136، 148).

دیارە من ئەم پێناسەیەم بۆ (التوبة النصوح) لەسەرجەم دەقەكانی شەرعو قسەو پێناسەی زاناو پێشـەوایانەوە هەڵهێنجاوە، ئەگەرنا (ابن المفلح) دەقی ئەو پێناسەیەی منی نەهێناوە ئەوەندە هەیە لێیەوە نزیكە.

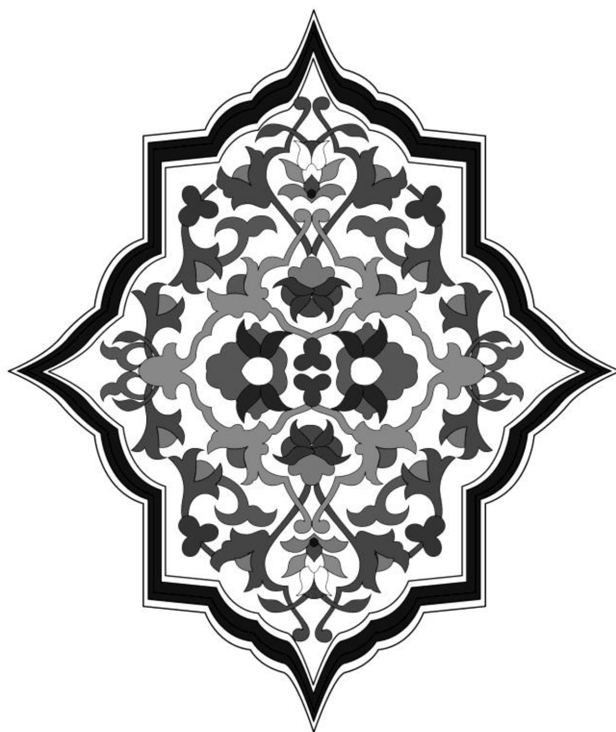

بةشى ضـوارةم

مةرجـةكانى تؤبةى راسـت و سـاغ و هؤكارو فاكتةرةكانى سةرو بةرطرتنى

خالّى يه كهم: مهر جهكانى تۆ بهى ڕا ستو ساغ.

خالّى دووهم: هۆ كارو فاك تهرهكانى سهروبهرگرتنى.

خاڵی یەكـەم: مەرجەكانی تۆبەی ڕاسـت و سـاغ:

گەڕانەوە لای خوای ڕاستو ساغ بەلای كەمەوە دوانزە(12) مەرج هەن، كە لە هەمان كاتدا بەڵگەو نیشانەشینی، كە ئەمانەن:

1- مسـولمانیَتـی:

یە كەمین مەرجی تۆ بەی ڕا ستو ساغو وەرگیرا نی لەلا یەن خوای بە بەزەییەوە، ئەوەیە كە خاوەنەكەی خاوەن ئیمانو مسولمان بێ، ئە گەرنا با بای كافرو هاوبەشدانەر (الكافر والمشرك) هەتا واز لە كوفرو شیركەكەیان نەهێنن، كە گەورەترین گو ناحنو، بەبێ تۆ بەی تایبەت مەحا لە خوا قە لەمی لێبوردنیان بەسەردا بێنێ، ڕێی تۆ بەكردنیان لە گو ناحو تاوا نەكانی دیكەیان نیەو لێیان وەر ناگیرێ، خوای داد گەر لەوبارەوە فەرموو یەتی:﴿ وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ إِنِّي تُبۡتُ ٱلۡـَٔـٰنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمۡ كُفَّارٌۚ أُوْلَـٰٓئِكَ أَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾[1] ، واتە: وە تۆبە بۆ ئەوا نە نیە كە كردەوە خراپەكان دەكەن، هەتا كاتێك كە مەرگ یەخەی بە یەكێكیان گرت بلێ: من ئێستا دەگەڕێمەوە! هەروەها بۆ كە سانێكیش نیە كە بەكافرێتی دە مرن، ئەوانە ئازارێكی بە ئێشمان بۆیان ئامادەكردوە.

هەروەها فەرموو یەتی: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ ﴾[2] ، وا تە: بێگو مان خوا لەوە نابوورێ كە هاوبەشی بۆ دابنرێ.

بەڵێ بابای كافرو موشریك پێویستە بەر لە هەر گوناحو تاوانێكیان، تۆ بە لە كوفرو شیركەكەیان بكەن.

1- النساء:18.

2- النساء:116.

2- تەنیا خوا ثآ مەبەست بوون (الأخلاص):

خوا پێ مەبە ست بوون (الإ خلاص)، هەوێنی هەر كردەوە یەكی چاكەو مەرجی وەرگیرانیەتی، خوای پەروەردگار فەرموو یەتی: ﴿فَمَن كَانَ يَرۡجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلۡيَعۡمَلۡ عَمَلٗا صَٰلِحٗا وَلَا يُشۡرِكۡ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدَۢا﴾[1]، وا تە: جا هەركە سێك كە بە ئوم ێدی د یداری پەروەردگار یەتی، با كردەوەی باش ب كاتو لە پەر ستنی پەروەردگاردا هیچ كەس نەكاتە هاوبەش.

د یارە مە سەلەی ق بوولّ نەكردنی هیچ كردەوە یەكی چاك، كە تۆ بە یەكێكیانە، بە بێ نیازو مەبەست یەكلاكردنەوە بۆ خوا، یەكێكە لە شتە ڕوونو ئاشكرایەكانی ئیسلام، كە وێڕای چەندان دەقی قورئانو سوننەت، یە كدەنگیی زانا یان (إ جماع العل ماء)ی شی لە سەرە، وەك (ا بن ح جر الع سقلاني) لە (القرط بـي) یەوە هێناو یەتی كە گوتوو یەتی: (ولا ت صح التو بة الا شرعية إلاّ بالآخلاص، و من ترك الذنب لغير الله لايكون تائباً إتفاقاً)[2]، واتە: تۆبەی شەرعیی بە بێ ئیخلاّص دروست نابێ، وە هەر كەسێك لەبەر غەیری خوا واز لە گونا حان بهێنی، ئەوە بە یەكدەنگیی (زانایان) بە تۆبەكار دانانرێ.

هەروەها (ملاّ علي القاري) خاوەنی (شرح الفقه الأكبر)یش گوتوویەتی: (فمن ندم على شرب الخمر مثلاً لما فيه من الصرع و خفة العقل و كثرة الـ نزاع والإ خلال بالعِرْض و ا لمال، لم ي كن تائ باً شرعياً)[3]، وا تە: جا كە سێك بۆ وێ نە: لە خواردنەوەی مەی پەشێمان بێتەوە، لە سۆنگەی ئەوەوە كە لە خۆی دە چێو عەقلّی پێی سووك دەبێو زۆر تووشی كێشەو هەرا دە بێو، زیان لە ئابڕوو و كەڕامەتو سامانی دەگات، ئەوە لە ڕووی شەرعەوە بە تۆبەكار دانانرێ.

1- الكهف:110.

2- بڕوانە: (فتح الباري) ج11، ص103، كە لە (المفهم)ی قرطبیـیەوە نەقلّی كردوە.

3- بڕوانە: (المواقف في علم الكلام)، ص(380-381).

3- ثةشيَمان بوونةوة (النــدم):

ئەمیش مەرجێکی دیکەی زۆر گەورەو بنەڕەتیی تۆبەی ڕاستو ساغەو بڕگرە کاکڵو جەوهەریەتی، هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ وەك چۆن لەبەر گرنگیی لە عەرەفات وەستان (الوقوف بعرفه) فەرموویەتی: ((الحج عرفة))[1] ، بە هەمان شێوەش فەرموویەتی: ((الندم توبة))[2] ، واتە: پەشێمانی تۆبەیە.

ئنجا (عبدالله بن مسعود) خوا لێی ڕازی بێ، زۆر جوان چۆنیەتی پەشێمانییو داخو حەسرەتی بابای تۆبەکارمان پێشان دەدات، کە گوتوویەتی: (إن المؤمن يرى ذُنُوبهُ كأنه قاعد تحت جبل يخاف أن يقع عليه، وإن الفاجر يرى ذنوبه كذباب مرّ على أنفه)[3] ، واتە: بێگومان بابای بڕوادار گوناحەکانی وادەبینێ کە لە بن شاخێك دانیشتوەو دەترسێ بە سەریدا بڕووخێ، بەڵام بابای بەدکار گوناحەکانی وەك مێشێك تەماشا دەکات، کە بەلای لووتیدا تێپەڕ دەبێ.

4- دةست هةلَطرتن و وازهيَنان لة طوناح:

وەك چۆن پەشێمانیی (ندم) مەرجی بنەڕەتیی دیوی پەنهانو دەروونیی تۆبەیە، دەست هەڵگرتنو وازهێنان (إقلاع) لە گوناحو خراپەو تاوانیش، مەرجی ڕواڵەتییو ئاشکرای تۆبەیەو، لە ڕاستیدا تۆبە بە بێ واز لە گوناح هێنان، هیچ مانایەکی نیەو دەبێتە ناوی بێ نێوەرۆك، چونکە وەك لە پێنا سەی (تۆبە)دا گوتمان: بریتیە لە گەڕانەوە (رجوع)،و گەڕانەوەش هەم لە گوناح گەڕانەوەو، هەم بۆلای خوا بادانەوەو وەرچەرخانەوەش دەگرێتەوە.

5- دان بة طوناحداهيَنان:

1- رواه البخاري

2- رواه ابن ماجه عن عبدالله بن مسعود وأخرجه الحاكم في المستدرك وقال: صحيح الإسناد ولم يخرجاه.

3- رواه البخاري.

ئەمیش مەرجێکی دیکەی وەرگیرا نی تۆ بەو بەڕا ستو ساغ لە قە ڵەم درانیەتیو، ئەنجامو بەرهەمی ڕاستەوخۆی پەشێمانیی (نَدَم)یشە، دیارە دان بە گوناحو هە ڵەدا هێنان (الإعتراف با لذنب) یش، دەبێ تە ما یەی گو ناح پۆ شرانو لێبوردرانی ئینسان، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((..فأن العبد إذا اعترف بذنب، ثم تاب، تاب الله عليه))[1] ، واتە: بێگومان بەندە هەرکاتێك دانی بە گوناحدا هێنا، ئینجا تۆبەی کرد، ئەوە خوا تۆبەی لـێ وەردەگرێ.

6- ئیرادەی تەواو دڵ دامەزراو لەسەر نەگەڕانەوە سەر گوناح:

بێگو مان ئینسان لە ئەنجامی بێ هێزی ئیرادەو خۆڕانەگرییەوە تووشی گوناحو لادان دەبێ، وەك خوای زانا لەبارەی (ئادەم)ەوە – عليه السلام– پاش خواردنی لە درەختە قەدەغەکراوەکەو لە بەهەشـــت دەرکرا نی فەرموو یەتی: ﴿ وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴾[2]. وا تە: بێگو مان لەمەوبەر ئادەممان ڕاسپاردبوو (کە لە درەختە قەدەغەکراوەکە نەخوات)، بەڵام لە بیری چوو و (لەو مە سەلەیەدا) دڵ دا مەزراوییمان پـێوە نەبینی بۆ یە دامەزراویی نەلە خشاویی ئیرادەی قایمو پۆڵایین، بۆ بانەدا نەوە سەر گو ناحو سەرپێچیی، یەکێکی دیکەیە لە نیشانەکانی تۆ بەی ڕا ستو ساغو مەرجێ کە لە مەرجەکانی وەرگیرانی.

1- رواه مسلم عن عائشة رضي الله عنها.

2- طه:115.

7- ضاكةكاريى و قةرةبووكردنةوةى رابردوو:

هەركه سێك به ڕا ستییو ساغیی گەڕابێ تەوه لای خوا (تـ بارك وتـ عالى)، بێگومان هەوڵ دەداتو كۆشش ده كات كه كەلێنی را بردوو پڕبكا تەوەو زیانی تێ پەڕیو قەرەبوو بكا تەوە، بۆ یه چاكەكاریی (إ صلاح)یش مەرجێكی دیـكەی تۆبەی ڕاستو ساغە، خوای بەرزو مەزنیش لەوبارە یەوە فەرموو یەتی: ﴿وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلۡ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡۖ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَۖ أَنَّهُۥ مَنۡ عَمِلَ مِنكُمۡ سُوٓءَۢا بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعۡدِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾[1] ، واتە: وە هەركاتێك ئەو كەسانەت هاتنە لا، كە بڕوا یان بە ئایە تەكانمان هە یە، ئەوە پێیان بڵێ: سەلامتان لـێ بێ، پەروەردگارتان بەزەیی هاتـنەوەی لە سەر خۆی نووسیوە، كە هەركامێكتان بە نەفامیی خراپە یەك بـكات، پا شان دوای ئەوە تۆبە بكاتو چاكەكاریی بكات، ئەوە بێگومان (خوا لە گەڵی دا) لێبوردەی میهرەبانە.

8- طيَرانةوةى مافى خاوةن مافان و بؤ قةرةبووكردنةوةيان:

ئەمیش مەرجێكی دیكەی گەورەو گرنگی وەرگیرا نی تۆبەو بەرا ست و ساغ دانرانیەتی، ئنجا ئەو هەقو مافانەش بەگشتیی دوو جۆرن:

یەك: مافە مادديیەكان.

دوو: مافە مەعنەوییەكان.

جارێ بۆ مافە مادديیەكان، ئەوە پێویستە بە زووترین كات، بیانگێڕێتەوە بۆ خاوە نەكانیان، یان بۆ میراتگرەكانـیان، ئە گەر خۆ یان نەمابوون، وە ئە گەر

1- الأنعام:54.

میراتگرو خزمو خوێشیشیان نەبوو، ما فەكانیان بۆ بخا تە خەزێنەی دەوڵەت (بیت المال)ەوە، ئەگەر مسوڵمانان بوویان، ئەگەرنا بۆیان بكاتە خێر. [1]

دیارە ئەگەر توانای دانەوەی ئەو هەقو مافانەشی نەبوو، دەبێ هەرچۆن بێ خاوەنەكانیان ڕازی بكاتو گەردنی خۆییان پێ ئازاد بكات، ئە گەرنا وەك (حق الناس) هەر لەسەری دەمێنن بۆ قیامەت.

بەڵام ئەگەر مافەكان مەعنەویی بوون، ئەوە پێویستە با بای تۆ بەكار داوای لێبوردن لە خاوەنەكانیان بكاتو گەردنی خۆدیان پێ ئازاد بكاتو، هەرچۆن بووە ڕازییان بكات، ئەگەر بە خۆ خستنە بەردەستو ئامادەیی دەربڕینی تۆڵە لـێ ستاندنەوەش بێ.

ئنجا ئەگەر هاتو هەقو مافەكان بە جۆرێك بوون كە ئە گەر با بای خاوەن ماف پێیان بزانێ زیاتر دڵی پێیان ناڕەحەت بێ، بۆ وێنە: با بای تۆ بەكار جۆرە بوختانێكی بۆ كردبێ، كە هەتا ئەو كا تە نەیزانیبێو بەبیستنی زۆر ناڕە حەت بێ، ئەوە چاكتر وایە هەر پێی نەڵێو لە جیاتی ئەوە لە ملاولا مەدحی بكاتو باسی چاكەكانی بكاتو، لە نێوان خۆیو خواشدا بۆی بپاڕێتەوەو دووعای خێری بۆ بكات[2].

1- (إبن المفلح) لە (إبن عقيل)ەوە نەقڵی كردوە كە لە كتێبی (الأرشاد)دا گووتویەتی: (و من شرط صحتها رد المظلمة الى مالكها إن كان باقياً، أو التصدُّق بها إن كان معدوماً و ليس له ورثـة) بڕوانە: (الآداب الشرعية) ج1، ص 129، واتە: لە مەرجەكانی دامەزرانی تۆبەو دروستبوونی، ئەوەیە كە ما فە زەوتركراوە كە بگێڕێتەوە بۆ خاوەنی ئە گەر ما بێ، یان كرد نە خێری ئە گەر نەمابێو میراتگریشی نەبن.

2- بڕوانە: (الآداب الشرعية) لأبن مفلح المقدسي، ج1، ص(114- 116)، جا (إبن مفلح) لەوبارەوە كە باش نیە لەو جۆرە حاڵەتانەدا بابای خاوەن ماف ئاگادار بكاتەوە سێ هۆی هێناونەوە:

أ. ئەگەر ئاگاداریی بكاتەوە دەبێتە مایەی پتـر ئازاردانی.

ب ـ وە دەگونجێ كە با بای خاوەن ماف زۆر بەزیـادەوە تۆڵە لە كابرای قـەرزدار بكا تەوەو ســـتەمی لـێ بكات.

پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی گێڕا نەوەی هەقو مافی خاوەن مافەکا نەوە فەرموویەتی: ((من كانت عنده مظلمة لأخيه فَلْيتحلَّلْهُ منها، فأنه ليس ثَمَّ دينار ولا درهم، يُؤْخَذُ لأخيه من حسناته، فأن لم يكن له حسنات أخذ من سيئات أخيه فطرحت عليه))[1]. واتە: هەرکە سێك ستەمی لە برایەکی کردوەو هەقێکی لە سەریەتی، با ئێستا گەردنی خۆی لێی ئازاد بکات، چونکە لەوێ (لە قیامەتێ) هیچ زێڕو زیوێك نیە لە چاکەکانی وی دەدرێتە برایەك (لە جیاتی هەقە کەی)، وە ئەگەر چاکەشی نەبوون، لە خراپەکانی برایە کەی وەردەگیرێنو فڕێ دەدرێنە سەری!

9- راست راوەستاویي و بەملاولادا، لانەدان:

ئەمیش مەرجو نیشانەیەکی دیکەی تۆبەی ڕاستو ساغو تەواوە، دیارە مەبەستیش لە ڕاستو ڕاوەستاویی (الإستقامة) ئەوە یە کە با بای بۆ لای خوا گەڕاوە (التائب الى الله) ڕێكو ڕاست لە سەر جادەی شەرع بڕوات، بە بێ بەزایەدانو زۆر تێنووسان (تفريط و إفراط).

خوای کاربەجێو بە بەزەیی فەرموو یەتی: ﴿فَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطۡغَوۡاْۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ﴾[2]، واتە: جا (ئەی موحەممەد) وەك فەرمانت پێ کراوە، خۆتو ئەوانەش کە لەگەڵتدا گەڕاو نەوە (لای خوا) ڕاست ڕاوەستاو بنو لە سنوور دەرمەچن، بێگومان ئەو بەوەی دەیکەن بینایە.

(سيد قطب)ی شەهید لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا گوتوویەتی: (فەرمان کردن بە (توبة)و ئەوەی کە لێیەوە پەیدا دەبێ، لە بێداریی و یژدانو سەغڵەتیی، زۆر

ج- وە دەگونجێ کە ببێتە مایەی نەمانی خۆشەویستیو دۆستایەتی نێوانو پەیدابوونی بوغزو کینەو دوژمنایەتی.

1- رواه البخاري.

2- هود:112.

جاران سەردەكێشێ بۆ تێپەڕا ندنو زیادەڕۆیی كە ئەم ئایینە لە ئا سانییەوە دەگۆڕێ بۆ زەحمەت، دیارە خواش دەیەوێ ئایینە كەی وەك نادوویە تە خوارێ بمێنێ تەوەو، دە یەوێ ئیز سان لە سەری ڕاوە ستاو بێ، بەبێ تێپەڕا ندنو سەركێشیی، چونكە تێپەڕاندنو سەركێشییش، وەك كەمتەرخەمیی‌و بەزا یەدان، ئەم ئایینە لە سروشتی خۆی دەباتە دەرێ)[1].

بەڵێ ئەم مەرجەش یەكێكە لە مەرجە گرنگو بنەڕەتییەكانی گەڕا نەوەی ڕاستو ساغ، چونكە لادان لە شەرعو ئایینی خوا، هەر لادا نە بە هەر بارێكیا ندا بێو، بابای گەڕاوە (تائب)یش ئەگەر لە خۆی وریا نەبێ، بە تایبەت لە سەرتاوە، ڕەنگە دوو چاری دەردی تێپەڕا ندن (إ فراط) ببێ بە حیسابی خۆی بۆ قەرەبووكردنەوەی‌و تێهەڵهێنا نەوە، بەڵام بێگومان لە میشیاندا وەك حاڵەتی پێشوو –كە بەزایەدان (تفریط) بوو– هەر بە دۆڕاوو زیانبار (خاسر)و گوناحبار دادەنرێو، لە جۆرە گوناحبارییەكەوە بۆ جۆرێكی دیكەی گواستۆتەوە! وە من بۆ خۆم لەو جۆرە كەسانەم دیون كە كاتی خۆی لە نەفامیی‌و دوور لە خوایی‌و كەمتەرخەمیدا گوزەراندوویانەو، پاشان كە خوا ڕەحمی پێیان كردوەو بێدارو هۆشیاربوونەوە، ئەوجار هێندە بەولادا تێنووساون، تاكو لە سنوورەكانی شەرعیان تێپەڕاندوەو، هی واشم تێدا بینیون كە پاشان لە سۆنگەی ئەو زیاد تێنووسانو خۆ ئەزیەت دانو سنووری شەرع بەزا ندنو لادا نەدا، دوو بارە گەڕاونەتەوە سەر گومڕاییەكەی پێشوو! ! دیارە فیتـرەتو سروشتی ئیزسانیش تەنیا تەحەمولی شەرعو بڕیارە ڕاستو دروستو پڕ بە پێستەكانی دە كاتو، لە شەرع لادان هەرچۆن بێو، بە هەر بارێكدا بێ، هەر دژو پێچەوانەی فیتـرەتە:

1- بڕوانە: (في ظلال القرآن) ج4، ص 193.

ﭽ ﭐﮬ ﮭ ﮮ ﮯ ﮰﮱ ﯓ ﯔ ﯕ ﯖ ﯗﯘ ﯙ ﯚ ﯛ ﯜﯝ ﯞ ﯟ ﯠ ﯡ ﯢ ﯣ ﯤ ﯥ ﯦ ﯧ ﭼ[1] ، واته: ده جا ڕووی خۆت ڕاست ڕابگره بەرەو ئایینی پاكو بێ هه ڵه، كه به پێی ئەو سروشتەیه خوا خەڵكی له سەر خولقا ندوەو گۆڕانیش به سەر دروست كراوی خودادا نایەت، ئا ئەوەیه ئایینی ڕێكو ڕاست، بەڵام زۆربەی خەڵكی نازانن.

10- دەرخستن و ئاشكراكردنی تۆبە لەو طوناحانەی كە بەئاشكرا كردوونی:

ئەمیش كه مەرجو نیشانەی كۆتایی تۆبەی ڕاستو ساغه، یەكێكه له مەرجه گەورەو بنەڕەتییەكانی قبوولٚ كرانی گەڕانەوە لای خوا.

چونكه گوناحو تاوانەكان له ڕووی پەنهانو ئاشكراییەوە دوو جۆرن:

جۆرێكیان ئینسان به شاراوەیی كردوو نیو له ذێوان خۆیو خوادانو نو خەڵكی پێیان نازانن، جا ئەم جۆره تەنیا ئەو مەرجانەی كه ڕا بردن به سنی بۆ تۆبه لێكردنیان، بەڵام جۆری دووەمیان كه به ئاشكرا كراونو خەڵكو دەوروبەر پێ یان زاذ یون، ئەوه بێگو مان و یڕای مەر جه ڕابردووە كان، ئەم مەرجی دەیەمەشیان پێویسته، بۆ تۆبەی ڕاستو ساغ لێكرانیان.

بۆ وێنه: بابایەك كه به دزیی كردنو ڕێگریی، یان مەیخۆریی، یان داوێن پیسیی، یان بانگەوازكردن بۆ كوفرو شیركو دژایەتی كردنی ئیسلام، یان..هتد، ناسراوەو به ئاشكرا ئەو گوناحو تاوانەی ئەنجام داوه، ئەوه بێگومان كاتێك تۆبه كەی به ڕاستو ساغ دادەنرێو لێ وەردە گیرێ، كه و یڕای مەرجه پێشووەكان ئەم مەرجەش جێبەجێ بكاتو به ئاشكراو ڕوونییو ڕاشكاوییو بێ منگەمنگ، پەشێمانیی خۆی بخاته ڕوو و ڕای بگه یەنێ كه هەتا ئێستا له سەر

1- الروم:30.

هەڵەو تاوان بووەو، ئێستاش پە شێمانەو بەکردەوەو حاڵو و تاریش پێ شانی بداتو ئیسپاتی بکات کە ڕاست دەکات، سەرنج بدە چۆن خوای پەروەردگارو کار بەجێ دەر بارەی ئەو زانایا نەی کە ئایە تەکانی خوا یان شاردۆتەوەو بە نرخێ کی کەم بە طاغوو تەکانیان فرۆ شتۆتەوەو خەڵكو میلـ لەتیان بۆ چەواشەکردوونو هەڵخەڵەتاندوون، وێڕای تۆبەو چاکەکاریی (التو بة و الا صلاح)، ڕوونکردنەوەی هەقو ڕاگەیاندنیشی بۆ بە مەرج گرتوون:

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكۡتُمُونَ مَآ أَنزَلۡنَا مِنَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ وَٱلۡهُدَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا بَيَّنَّٰهُ لِلنَّاسِ فِي ٱلۡكِتَٰبِ أُوْلَٰٓئِكَ يَلۡعَنُهُمُ ٱللَّهُ وَيَلۡعَنُهُمُ ٱللَّٰعِنُونَ ١٥٩ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ وَأَصۡلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيۡهِمۡ وَأَنَا ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴾[1]، وا تە: بێگو مان ئەو کەسانەی کە ئەوە دەشارنەوە کە ناردوومانەتە خوارێ لە بەڵگەکانو ڕێڕووێ یی پاش ئەوەی لە کتێبی خۆما ندا بۆ خەڵکیمان ڕوون کردۆ تەوە، ئا ئەوا نە خوا لەعنەتیان لـێ دەکاتو هەرچی نەفرین کەرە نەفرینیان لـێ دەکات، بێجگە لەو کەسانەی کە تۆبەیان کردووەو چاکەکارییان کردووەو (هەقیان) ڕوونکردۆتەوە، ئا ئەوانە مسۆگەر تۆبەیان لـێ قبوولْ دەکەم، وە من زۆر تۆبە وەرگری بە بەزەییم.

بەڵێ کەسێك، بۆ وێنە: سەرکردەو کادری یەکێك لە ڕژێمە طاغووتیـیەکانو حیزبو ڕێکخراوە عەلمانییەکان[2] کاتێك دەعوای مـسوڵمانەتییو گەڕا نەوەی لای خوای لـێ دەسەلمێنرێ، کە بە قسەو وتارو نووسینو کردەوەو ڕەفتاری ڕۆ شنو

1- البقرة:159-160.

2- لە کتێبی: (سۆزی نەتەوا یەتییو بیری نا سیۆنالیزم)داو لە بە شی چوارەم: (مـسوڵمانەتییو کوردا یەتیی لە ڕ ێوان ئیـ سلامییەکانو عەلمانییەکا ندا) پێنا سەی و شەو زاراوەی عەلمانیـ یەت (سیکۆلاریزم)مان کردوە، هەروەها لە کتێبی: (چەند مە سەلەیەکی باوی سەردەم)یـشدا بە هەمان شێوە، بڕوا نە: چاپی پێنـ جەم- نوو سینگەی تەفـ سیر. تیبێـ نی: بەڵام پێویـ ستە بزا نرێ کە عەلمانییەکان هەموویان یەك جۆر نینو هەیا نە هەر لەڕووی عاتیفییو لا سایی کرد نەوەوە، یان بەهۆی ناچاریی ژیانو گوزەرانەوە، خۆی ناوناوە عەلمانییو مەرج نیە وەك عەقیدە وەری گرتبێ.

بێ پێچو پەناو ڕا شکاو، بە هەڵدا چوونی پێ شووی‌و گەڕا نەوە سەرهەقی ئێستاشی ڕابگەیەنێ، تاوەکو کە پێشتر بەهۆی ئەوەوە خەڵکێك کافرو گوناح بار بووەو ڕێیان لـێ بزر بووە، لەمەودوا ئەو خەڵکەو خەڵکی دیکەش بزانن‌و دڵنیا بن، کە ئەو کابرا یە پێ شتر سەرگەردان‌و ڕێ لـێ ون بوو بووەو، گیرۆدەی ڕێچکەیەکی پووچ بووە.

د یارە ئەو دە (10) مەرجا نەی ڕا بردن، تێکڕا یان بە خودی تۆبە کەوە پەیوەست بوون، بەڵام تۆبەی ڕاست‌و ساغ دوو مەرجی دیکە شی پێویستن کە پەیوەندییان بەکاتی تۆبە تێدا وەرگیرانەوە هەیە، ئەمانیش:

11- دةبآ تؤبة كردن بةر لة كاتى سةرة مةرط بآ:

خوای پەروەردگارو داد گەر ئەم مەرجەی بۆ وەرگیرا نی تۆ بە، زۆر جوان ڕوونکردۆ تەوەو فەرموو یەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٖ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١٧ وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ إِنِّي تُبۡتُ ٱلۡـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمۡ كُفَّارٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا﴾[1].

واتە: بێگومان تەنیا تۆبە وەرگیرانی کەسانێك لە سەر خوا یە (کە بۆ خۆی لەسەر خۆی پێویستی کردوە) کە بە نەفامیی[2] خرا پە دە کەن‌و پا شان زوو

1- النساء:17-18.

2- توێژەرەوانی قورئان لەبارەی مانای وشەی (بجها لة) چەند ڕا یەکیان هە یە، بەڵام ئەوەی کە ڕۆچووەکان (الراسخون) لەسەری ڕێککەوتوون، ئەوە یە کە (ا بن جر یر) گوتوو یەتی‌و هەرکام لە: (الرازي)و (ابن كثير)و (ابو حيان)یش پشتگیریان کردوە، (ابن جرير) گوتوویەتی: (المراد بالجهالة كل من عصى الله خطأ أو عمداً فهو جا هل حتى ينزع عن الذنب)، وا تە: مەبە ست لە (بە نەفامیی): هەرکەسێك بە هەڵە یان ئەنقەست سەرپێچی خوا بکات نەفا مە هەتا دەگەڕێتەوە، بڕوا نە: (جامع البيان) ج4، ص(202-203)، وە (مفاتيح الغيب) ج1، ص4، وە (تفسير القرآن العظيم) ج1، ص 463، وە (البحر المحيط) ج3، ص(197-198).

[1]دەگەڕێنەوە، جا ئەوانە خوالێیان خۆش دەبێ‌و خواش زانای کاربەجێیە، بەڵام کە سانێك کە بەردەوام خرا پەکان دە کەن هەتا کاتێك کە مەرگ گەیشتە سەریەکێکیان دەڵێ من ئێستا تۆبە دەکەم، هەروەها کە سانێك کە بە کافریی دەمرن، ئەوانە تۆبەیان بۆ نیە، ئەوانە ئازارێکی بە ئێشمان بۆیان ئامادەکردوە.

هەروەها خوای دادگەر دەربارەی چۆنیەتی تۆبەکردنی فیرعەون‌و هۆی تۆبە لێ وەرنەگیرانی، فەرموویەتی:

﴿وَجَٰوَزۡنَا بِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡبَحۡرَ فَأَتۡبَعَهُمۡ فِرۡعَوۡنُ وَجُنُودُهُۥ بَغۡيٗا وَعَدۡوًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدۡرَكَهُ ٱلۡغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ۝٩٠ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ﴾[2]، واتە: وە وەچەی یەعقووبمان لە دەریای سوور- پەڕاندەوە، جا فیرعەون‌و سەربازەکانی لە ڕووی ستەم‌و دوژمنایەتییەوە شوێنیان کەوتن، هەتا کاتێك کە خەریك بوو (فیرعەون) بخنکێ، گوتی: بڕوام هێنا کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو زاتەی کە وەچەی ئیسرائیل ئیمانیان پێی هەیە، وە من لە مسوڵمانانم، (خوا پێی فەرموو) جا ئێستاکە بڕوا دێنی (کە چارەت نەماوە) لە حاڵێکدا کە لەوپێش سەرپێچیت دەکردو لە تێکدەران بووی؟!!

1- مەبەست لە (من قريب)یش بە ڕای زۆربەی زاناو توێژەوان، پێش سەرەمەرگ (إحتضار)ە، وەك هەرکام لە (طبري)و (قرطبـي)و (ابن الجوزي)و (أبي السعود) گووتویانە: بڕوانە (جامع البيان) ج4، ص 204، وە (تفسير القرطبـي) ج5، ص 92، وە (زاد المسير في علم التفسير) ج2، ص 37، وە (تفسير أبى السعود) ج2، ص156، بەڵام بێگومان تۆبەو گەڕانەوە لە گوناح، هەتا زووتر بێ‌و بە پەلەتر بێت چاکترو مسۆگەرتر قبووڵ دەکرێ، بۆیەش هەندێك لە زانایان (من قريب)یان بە (في حال الصحة) لێکداوەتەوە، وە (قرطبـي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (إنما صحت التوبة في هذا الوقت لأن الرجاءَ باق..) بڕوانە (تفسير القرطبِي) ج5، ص92، واتە: بۆیە لە کاتی ساغیدا تۆبە کەی تەواو لێی وەردەگیرێ چونکە ئومێدو هیوای ژیانی ماوە..

2- يونس:90-91.

پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە کە تۆبە لەکاتی گیا نەلاو سەرەمەرگدا قبوولّ ذیە، فەرمووە یەتی: ((إن الله يقبل توبة العبد ما لم يغرغر))[1]، واتە: بێگومان خوا تۆبەی بەندەکەی قبوولّ دەکات مادام گیانی هەر لەنێو جەستەیدا بێ‌و نەگەیشتبێتە حالّەتی غەرغەرە کردن (کە مەبەست ڕووح گەیشتنە گەروو و کاتی گیان کێشرانە).

12- ثێويستة بةر لة كاتى خؤر طةرانةوةو هةلَهاتنى لـة رؤذهةلآتـةوة بآ:

ئەمیش مەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەیەو، هەرکاتێك خۆر لە ڕۆژئاواوە هەلّهات، ئەمە یەکێکە لە نیشانە گەورەکانی کۆتایی هاتنی ژیانی دنیاو دەست پێکردنی هاتنی قیامەت‌و تۆبەی هیچ کەس وەر ناگیرێ، پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: (ومن تاب قبل أن تطلع الشمس من مغربها تاب الله عليه)[2]، واتە: وە هەرکەسێك بەر لەوەی خۆر لە ڕۆژئاوە هەلّبێ تۆبە بکات، خوا لێی خۆش دەبێ.

دیارە حیکمەتی ئەوەش کە تۆبەکردن‌و گەڕا نەوەی کاتی گیا نەلاو دەمی خۆر لە ڕۆژئاواوە هەلّهاتن وەرناگیرێ، ئەوەیە کە ژیانی دنیا تاقیگای ئینسانەو دەرفەتی ئیمان هێنان‌و نەهێنان‌و چاکەکاریی‌و خراپەکاریی، هەیە، بەلام لە کاتی ڕووح دەرچوون‌و لە دەمی خۆر گەڕانەوەدا، ئەو هەل‌و دەرفەتی تاقیکردنەوە (إمتحان)یە بەسەر دەچێ، لە حالّـەتی گـیانەلادا، هی ئەو ئینسانە کە خەریکی گیان سپاردنە‌و، لە حالّەتی خۆرگەڕانەوە شدا، هی سەرجەم مرۆڤایەتی!

1- رواه الترمذي وأخرجه الحاكم و صححه و وافقه الذهبي و صححه النووي في شرح صحيح مسلم، بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص70.

2- رواه مسلم عن أبى هريرة رضي الله عنه.

وه لە ڕاستیدا ئیمان هێنانو گەڕانەوە لای خوا، لەو دوو حاڵە تەدا هیچ ئازایەتی نیەو دەبێتە شتێکی ناچاریی، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی یەتی: ((لا تقوم الساعة حتى تطلع الشمس من مغربها، فاذا طلعت فرآها الناس آمنوا أجمعون))[1]، واتە: قیامەت نایەت هەتا خۆر لە ڕۆژئاواوە هەڵنەیەت، جا ئەگەر هەڵهاتو خەڵکی بینییان، تێکڕا ئیمان دێنن.

ئنجا لە کۆتایی ئەم بڕگەی یەکەمەی خاڵی چوارەمدا – کە وەك پێشتر گوتمان گرنگترین خاڵی باسی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا یە– بە پێویستی دەزانم وەڵامی پرسیارێکی گرنگ بدەمەوە کە بریتیە لە:

ئایا نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجە بۆ وەرگیرانی تۆبە؟!

زانایان لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا دوو ڕایان هەیە:

هەندێکیان کە (معتزلة) شیان لە نێودان دەڵێن: نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەیەو، هەرکەسێك پاش تۆبەکەی گەڕایەوەو بایدایەوە سەر ئەو گوناحو خراپانەی کە تۆبەی لێیان کردوە ئەوە سەرجەم ئەو گوناحو خراپەو تاوانانەی پێشووش کە تۆبە لێکردنەکەیانی شکاندوە، دووبارە لە لیستەی کردەوە خراپەکانیدا تۆمار دەکرێنەوە، ئنجا خاوەنی ئەم ڕایە بەگشتی دوو بەڵگان بۆ ئیسپاتی ڕایەکەیان دێننەوە:

یەك: دەڵێن: تۆبە لە گوناحان، وەك موسوڵمان بوونی بابای کافر وایە، کە کوفرەکەیو ئەو گوناحو تاوانانەی کە بەرهەمی بوون لە کۆڵی دەبنەوە، وە هەر کاتێك کافر بۆوەو هەڵگەڕا یەوە ئیمانەکەی شی هەڵدەوە شێتەوەو کردەوە چاکەکانیشی بەتاڵ دەبنەوە، بابای تۆبەکاریش بەهەمان شێوەیەو بە تۆبەکەی

1- متفق عليه و اللفظ للبخاري عن أبي هريرة.

گوناحەكانی دەسڕێنەوەو بە شكاندنی تۆبەكەیشی دووبارە لە سەری كەڵە كە دەبنەوە.

دوو: ئەم فەرموودەیەش بە بەڵگە دێننەوە[1]: ((عن أبن مسعود رضي الله عنه قال رجل: يا رسول الله! أنؤاخذ بما فـي الجاهلية؟ قال: من أحسن فـي الأسلام لم يؤاخذ بما عمل فـي الجاهلية، ومن أساء فـي الأسلام أُخِذ بالأوّلِ والآخِرِ))[2]، واتە: پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا بەوەی كە لە نەفامێتیدا كردوومانە، سزا دەدرێین؟ فەرمووی: هەركەسێك لە ئیسلامەتیدا چاكەكار بێ، لەسەر كردەوەی نەفامێتیی لێی ناپرسرێتەوە، بەڵام هەركەسێك لە ئیسلامەتیدا خراپە بكات، ئەوە لەسەر گوناحەكانی پێشوو و دوایی سزا دەدرێ.

بەڵام زۆربەی هەرە زۆری زانا یان كە بە (أهل السنة والجماعة) ناسراون، دەڵێن: نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجی وەرگیرانی تۆبەو سڕانەوەی ئەو گوناحو خراپەو هەلانە نیە كە تۆبەیان لێ كراوە، بەڵكو هەر تۆبەیەك ئەو مەرجانەی كە ڕابردن تێیدا بن، خوا وەری دەگرێو ئەم بەڵگانەش بۆ ئیسپاتی ڕایەكەیان دێننەوە:

یەكەم: هەموو ئەو ئایەتو فەرموودانەی كە باسی تۆبە وەرگیران دەكەن، هیچ كامیان ئەو مەرجەی تێدا نیە كە نابێ بابای تۆبەكار پاش تۆبەكەی دوچاری هەڵەو گوناح ببێتەوە، بەڵكو بە موتڵەقیی گفتو بەڵێنی لێ بوردنو تۆ بە وەرگرتنی بابای تۆبەكاریان تێدایە، بۆ وێنە سەرنجی ئەم دەقانە بدە:

1- بڕوانە: (فتح الباري شرح صحيح البخاري) ج12، ص 265، كِتاب: إستتابة المرتدين و المعاندين وقتالهم.

2- رواه البخاري.

1- ﴿ غَافِرِ ٱلذَّنْبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوْبِ ﴾[1]، واته: (خوا) گوناح پۆشو تۆبه وەرگرە، دیارە هەرکام لە وشەی (غافر)و (قابل)یش، دەلالەت لەسەر بەردەوامیی دەکەن، چونکە (إسم الفاعل)ن.

2- ﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ ﴾[2]، واته: وە بێگومان من بە تەئکید زۆر لێبوردەم بۆ هەرکە سێك بگەڕێتەوەو ئیمان بهێنێو کردەوەی باش ئەنجام بداتو پاشان بە ڕێی ڕاستدا بڕوات.

3- ((ويتوب الله على من تاب))[3]، واته: وە هەر کە سێك بگەڕێتەوە لای خوا، دەگەڕێتەوە سەری (بە بەزەیی‌و لێبوردنییەوە).

4- ((عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبـي ﷺ فيما يحكي عن ربه عز وجل قال: أذنب عبد ذَنْباً، فقال: اللهم اغفر لي ذنبي، فقال تبارك وتعالى: أذنب عبدي ذَنْباً، فَعَلِمَ أنّ له رباً يغفر الذنب ويأخذ بالذنب،، ثم عاد فأذنب، فقال: أي رب اغفرلي ذنبـي، فقال تبارك وتعالـى: عبدي أذنب ذنباً فعلم أن له رباً يغفر الذنب ويأخذ بالذنب، ثم عاد فأذنب فقال: أي رب اغفرلي ذنبـي، فقال: تبارك وتعالي: أذنب عبدي ذنبا فعلم أن له رباً يغفر الذنب ويأخذ بالذنب، إعمل ما شئت فقد غفرت لك))[4]، واته: بەندە یەك گوناحی کرد جا گوتی: ئەی خوایە! لە گوناحەکەم ببوورە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندە کەم گوناحێکی کردو زانی کە پەروەردگارێکی هەیە لە گوناح دەبووریو لەسەر گوناحیش سزا دەدات، پاشان دووبارە گەڕایەوەو گوناحی کردو گوتی: ئەی پەروەردگارم! لە

1- غافر:3.

2- طه:82.

3- رواه البخاري عن ابن عباس رضي الله عنهما.

4- رواه مسلم

گوناحەکەم خۆشبە، خوای پا یەدارو بەرزیش، فەرمووی: بەندە کەم گوناحی کردو زانیشی کە پەروەردگارێکی هە یە لە گوناح دە بووریٚو لە سەر گوناحیش سزای هەیە، ئنجا دیسان بایدایەوەو گوناحی کردو گوتی: ئەی پەروەردگارم لە گوناحەکەم ببوورە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندەکەم گوناحی کردو زانی کە پەروەردگارێکی هەیە، لە گوناح خۆش دە بیٚو لە سەر گوناحیش سزا دەدات، چی دەتەویٚ بیکە (مادام هەمیشە تۆبە بکەی) ئەوە لیٚت خۆش بووم.

(نووي) لە شەرحی ئەم فەرمایشتە قودسییەدا نووسیویەتی: (ا لحديث ظاهر الدلالة أنه لو تكرر الذنب مائة مرة أو ألف مرة، أو أكثر و تاب في كل مرة، قُبل توبته وسقطت ذنوبه، ولو تاب عن الجميع توبة واحدة بعد جميعها صحت توبته)[1]، واتە: ئەم فەرموودە يە بە ئا شكرا ئەوە دەگە یەنیٚ کە ئە گەر گوناح سەد (100) جار، یان هەزار (1000) جار یان زیاتریش دووبارە بیٚتەوەو، هەموو جارێکیش کابرا تۆبە بکات، ئەوە تۆبە کەی وەردە گیریٚو گوناحەکانی شی لادەچن، هەروەها ئەگەر لە جیاتی هەموو جارە کانیشو بۆ هەموو گونا حەکان یەك تۆبەش بکات، ئەوە تۆبەکەی هەر دروستو تەواوە.

دووەم: ئنجا بۆ وەڵامی ئەو دوو بەڵگەیەش کە (معتزلة)و هاوبیرەکانیان بۆ ئیسپاتی دەعوای خۆیانیان هیٚناون، دەڵیٚیـن:

یەك: بیٚگومان ئیمان هیٚنانو تۆبەکردن لە لا یەكو، هەڵگەڕانەوە (إرتداد)و تۆبە شکاندن لە لایەکی دیکەوە لە یەك جیانو، ناگونجیٚو قیاس بکریٚنە سەر یەکدی، چونکە دەقی قورئانو سوننەت لە سەر ئەوە هەن کە ئیمان کوفر دەسڕیٚتەوەو تۆبەش گوناح لادەبات، وە دەقیش هەن کە کوفرو شیرکو هەڵگەڕانەوەش ئیمانو چاکەکان لادەباتو هەڵدەوەشیٚنیٚتەوە! بەڵام هیچ

1- بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي) ج17، ص 75.

دەق يێك ز يە لە سەر تۆ بە شكاندنو گەڕا نەوە سەرگوناح چاكەكان هەڵدەوەشێنێتەوەو گوناحەكانيش دووبارە دێنێتەوە !

بە كورتى: خواى داد گەرو بەخ شەر فەرموو يەتى: ﴿إِنَّ ٱلۡحَسَنَـٰتِ يُذۡهِبۡنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ ..﴾[1] ، واتە: بێگومان چاكەكان خراپەكان دە سڕنەوەو لادە بەن، بەڵام (إن السيئات يذهبن الحسنات) نيەو نەهاتوە[2].

دوو: ئەو فەرموودەيەش كە هێناويانەتەوە هەرچەندە ڕا ستو ڕەوا نەو هيچ ئيشكالى تێدا نيە، بەڵام مەبەست پىَى هەڵگەڕانەوە (إر تداد)و كافر بوونەوە يە، نەك گوناحـ باريى، چونكەو شەى (أ ساء في الا سلام) هەر چەندە بە موت ڵەقيى هاتوە، بەڵام سياقى فەرموودەكەو گەلێك دە قى ديكەى قورئان و سوننەتيش ناچارمان دەكەن كە بڵێين: مەبە ست لە (أ ساء) كافربوونەوە يە، كە بێگو مان (السيئة المطلقة)ش هەر ئەوەيە ! ديارە هەر بۆ يەش (بخاري) ڕە حمەتى خواى لێبێت ئەو فەرموودەيەى لە ژێر ئەم ناو ونيشانەدا هێناوە:

(كتاب إستتابة المرتدين والمعاندين وقتالهم و إثم من أشرك بالله وعقوبته فـي الدنيا والآخرة)[3].

سـێ: ئنجا ئەگەر هاتباو گوناح نەكردنەوە، مەرجى وەرگيرانى تۆبە بووا يە، دەبوايە بڵێيـن: هەركە سێك تۆ بەى كرد، دە بێ پاش تۆبەكردنە كەى پارێزراو

1- هود:114.

2- (ا بن عق يل) گوتوو يەتى: (لا تحبط طا عة بمعصية الا ما ورد في الاحاد يث الـصَّحيحة فيَتَو قَّفُ الإحباط على الموضوع الذي ورد فيه و لا نقيس عليه) بڕوانە (الآداب الشرعية) ج1، ص180، وا تە: چاكە بە گو ناح لا نا چێ، مە گەر چەند شتێك كە لە فەرموودە ڕا ستەكاندا هاتوون، جا هەڵوەشانەوەى كردەوەى چاك بە گوناح، تەنيا تايبەتە بەو حاڵەتانەوە كە دەقيان دەربارە هاتووەو نابێ حاڵەتى ديكەيان قياس بكرێتە سەر.

3- بڕوانە: (فتح الباري) ج12، ص 265، رقم الحديث: 6921.

(معصوم) بێ! ! بەڵام ئاشكرایە كە زانایان لە سەرئەوە یە كدەنگن كە جگە لە پێغەمبەران –علیهم الصلاة والسلام– هیچ كەس لە هەڵەو گوناح پارێزراو نیە.

چوار: پاشان دەڵێین: ئەگەر گریمان دەقەكانی دیكەی قورئانو سوونەتیش ڕاجیایی (إختلاف)و مشتو مڕی زا ناو پێ شەوایان هەڵبگرن، ئەوە بێگومان فەرموودە قودسییەكەی كە ڕابردو (مسلم) لە (أبو هریرة) وە هێناو یەتی، هیچ ئیشكالێك لەو ڕووەوە ناهێڵێو دەق (نص)ە لە جێگای تێك گیرا ندا (فـي محل النزاع)، چونكە خوای پەروەردگارو بەخشندە بە ڕوونییو ڕا شكاویی لە جاری[1] سێیەم یان چوارەمدا بە بەندە گوناحبارە تۆبەكارەكەی خۆی فەرمووە: (إعمل ماشئت فقد غفرت لك) دیارە دوای فەرمایشتی خواو پێغەمبەركەیشی ﷺ هیچ كەس قسەی نامێنێ.

1- (عبد الأعلى) كە یەكێكە لە ڕاوییەكانی ئەم قسەیەی كردوە.

خاڵی دووەم: فاکتەرو هۆکارەکانی سەرطرتنی تۆبەی ڕاست و ساغ:

خوێنەری بەڕێز!

دوای ئەوەی لە خاڵی یەکەمدا باسی مەرجو نیشانەکانی تۆبەو بۆ لای خوا گەڕانەوەی ڕاستو ساغ (التوبة النّصوح)مان کرد، جێی خۆیەتی لەم خاڵی دووەمەشدا باسی ئەو هۆکارو فاکتەرە سەرەکییانە بکەین، کە یارمەتی با بای تۆ بەکار (تا ئب) دەدەن، کە تۆبە کەی سەریش بگرێو بەریش بگرێ! کە ئەمانەن:

1- هەوڵدان بۆ هەرچی زیاتر لە خوا نزیکبوونەوەو دامەزراندنی ئیمان:

وەك چۆن کوفرو لە خوا دوورکەوتنەوە ما یەی گو ناحو تاوانو هەر نەگبەتییو مەینەتییەکە، ئیمانو لە خوا نزیك بوونەوەش چاوگی هەموو چاکەو نیعمەتو خێرو خۆشییو سەربەرزییەکە لە دنیاو قیامەتدا.

هەربۆ یەش پێغەمبەری خوا ﷺ خوای پەروەردگار لە سەر زمانی فەرموو یەتی: ﴿فَفِرُّوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۖ إِنِّي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ مُّبِينٞ ٥٠ وَلَا تَجۡعَلُواْ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَۖ إِنِّي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ مُّبِينٞ﴾[1]، واتە: دەجا بەرەو خوا ڕابکەن بێگومان من لەوەوە بۆ ئێوە ترسێنەرو بێدار کەرەوە یەکی ئا شکرام، وە هیچ پەرستراوی دیکە ڕەگەڵ خوا مە خەن، چونکە من لەوەوە بۆ ئێوە ئا گادار کەرەوە یەکی ئاشکرام.

ئنجا وەك چۆن پلێتەی چرا بەهۆی نەوتو سووتەمەنییەك کە تێی کراوە، دەگرێو شوعلەی هەیە، ئیمانیش بەهۆی بەندا یەتی بۆ خواو فەرمانبەریی بۆ

1- الذاريات:50-51.

کرد نیو پابه ندیی به ئایینو شەریعەتەکەیەوە، گە شەوز یاد دە کاتو بە پێچەوانەشەوە وەك چرای بێ نەوت، دەکەوێتە پلاتە پلێتو خە فەو بێ شەوق دەبێو...هتد[1].

2- دوورە ثەريَزيي لة برادةرى خراث و دووركةوتنةوة لـة شـويَنى تيَدا طوناحبار بوون:

هەم دۆستو برادەری خراپو هەم ژینگەو دەوروبەری خراپو گەندەڵ، گەورەترین کاریگەرییان هەیە لەسەر پەلکێش کردنی مرۆڤ بەرەو گوناحو خراپە، دیارە دۆستو براو دەوروبەری چاكو پاکیش بە پێچەوانەوە با شترین هۆکارو دەستبارگری ئینسانن بۆ خواپەرستییو چاکەکاریی.

بێگومان بابای تازەگەڕاوە بەرەو خواو دەست لە خراپە هەڵگرتوو و دەست بە چاکەو طاعەت کردووش، وەك نەخۆشی تازە هەڵساوە دە بێ زۆر هۆشیارو بێدار بێو خۆی بپارێزێ، چونکە ڕەنگە بە پشووە با یەکی شوبهەیەكو بە کزە بایەکی شەهوەتێك، وەزعی تێك بچێو ڕیسی تۆبەکەی ببێتەوە بە خوری!

خوای بەرزو مەزن دەربارەی کاریگەریی سەلبیی دۆستو برادەری شوومو بەدفەڕ، دەفەرموێ: ﴿وَيَوۡمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيۡهِ يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي ٱتَّخَذۡتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلٗا ٢٧ يَٰوَيۡلَتَىٰ لَيۡتَنِي لَمۡ أَتَّخِذۡ فُلَانًا خَلِيلٗا ٢٨ لَّقَدۡ أَضَلَّنِي عَنِ ٱلذِّكۡرِ بَعۡدَ إِذۡ جَآءَنِيۗ وَكَانَ ٱلشَّيۡطَٰنُ لِلۡإِنسَٰنِ خَذُولٗا﴾[2]، واتە: وە ئەو ڕۆژە (بێنە بەرچاو) کە بابای ستەمکارو گوناحبار هەردووك دەستی خۆی دە گەزێ، دە ڵێ: خۆزگە لەگەڵ پێغەمبەردا ڕێگام گرتبایە بەر، هەی هاوار بۆ من! بریا فلانەکە سم بە

1- لە کتێبی: (ڕێگای صالح بوونو بەرەو خوا چوون)دا بە شێکی سەربەخۆمان بۆ ئەو بابە تە تەرخان کردوە بەناوی: (توێشووی ڕێگا: بە چی بەرەو خوا بچین؟)، بڕوانە: چاپی چوارەم، نووسینگەی تەفسیر.

2- الفرقان:27-29.

دۆست نەگرتایە، چونکە بێگومان لە کتێبی (خوا) لایدام پاش ئەوەی بۆم هات، وە شەیطانیش زۆر پشتی مرۆڤـ بەردەدات لە تەنگانەدا.

هەروەها پێغەمبەری خواش ﷺ لەو فەرموودەیەدا کە (بخاري)و (مسلم) لە (أبو موسى الأشعري)یەوە دەیگێڕنەوە برادەری چاك، وەك میسك فرۆشو هی خراپیش، وەك ئاسنگەرو کوورەچی دادەنێ[1].

دەربارەی بەجێهێشتنی ژینگەو دەورو بەری خراپیشەوە، ئەو فەرموودە یە زۆر باوە کە (مسلم) لە (أبو سعيد الخدري) یەوە گێڕاویە تەوەو باسی پیاوێك دەکات کە نەوەدو نۆ (99) کەسی کوشتووەو دەیەوێ تۆبە بکاتو سەرەتا دەچێتە لای ڕاهیبێكو پێی دەڵێ: ئایا ڕێی تۆبەم هەیە؟! ئەویش دەڵێ: نەء! کابرا ئەویش دەکوژێو سەد (100) تەواو دەکات! پاشان دەچێتە لای زانایەكو پاش ئەوەی زانایەکە بۆی ڕوون دەکاتەوە کە دەرفەتی تۆبەی هەیەو، تۆبە دەکات، زانایەکە ئامۆژگاریی دەکاتو پێی دەڵێ: (إنطلق الى أرض كذا وكذا فإن بها أناساً يعبدون الله فاعبد الله معهم ولا ترجع الـى أرضك فأنها أرض سوء)، واتە: بچۆ بۆ فلآنە سەرزەمینەی ئاواو ئاوا، چونکە کە سانێکی لـێ هەن خوا دەپەرستن، تۆش خوایان لەگەڵ بپەرستە، بەڵام نەگەڕێیەوە شوێنی خۆت، چونکە شوێنێکی خراپە[2].

3- لە شەیتان وریابوون و لەخۆ ترسینەوە:

ئەمیش هۆكارو فاكتەرێكی یەكجار پێویستو گرنگە بۆ پارێزرانی با بای تۆبەكار لە خلیسكانو دووبارە گیرۆدە بوونەوەی گوناحو تاوان، جارێ شەیتانی

1- کە ئەمە دەقەکەیەتی: (إنـما مَثَلُ الجليس السؤ، كحامل المسك ونافخ الكيـر، فحامل المسك إما أن يُحْذيَكَ، واما أن تَبْتاع منه، وإما أن تجدَ منه ريحاً طيِّبةً، ونافخ الكيـر اما أن يُحرق ثيا بك، وا ما أن تجدَ ريحاً خبيثةً)، بخاري: 5534، مسلم: 2628.

2- بڕوانە: (الآداب الشرعية) لابن المفلح، ج1، ص(119-120)، (فصل: فيما على التائب من فعل العبادات ومفارقة قرين السوء ومواضع الذنوب).

بەدفەڕ ئەوە بێگومان وەچەی ئادەم، لە شەیتان دوژمنی سەرسەختتریان نیە، خوای میهرەبان فەرمووییەتی: ﴿إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمۡ عَدُوّٞ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۚ إِنَّمَا يَدۡعُواْ حِزۡبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ﴾[1]، واتە بێگومان شەیطان دوژمنتانە، دەجا ئێوەش بە دوژمنی بزانن‌و دژایەتی بکەن، بێگومان ئەو پێڕەوەکەی بۆ ئەوە بانگ دەکات کە ببنە خاوەنی کلّپەی (دۆزەخ).

بۆ شەڕو خراپەو مەترسیی نەفسیش، ئەوەندە بەسە کە پێغەمبەرێکی پاک‌و چاکی وەک (یوسف بن یعقوب بن إسحاق بن إبراهیم) –علیهم الصلاة والسلام– لەوبارەوە دەفەموێ: ﴿وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾[2]، واتە: وە نەفسی خۆم بەبێ هەڵەو پەڵە ناگرم، چونکە بێگومان نەفس زۆر فەرمان بە خراپە دەکات، مەگەر کەسێك پەروەردگارم بە بەزەیی خۆی لە شەڕی چەپاڵەی بدات.

جا هەرچی شەیتانە تەنها چەکێك کە بتوانین پێی لەگەڵی بەرەنگار ببینەوە، چاك بەندەی خوا بوون‌و هاناو پەنا بردنە بەر خواو خۆ پێ لێ پاراستنی خوتخوتەو دنەدانی پیس‌و بەدیەتی، وەك خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾[3]، واتە: وە هەر کاتێك لە شەیتانەوە نقورچکەی خوتخوتەیەکت لێگیرا، ئەوە یەکسەر پەنا بەرە بەر خوا، بێگومان ئەو بیسەرو زانایە[4].

1- فاطر:6.

2- یوسف:53.

3- الأعراف:200.

4- لە بەرگی یەکەمی کتێبی (خوا پەرستیی ئیسلامیی)دا جوان باسی چۆنیەتی بەرهەڵستیکردنی خوتخوتەو فیلّو پیلانی شەیتانمان کردوە، بڕوانە: چاپی دووەم/ نوسینگەی تەفسیر.

بۆ نەفسیش کاری گەرترین چەك، سەرکۆنەکردن‌و لێپرسینەوەو مەرزەم کردن‌و چ لەو تو ند کردن یەتی‌و خوای پەروەردگار گ فتەو بەلێنی داوە بە هەرکەسێك کە نەفسی لە ئارەزوو و داخوازییە ناڕەواکانی بگێڕێتەوەو لە جوغزی شەرعدا کۆنتـرۆڵ (ضبط)ی بکاتو، لەسەر جادەی هیدا یەت ڕاوە ستاوی بکات بە بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەی شاد بکات: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ ۝٤٠ فَإِنَّ ٱلْجَنَّةَ هِىَ ٱلْمَأْوَىٰ﴾[1]، واتە: وە بەڵام هەرکەسێك لە پلەو پا یەی پەروەردگار بترسێ‌و نەفسی لە ئارەزووەکان بگێڕێتەوە، ئەوە مسۆگەر بەهەشت جێگاو مەنزلگایەتی[2].

4- بەردەوام بوون لەسەر پەشیمانیی و داوای لێبوردن لە خوا کردن:

ئەمیش دەستەبەر کەر (ضامن)ێکی یەکجار گەورەو بنەڕەتیە بۆ لە سەر جادەی هەق مانەوەی بابای بۆ لای خوا گەڕاوە (التا ئب الى الله)و نەخلیسکانی‌و لانەدانی، ئنجا نیشانەی بەردەوام بوون لەسەر ئەو پە شیمانیی یەش بریتیە لە داوای لێبوردن لە خوا کرد نی بێ پسانەوە، چونکە ئینسان کە هە ستی کرد گوناح بارو خەتابارە، د یارە داوای لێ بوردنیش دە کات، خوای گو ناحپۆش فەرموو یەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُواْ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾[3]، واتە: وە ئەو کەسانەی کە هەر کاتێك کارێکی دزێو یان کرد، یان ستەمیان لە خۆیان کرد، خوایان دێتەوە یادو داوای لێبوردن بۆ گونا حەکانیان دە کەن، وە کێ هەیە جگە لە خوا لە گوناحان ببورێ، وە لە کاتێکدا کە دەزا نن سەرپێ چیی

1- النازعات:40-41.

2- لە (ڕێگای صالح بوون..)دا بە تێرو تەسەلی باسی چۆنیەتی‌و هۆکارە کانی تەزکیەی نەفسمان کردوە.

3- آل عمران:135.

فەرمانی خوا چەند خراپو شوومە، لە سەر ئەوەی کە کردوویا نە بەردەوام نەبوون.

شایانی باسیشە کە ئینسان بەهۆی دەوامکرد نی لە سەر داوای لێبوردن لە خوا کردن (إستغفار الله)ەوە ئەم بەرهەمانەی دەستگیر دەبن:

یەك: هەر کەسێك بە ڕاستی داوای لێبوردن لە خوا بکات، خوا لێی خۆش دەبێ، وەك لە چەندان دەقی قورئانو سوننەتدا دەردەکەوێ، بۆ وێنە:

1– نوح –علیه السلام– وەك خوای دادگەر لێی گێڕاوەتەوە، فەرمووویەتی: ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾[1]، واتە: جا گوتم (بە گەلەکەم) داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بکەن بێگومان ئەو زۆر لێبوردەیە.

2– ((عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه عن النبي ﷺ أنه قال إبليس: أي ربِّ لا أزالُ أغْوي بني آدم مادام أرواحهم في أجسادهم، قال: فقال الربُ عز و جل، لا أزال أغفر لهم ما استغفروني))[2]، واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووویەتی: ئیبلیس گوتوو یەتی: ئەی پەروەردگارم! وە چەی ئادەم هەتا گیا نەکانیان لە جەستەکانیاندا بن، خەریکی گومڕاکردنیان دەبم، (پێغەمبەر) ﷺ فەرمووی: پەروەردگاری زاڵو پایەداریش فەرمووی: منیش هەتا داوای لێبوردنم لێ بکەن هەر لێیان خۆش دەبم.

دوو: وە بە هۆی داوای لێبوردن لە خوا کردنەوە، خوا بەڵاو ئازارو گرفتاریەکان لادەدات، وەك فەرمووویەتی: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ

1- نوح:10.

2- رواه أحمد ورواه الحاكم بلفظ آخر وقال هذا حديث الإسناد ولم يخرجاه.

يَسۡتَغۡفِرُونَ ﴿[1]، وا ته: وه له كاتێ كدا داوای لێ بوردنی لـێ دِ كه‌ن، خوا سزاو ئازاريان نادات.

سێ: وه به‌هۆی داوای لێبوردن له خوا كرد نه‌وه، نازو نيعمه‌تی ماددیی‌و مه‌عنه‌ويی ڕوو له مرۆڤه‌كان ده‌كه‌ن‌و تووشی خێرو خۆشی ده‌بن: ﴿ وَأَنِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُمَتِّعۡكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى وَيُؤۡتِ كُلَّ ذِي فَضۡلٖ فَضۡلَهُۥۖ وَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ كَبِيرٍ ﴾[2]، وا ته: وه كه داوای لێ بوردن له په‌روه‌ردگارتان دِ كه‌ن‌و پا شان بگه‌ڕێ نه‌وه لای، ئه‌وه م سۆگه‌ر هه‌تا كاتی دياريكراو له گوزه‌رانێكی خۆش به‌هره‌مه‌ندتان ده‌كات.

هه‌روه‌ها (هـود)يش –عليه السلام– هه‌مان موژده‌ی به گه‌له كه‌ی داوه: ﴿ وَيَٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ ﴾[3]، وا ته: وه ئه‌ی گه‌له كه‌م داوای لێ بوردن له په‌روه‌ردگارتان بكه‌ن‌و پاشـان بگه‌ڕێنه‌وه لای، بێگومـان بارانی به خوڕه‌متان بۆ ده‌نێرێ، وه هێزو پێزی ديكه‌ش ده‌خاته گه‌ڵ هێزو پێزتان.

چوار: وه داوای لێبوردن له خواكردن مايه‌ی كار ئاسانيی‌و ده‌رووی خێر لـێ كردنه‌وه‌يه، وه‌ك پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموويه‌تی: ((من لزم الإستغفار جعل الله له من كل هَمٍّ فَرَجاً ومن كل ضيق مَخْرجاً، ورزقه من حيث لا يحتسب))[4]، وا ته: هه‌ركه‌سێك له‌سه‌ر داوای لێبوردن له خواكردن به‌رده‌وام بێ، خوا بۆ هه‌ر خه‌مێك

1- الأنفال:33
2- هود:3.
3- هود:52.
4- رواه ابن ماجه عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما.

فەڕاحییەكو بۆ هەر سەغڵەتییەك دەروویەكی بۆ دەڕەخسێنێ، وە بە جۆرێك كە بۆ خۆی چاوەڕوانی ناكات ڕۆزی دەداتێ.

پێنج: پاشان داوای لێبوردن لە خوا كردن، دەبێتە مایەی هەمیشەو دا یم گەشو ڕوونو پاكو خاوێن مانەوەی دڵو دەروونو چڵكن نەبوونیو ژەنگو ژار نەگرتنی، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووویەتی: (إن ا لمؤمن إذا أذْ نَبَ كا نت نكتة سوداء في قلبه، فأن تاب و نزع وا ستغفر صقل قلبة، فأن زاد زادت، فذلك الران الذي ذكره الله في كتابه (كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون)[1]، وا تە: بڕوادار كە گوناحی كرد خاڵێكی ڕەش لە دڵیدا پەیدا دەكات، جا ئەگەر گەڕایەوەو دەستی هەڵگرتو داوای لێبوردنی كرد، دڵی سپیو ساف دەبێتەوە، بەڵام ئەگەر گوناحی زیادكردن خاڵە ڕەشەكانیش زۆر دەبن، هەتا دەبێتە ئەو ژەنگەی كە خوا لە كتێبەكەیدا باسی كردوە: (نەخێر، بەڵكو كردەوە خراپەكانیان ژەنگی لەسەر دڵیان پەیدا كردوە).

بە كورتیو بەكوردی: هەمیشەو دا یم پەشێمانییو گوناحو خراپە لە بیربوونو لەبەر چاوبوون، دەبێتە مایەی بەردەوام داوای لێبوردن (إ ستغفار) لە خوا كردن، ئەمیش بۆ چاوی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، وەك ئەو برژانگو پێڵوو فرمێسكانە وایە، كە چاوی سەر دەپارێزنو ناهێڵن دووچاری تەمو تا نەو لیڵاّیی ببێ.

5- سةرطةرم بوون بة كردةوةی ضاك و زيكرو ثارانةوةوة:

ئەمیش هۆكارو فاكتەرێكی دیكەی گرنگی تۆبە برد نە سەرو پاشەكشە نەكردنو بەرەو گوناحو بانەدانەوەیە بەرەو خراپە.

1- رواه ابن ماجه ورواه الترمذي وقال: هذا حديث حسن صحيح.

هەر بۆیەش خوای کاربەجێ لە گەلێك ئایەتا ندا کە باسی تۆبەی کردوە، باسی کردەوەی چاکیشی لەگەڵ کردوە، بۆ وێنە:

* ﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ ﴾[1].

* ﴿ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴾[2].

* ﴿ فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ ٱلْمُفْلِحِينَ ﴾[3].

(سيد قطب) لە تەفسیری ئایەتی ﴿ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابًا ﴾[4]دا گوتوو یەتی: (بێگومان کردەوەی چاك (العمل الصالح) دەیسەلمێنێ کە تۆبە کە ڕاستەو بەهێند گیراوە، وە لە هەمان کاتیشدا قەرەبووکردنەوەو کەلێن پڕکردنەوەیەکی یەکجار کاریگەریشە بۆ نەفس، کە دەستلەگوناح و سەرپێچیی هەڵبگرێ، چونکە بێگومان سەرپێچیکردن (المعصية) کردەوەو جموجولێکە پێویستە بەکارو جووڵەیەکی دژ، کەلێنو بۆشاییەکەی پڕبکرێتەوە، ئەگەرنا نەفس بەهۆی ئەو بۆشاییەوە کە پاش دەستلەگوناح هەڵگرتن هەستی پێ دەکات، دووبارە بەلای گوناحدا دەچێتەوە)[5].

1- طه:82 .

2- مريم:60.

3- القصص:67.

4- الفرقان:71.

3- بڕوانە: (في ظلال القرآن) ج5، ص2580.

ئنجا له نێو طاعەتو کردەوە چاکەکاندا زیکری خواو پاڕانەوە (ذکر الله و الدعاء)[1] ، کاریگەرییەکی تایبەتییان هەیە بۆ ڕاوە ستاوییو نەلەخشاویی با بای تۆبەکارو بەرەو خواو چاکە وەرچەرخاو.

جارێ هەرچی زیکرو یادی خوا یە، ئەوە خوای بەخشەرو خاوەن کەڕەمو لوطـــف خۆی ڕایگـــەیاندوە کە مایەی ئارامییو ئۆخژنو تەســـکینی دڵانە: ﭽ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ﭼ[2].

ئنجا بێگومان دڵو دەروونی بابای گوناحبارو سەرپێچیکەر بەهۆی گوناحو خرا پەوە ڕەشو برشو ڕەقو تەقو نەخۆشو بێ هۆش بووەو، پێویستە بە مەڵحەمی زیکرو یادی خوا دووبارە سپیو سافو نەرمو گەرمو ساغو هۆشیار ببێ تەوەو، هەروەها پاڕا نەوەش ڕۆڵێکی یەکجار گەورەو گرنگی هە یە لە تو ندوتۆڵو گەرمو گوڕ ڕاگرتنی پەیوەندی نێوان بە ندەو خوای بە تەنها پەرستراو و پەنا پێ براوو داوالێکراوداو، هۆکارێکی گەورەی زیاتر دا بەزێنی بەخششو هیدا یەتی خواو کەڕەمو لوطفو بەزەیی بێ سنووریەتی، وەك فەرموویەتی: ﭽ وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدۡعُونِيٓ أَسۡتَجِبۡ لَكُمۡۚ ﭼ[3] ، واتە: وە پەروەردگارتان فەرموویەتی: لێم بپاڕێنەوە بە دەنگتانەوە دێم...

وە لە فەرموودەیەکی قودسیدا فەرموویەتی: ..((یاعبادي: کلکم ضالٌ الاّ من هدیته فاستهدوني أهدکم..))[4] ، واتە: ئەی بەندەکانم! هەمووتان سەرگەردانن،

1- لە بەرگی چوارەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)دا دروشمی پێنجەم (زیکری خوا)دا، بە درێژی باسی ئەم بابەتەمان کردوە، بڕوانە: چاپی دووەم/ نوسینگەی تەفسیر.

2- الرعد:28.

3- غافر:60.

4- رواه مسلم عن ابي ذر رضي الله عنه.

مه گەر ئەو كە سەی من هیدا یەتم دا بێ، دە جا داوای هیدا یەتم لـێ بـ كەن رێرووننییتان دەكەم.

6- طەشبینیـی و ئومێدو هیوای ئەتـەو بـە رەحمـەت و بەخشـندەیي خـوا بوون:

خوانا سان گووتویا نە: شەیتان بۆ یەكێك لە دوو شتان لە مرۆڤدا هەوڵ دەدات، هەركامێكیانی چەنگ بكەوێ ڕازییە: لە خۆ بایی بوون (الغرُور) لەكاتی سەركەوتن‌و هەبووندا، وە بێهیوابوون (اليأس) لەكاتی كەوتن‌و نەبووندا.

جا یەكی دیكە لە هۆكارە گرنگەكانی سەرگرتنی تۆبەی با بای بەرەو خوا گەڕاوە، ئەوەیە كە وریا بێ‌و بەهۆی هێنانە پێش چاوی گوناح‌و خراپەكانییەوە، گیرۆدەی دەردی كوشندەی نا ئومێدی‌و دەست لە خۆشۆردن نەبێ‌و، یەكێك لە دوو ئامانجە گرنگەكانی شەیتان نەهێنێتە دی.

دیارە هاندانی ئینسانیش بۆ گەشبینیی‌و ئومێدو هیوای زۆر بە ڕە حمەت‌و بەخششی خوا بوون لە قورئان‌و سوننەتدا زۆر دێتە بەرچاو، بۆ وێنە:

1- ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾[1]، واتە: (ئەی موحەممـەد) بەو بەندانەم بڵێ كە بەرانبەر بە خۆیان زیادەڕۆییان كردوە! لە بەزەیی خوا نائومێد مەبن، بێگومان خوا لە تێكڕای گوناحەكان دەبووری، مسۆگەر هەر ئەوە لێبوردەی بە بەزەیی.

2- ((عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبـي ﷺ يقول الله عز وجلّ: أنا عند ظن عبدي بي، وأنا معه حين يذكرني، إن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي، وإن ذكرني في مَلَإٍ ذكرته في مَلَإٍ خير منهم، وإن تقرب مني شبراً تقربت إليه ذراعاً وإن تقرب

1- الزمر:53.

إليَّ ذراعاً، تقربت منه باعاً، وإن أتاني يمشي أتيته هرولة))[1] ، واته: خواى بالأدەستو پایەبەرز دەفەرموێ: من بە گوێرەی بۆچوونی بەندەکەمم بەرانبەرم، وە من لەگەڵی دام کاتێك یادم دەکات، جا ئەگەر لە دڵی خۆیداو لە بەر خۆیەوە یادم بکات، منیش لە لای خۆمەوە یادی دەکەمو ئەگەر لە نێو کۆمەڵێکدا یادم بکات منیش لەنێو کۆمەڵێکی لەوان چاکتردا یادی دەکەم، وە ئەگەر بستێك لێم نزیك بێتەوە، باسکێك لێی نزیك دەبمەوە، وە ئەگەر باسکێك لێم نزیك بێتەوە، من باڵێك لێی نزیك دەکەومەوە، وە ئەگەر بەرێیشتن بۆ لام بێ، بە ڕاکردن دەچمە لای.

(نووي) لە ڕاڤەی ئەم فەرمایشتە بەرزو پیرۆزەدا گوتوویەتی: (ومعنى أنا عند ظن عبدي بي: أي بالغفران له اذا استغفر، والقبول اذا تاب، والاجابة إذا دعى، والكفاية إذا طَلَب، وقيل: المراد به الرَّجاءُ وتأميلُ العفو وهذا أصح)[2]، واته: وە مانای: من بە گوێرەی بۆچوونی بەندەکەمم بەرانبەرم، یانی: بە لێبوردن ئەگەر داوای لێبوردنی کرد، وەبەوەرگرتن ئەگەر گەڕایەوە، وە بە دەنگەوەچوون ئەگەر پاڕایەوە، وە بەمشوور لێ خواردن، ئەگەر داوای کرد، وە گوتراوە: مەبەست پێی ئومێدو هیوای لێبوردن خستنە بەرچاوەو، ئەمەش ڕاست ترە.

1- رواه مسلم.

2- (صحيح مسلم بشرح النووي) ج17، ص2.

7- نەبــەزین و کــول نــەبوون و کۆڵنــەدان بــەهۆی دووبــارە لادان و خلیسکانەوە:

ئەمیش هۆکارو فاکتەرێکی دیکەی گەورەی سەروبەرگرتنی تۆ بەو گەڕا نەوە لای خوای بە بەزەیی یەو زادەو بەرهەمی هۆکاری پێشەوەشیەتی.

خوای بەخ شندەو پێغەمبەرکەی شی ﷺ لە چەندان دە قی قورِ ئانو سوننەتدا، مرۆڤ یان ها نداوەو هەڵناوە بۆ نە بەزینو پاشەکشەنەکردنو چەك فرِێنەدانو سەنگەر چۆڵ نەکردن، لە بەراذبەر شەیتانو پیلانو فیلٚو تەلٚەو داوەکاذیداو، ڕایانگەیا ندوە کە هەمیشەو دا یم دەرگای تۆ بە لـێ وەرگیرانو بەخشران ئاوەلٚاو لەسەر پشتەو، ئینسان هەرچەندە زۆر گوناحبارو نا لەبار بێو یەکجاری خۆی پیسو چلٚکنو لێخن کرد بێ، دیسان ڕە حمەتو بەزەیی و لێبوردنو بەخششو کەرەمی خوا، گەورەترو فراوانترە! با سەرنجی ئەم چەند دەقە بدەین:

1- ﴿وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖ﴾، وا تە: وە بەزەیی من هەموو شتێکی گرتۆتەوە.

کەواتە: بەزەییو لێبوردنو بەخشینی خوا لە هەموو کەسو هەموو درو ست کراوێك گەورەترو فراوانترەو بەو پێیە ڕوو لە هەر گوناحێك بکات، هەرچەندە زۆر زلو ناقولاش بێ دایدەپۆشێ.

2- ﴿وَهَلۡ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلۡكَفُورَ﴾، وا تە: وە ئا یا جگە لە سپلٚەو نا سوپاس سزای هیچ کەس دیکە دەدەین؟!

کەوا تە: ئیذ سان مە گەر سپلٚەو پـێ نەزانو بێ ئە مەك بێ، ئە گەرنا خوا دەیبەخشێو دەیخاتە ژێر سایەی بەزەییو بەخشندەیی خۆیەوە.

1- الأعراف:156

2- سبأ:17.

3- ((لما خلق الله الخلق، كتب في كتاب فهو عنده فوق العرش: إن رحمتي سبقت غضبـي))[1] ، واته: كاتێك خوا دروست كراوەكانی خولّقا ندن، له نوو سراوێك كه لەسەر بارەگا لە لایەتی نووسی: بێگومان بەزەیی یەكەم پێش تووڕەیی یە كەم كەوتۆتەوه.

4- ((وا لذي نف سي ب يده لو لم تذنبوا لذهب الله ب كم و جاء ب قوم يذنبون فيستغفرون الله تعالى فيغفر لهم))[2] ، واته: سوێند بەو كەسەی كه گیانی م نی به دەستە، ئەگەر هاتباو گوناح تان نەكردبا یە، خوا ئێوەی لادە بردو كۆ مەڵێكی دەهێنان گوناح بكەن‌و داوای لێبوردن بكەن‌و ئەویش لێیان ببووریَ!

كەواتە: با هیچ كەس بە هۆی خلیسكان‌و هە ڵەنكووتنی چەند بارەوە، بیَ هیوا نەبیَ‌و نەبەزیَ‌و كول نەبیَ‌و كۆلّ نەدات‌و، دلّنیاو مسۆگەریش بیَ كە مادام لە سەر جادەی شەرع بیَ‌و ڕێسمانی بەندا یەتی بۆ خوا كردن‌و تۆ بەو داوای لێبوردن لێكردنی هەر لە گەردندا بیَ، خوای بیَ سنوور بە بەزەیی‌و بەخشندەو میهرەبان، هەر بە چاوی ڕەحمەتی خۆی تەماشای دەكات!

با كۆتایی ئەم خالّی دووەمەش، بەم فەرمایشتە بەرزو دلّخۆشكەرەی خوای پەروەردگار بێنین كه پێغەمبەری دلّنەرمو میهرەبانی لێی دەگێڕێتەوه:

((عن أنس رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ يقول: قال الله ت عالى: يا ابن آدم! إنك ما دعوتني ورجوتني غفرت لك ع لى ما كان م نك ولا أُ بالي، يا ا بن آدم! لو بلغت ذنوبك عنان السماء ثم استغفرتني غفرتُ لك، يا ا بن آدم! إ نك لو أت يتني ب قراب الارض خطا يا، ثم لق يتني لا ت شرك بي شيئاً، إلا أتيـ تك بِقِرابِ ها مغفرة))[3] ، واته: خوای بەرز فەرموویەتی: ئەی ئادەمیزاد! بێگومان هەتا تۆ لێم

1- رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

2- رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

3- رواه الترمذي وقال: حديث حسن.

وەپارێیو ئومێدەوارم بی، هەر لێت دە بوورم، هەر چییەکت کرد بێ بەلا مەوە گرنگ نیە! ئەی ئادەمیزاد! ئەگەر گونا حەکانت بگە نە چەشمەندازی ئاسما نێ پاشان داوای لێبوردنم لێ بکەی لێت خۆش دەبم! ئەی ئادەمیزاد! مسۆگەربە ئەگەر تۆ پڕاو پڕی زە مین گونا حانم بۆ لە گەڵ خۆت بهێنی، بە مەرجێك کە دەمگەیە هاوبەشم بۆ دانەنێی، منیش لێواو لێوی زەمین لێبوردنت بۆ دێنم!

پێشم وایە موژدە لەمە گەورەترو دڵخۆشکەرتر بۆ با بای تۆ بەکاری لە سەر داوای لێبوردن کردن بەردەوام، نیەو نابێ.

بێگو مان مەبە ستیش لەم دەقا نە ڕێ گرتنو پێشگیریی کرد نە لە بەزینو تێکشکانو نائومێد بوونو، خۆ لە بەرچاو کەوتنو خۆ لەبەرچاو بێزاران، بەهۆی گوناحو هەڵەو کەمو کوورییەکانەوە، نەك ڕێ بۆ گوناح کردنەوەو بێباك کردن، لە تۆڵەو سزای خوا! گوتراویشە: (لكل مقام مقال).

کەسێکیش شارەزای عەقیدەی شێوێنراوی نەصرانییەکان بێ، لەوبارەوە کە هەموو ئینسانەکان هەر بە زگماك بە گوناحبار دەزانن! یا شان بشزانێ کە ئەو جۆرە بیروبۆچوونە بەناو ئایینی یە ئەفسانەو داهێنراوە خەڵکی ئەورووپاو ڕۆژئاوای تووشی چەندان جۆرە گرێو نەخۆشی دەروونیی (عقد وأمرض نفسية) کردوە، وەك (فرۆید)و دەروونناسەکانی دیکە، بە هەڵە یان بە ڕاست ئاماژە یان پێکردوە، زیاترو چاکتر حیکمەتی ئەم دەقە شەرعییانەی بۆ ئاشکرا دەبێ.

بەشی ثێنجەم

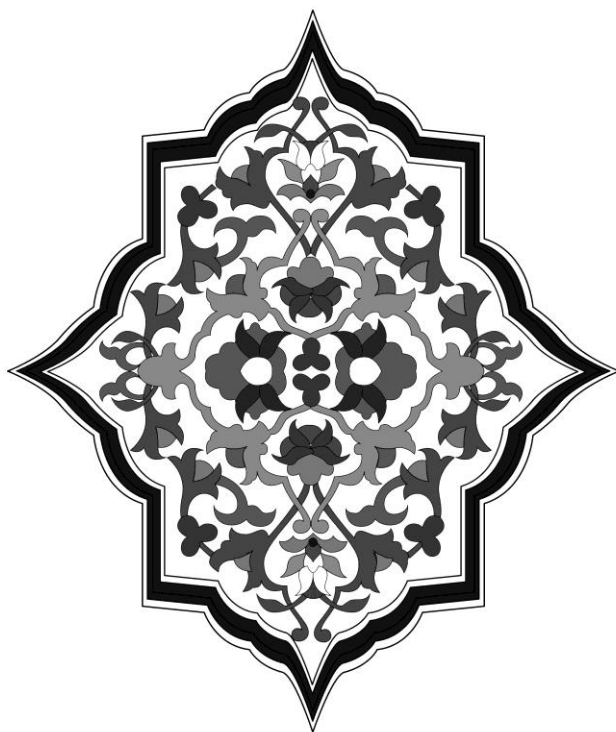
تۆبە لە ضي و ضی دەكرآ؟!

ئەم بەشەش لە سآ خاڵی سەرەكیدا دەخەینەڕوو:

خاڵی یەكەم: ناوە طشتییەكانی طوناح و سەرثێضیەكان.

خـاڵی دووەم: طوناحـ ەكان یەكســان نـین، بـەلآم تۆبــة لــة هەموویان ثێویستة.

خـاڵی سـآیەم: ئـەو هۆیانـەی طوناحـة طضـكەكان لـة حوكمـدا دەطۆڕن بۆ هی طەورة.

خوێنەری بەڕێز!

دوای ئەوەی لە بە شەکانی پێ شوودا زانیمان تۆ بەو گەڕا نەوە لای خوا چییەو؟ چۆنەو؟ حوکمی چییەو؟ مەرجەکانی تۆبەی ڕا ستو ساغ چین‌و؟ ئەو هۆکارا نە چین کە ئیز سان بەهۆیا نەوە دەتوا نێ ڕاوە ستاو و نەلەخ شاوبێ‌و، دووچاری پاشاکشەو شکست نەبێ، لە بەراذبەر شەیتان‌و فیڵ‌و پیلا نەکانی‌و نەفس‌و ئارەزوو و خواستە نا شــەرعییەکانیدا؟ کاتی ئەوە هاتوە کە لەم بە شی پێنجەمەشدا تیشك بخەینە سەر خودی ئەو شتانەی کە بە گوناح‌و خراپەو تاوان دادەنرێن‌و تۆبە لێکردنیان پێویســتە، جا ئێمە خوا یاربێ لە سێ خاڵا ندا باسی ئەو گوناحانە دەکەین کە تۆبەیان لـێ دەکرێ، بەم شێوەیەی خوارێ:

خــاڵی یەکەم: ناوە گشـتـییەکانی گوناح و سەرپێچـییەکان[1]:

گوناح‌و سەرپێچییەکان وێڕای ئەوەی کە هەرکامێکیان ناوی تایبەتی خۆی هە یە، کە بێگو مان سەرژمێرکردنیان زۆر زەحمە تە، بە هەموو شیان چەند ناوونیشانێکی گشتییان هە یە، کە هەرکام لەو ناوونیشانانە هەموویان، یان زۆربەیان دەگرنەوە.

جا بە ندە پاش سەرنجدان‌و تێوەڕا مانی قورئان، ئەم حە قدە (17) ناوە گشتییەم کەوتنە بەرچاو، کە ئەوە لە خوارەوە ڕیزیان دەکەم:

1- إثـم: کە لە کوردیدا هەر بە (گوناح) مانای دەکرێ‌و (را غب الأ صفهاني) یش گوتوویەتی: لە ئە سڵدا لە (المبطيء عن الثواب) وا تە: دوا خەر لە پاداشت، هاتوە[2].

1- دیارە مەبەستمان لە مانای گوناح و سەرپێچیی مانا عورفی و فیقهییەکەیەتی، بۆیە تەنیا باسی ئەو گوناحانە دەکەین کە لە خوار (کفر و شرك و نفاق)ەوەن.

2- بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص(63 ـ 34).

2- بغي: كه له كورديدا (ياخيى بوون)ى بۆ بەكاردێو (را غب)يش به: (طلب تجاوز الأقتصاد) خواستنى دەرچوون له ميانەڕەويى، پێناسەى كردوه[1].

3- جُنــاح: كه له كورد يدا هەر به (گو ناح) يان (تاوان) ما نا كراوەو وەك (راغب)يش دەڵێ: له ئەسڵدا بريتييه له (الميل الـى الإثم) لادان بەرەو گوناح[2].

4- حُوُبْ: له كورديدا هەر (گو ناح)ەو (را غب)يش هەرواى ما نا كردوه، بەڵام گوتوويەتى: له ئەسەڵدا له (زَجر الإبل)ەوە هاتوه، كەواته (حُوُبْ) هەر گوناحێكه كه تێوەخوڕين (زجر)و دەنگدانى له بەرانبەر بێ [3].

5- خَطَـأْ خِطْـأ، خطيئـة: كه له كورد يدا (هه ڵه)و (تاوان) يان له بەراز بەر دانراوەو (راغب)يش گوتوويەتى: له ئەسڵدا بريتين له: (الـعدولُ عن الجـهة) لادان له لاى مەبەست [4].

6- ذنب: كه له كورديدا هەر (گوناح)و (تاوان)ى له بەرانبەر دانراوەو (راغب)يش گوتوو يەتى: له ئه سڵدا له (ذَ نَبْ) كه به ما ناى (ك لك)ە، هاتوەو به هەر كردەوەيەك دەگوترێ كه ئاكامو ئەنجامەكەى خراپ بێ: (يـستعمل في كل فـعل يستوخم عُقباه إعتباراً لما يحصلُ من عاقبته)

7- زيغ: كه له كورديدا (لادان)ەو (راغب)يش به (المـيلُ عن الإ ستقامة) ما ناى كردوه[6].

1- بڕوانه: (مفردات ألفاظ القرآن) ، ص 136.
2- هەمان سەرچاوە، ص 261.
3- هەمان سەرچاوە، ص 261.
4- هەمان سەرچاوە، ص 287 ـ 288.
5- هەمان سەرچاوە، ص 331.
6- هەمان سەرچاوە، ص 387

8- جريمــة: كه له كورد يدا زياتر (تاوان)ى بۆ دا نراوەو له ئه سلّى زمانى عارەبيشدا وەك (راغب) گوتوو يەتى: له (جُرْم)ەوە هاتوە كه به ما ناى بڕين (قَطْع)ە، دەگوترێ: (جَرَمَ الثمرة من الشجرة) ميوەكەى له درەختەكه بڕى[1].

9- سيئة: كه له كورد يدا ما ناى (خراپه) يەو (را غب)يش به (الفعلة القبيحة) كردەوەى دزێو، ماناى كردوە[2].

10- عصــيان: كه له كورد يدا (سەرپێ چيى) دەگه يەنێو له ئه سلّى زمانى عارەبي شدا وەك (را غب) گوتوو يەتى: (ع صى: خرج عن الطا عة) له (التمنّع بالعصى)ەوە هاتوە[3]، واته لامليىو سەرپێ چيى كردن به هۆى گۆ چانەوە، كه مەبەست زۆرو دەستەڵاته.

11- عُتُـوّ: كه ڕەنگه له زمانى كورديدا (مل نەدان) يان (ياخيى بوون) بگەيەنێ، (راغب) دەڵێ: بريتيه له (النبوّ عن الطاعة) دورەپەرێزيى له فەرمانبەريى[4].

12- طُغيــان: كه له كورد يدا (سنوور شكاندن)و (سەركێشيى) دەگه يەنێ، (راغب)يش به (مجاوزة الحد في العصيان) سنوور بەزاندن له سەرپێ چييدا، ما ناى كردوە[5].

13- فجور: كه له كورديدا (بێناموسيى) يان (بێ حەيايى) له بەرازبەرەو، له ئەسڵى زمانى عارەبيشدا به ماناى دڕينو لەتكردن (شَقّ)ە، (راغب) گوتوو يەتى: (الفجر: الشق والفجور: شق ستر الديانة) واته: دڕينى پەردەى ديندارييه[6].

1- بڕوانه: (مفردات ألفاظ القرآن) ، ص192.
2- هەمان سەرچاوە، ص (441-442).
3- هەمان سەرچاوە، ص 570.
4- هەمان سەرچاوە، ص 546.
5- هەمان سەرچاوە، ص 520.
6- هەمان سەرچاوە، ص 626.

14- فسوق: كه له كورديدا (له ڕێ دەرچوون)و (لاڕێ بوون) دەگه یەنێو، له ئەسڵی زمانی عارەبیشدا له (فسق الرُّطَبُ عن قشرته، أي: خرج) خورما له كيفه كەی ها ته دەرێ وه هاتوه، كه مەبه ست ئەو تووره كەو كيفه يه كه هێشوەكەی تێدایه بەر لەوەی گەورەبێو پێ بگات، (راغب)یش له پێنا سەی وشەی (فِسق)دا گوتوويەتی: (فسق: خرج عن حِجْر الشرع)، واته: (فسق) یانی: له بازنەو جوغزی شەرع چووه دەرێ[1].

15- فساد: كه له كورديدا (خراپەكاریی)و (تێكچوون)و (ئا شووب) دەگه یەنێو (راغب)یش به: (خروج الشّيء عن الإعتدال) دەرچوونی شت له حا ڵەتی ئا سایی خۆی، مانای كردوه[2].

16- لَمَم: كه له كورديدا (لـێ نزيك بوو نەوه)و (له دەوره هەڵاتن) دەگه یەنێ، (راغب)یش دەربارەی ئەسڵی واتایەكەی له عەرەبیدا، گوتوويەتی: (أَلْمَمْتُ بكذا: قارَبْتُه، وفلان يفعل كذا لَمَماً، أي حيناً بعد حين، وفلان زيارته إلمام أي قليل واللَّمَمُ: الصغيرة)[3]، واته: ألممت بكذا: لێی نزيك كەوتمەوه.

فلان يفعل كذا لَمَماً: فلانكەس جاروبار ئەو شته دەكات. فلان زيارته إلمام: فلانكەس كەم كەم سەردان دەكات. لَمَم: گوناحی گچكه.

كەواته: ئێستا دەزانین بۆچی زانایان وشەی ((اللمم)یان كه له ئایەتی ژماره (32) سورەتی (النجم)دا هاتوه به گوناحی گچكه (صغيرة) تەفسیر كردوه.

1- بڕوانه: (مفردات ألفاظ القرآن) ، ص 636.
2- هەمان سەرچاوه، ص 636.
3- هەمان سەرچاوه، ص 746.

17- وزر: كه‌ له‌ كورد یدا هه‌ر وشه‌ی (گو ناح)و (تاوان)ی له‌ به‌رانبه‌ردا یه‌و (راغب)یش گوتوویه‌تی: له‌ ئه‌سڵدا به‌ مانای قورسیی (ثِقل) دێو پا شان كراوه‌ به‌ناو بۆ گوناحه‌كان، چونكه‌ باری شانی خاوه‌نیان گران ده‌كه‌ن[1].

خـالّی دووةم: طوناحــةكان يةكســان نـين، بــةلاَم تؤبــةكردن لــة هةموويان فــةرزة:

گوناح‌و سه‌رپێچیی، كه‌ به‌گشتیی ده‌ توانین بڵێین: بریتیه‌ له‌ (ئه‌نجا مدانی هه‌ر جموجۆڵێكی عه‌قڵیی‌و ده‌روونیی‌و زمانیی‌و جه‌ سته‌یی كه‌ خوا قه‌ده‌ غه‌ی كردوه‌و چواندنی هه‌ر جموجوڵ‌و كرده‌وه‌یه‌كی په‌نهان‌و ئاشكرا كه‌ خوا پێویستی كردوه‌)، جۆراوجۆره‌و به‌گشتیی بۆ دوو جۆر: گه‌وره‌ (كبيـرة)و گ چكه‌ (صغيرة) دابه‌ش ده‌بێ، كه‌ دوایی پێناسه‌یان ده‌كه‌ین.

به‌ڵام ئه‌وه‌ی زانایان له‌سه‌ری رێككه‌وتوون‌و به‌ر له‌وه‌ش ده‌ قه‌كانی قورئان‌و سوننه‌ت ده‌یگه‌یه‌نن، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ تۆبه‌كردن له‌ هه‌موو جۆره‌ كانی گو ناح له‌ سه‌ر ئینسان فه‌رزه‌و[2] به‌ هه‌موو جۆره‌ كانی گو ناح هه‌رناوێكیان هه‌بێ‌و له‌ هه‌ر ئاستێكدا بن، ئینسان كه‌م‌و زۆر دوو چاری گوناحـ باریی‌و گ له‌یی‌و سه‌رزه‌ نشت‌و سزاو جه‌زره‌به‌ی خوای گه‌وره‌ ده‌بێ.

كه‌واته‌: تۆبه‌و گه‌ڕانه‌وه‌ی ڕاست‌و ساغ بۆ لای خوا ئه‌وه‌یه‌ كه‌ بابای تۆ به‌كار له‌ هه‌رچی گوناح‌و خراپه‌ی ئاشكراو په‌نهان‌و وردو[3] درشت‌و كۆن‌و تازه‌و زا نراو نه‌زانراوی هه‌ یه‌، په‌ شێمان بێ‌و ده‌ ستیان لـێ هه‌ڵگرێ‌و نه‌گه‌ڕێ تـه‌وه‌ سه‌ریان‌و..هتد.

1- بڕوانه‌: (مفردات ألفاظ القرآن) ، ص 867.

2- به‌ڵام سوننه‌ت‌و په‌سه‌ند وایه‌ له‌ هه‌ر شتێكی ناپه‌سه‌ندو له‌ هه‌ر بێ ئا گایی (غفلة) یه‌كیش هه‌ر تۆبه‌ بكات، با پێشیان گوناحبار نه‌بێ، بڕوانه‌: (الآداب الشرعية) لابن المفلح، ج1، ص164.

3- (الآلوسي) گوتوویه‌تی: (التوبة من الصغائر واجبة على ماذقل الأ شعريُ، وحكى إمام الحرمين الإجماع عليه) بڕوانه‌: (روح المعاني). 12، ص59، واته‌: تۆبه‌ له‌ گونا حه‌ گ چكه‌كان فه‌رزه‌و وه‌ك (أشعري) نه‌قڵی كردوه‌و (إمام الحرمين)یش یه‌كده‌نگیی زانایانی له‌سه‌ر نه‌قڵ كردوه‌.

ئنجا با بێینەوە سەر جۆرەكانی گوناحەكان:

هەرهەندێك[1] لە زانا یان ڕا یان وا یە كە گو ناحو سەرپێ چییەكان هەموویان لەیەك ئاستدانو سەرجەمیان بە گەورە (كبيرة) دادە نرێن! بەڵام لە ڕا ستیدا وا نیەو ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان ڕا ستە كە گوتوویا نە: گونا حەكان لە یەك ئاستدا نینو گەورەو گچكەیان هەیە[2].

ئەمەش چەند بەڵگەیەك لەوبارەوە:

1-﴿إِن تَجۡتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنۡهَوۡنَ عَنۡهُ نُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا﴾[3]، واتە: ئەگەر خۆتان لەو گونا حە گەورا نە بپارێزن كە لێتان قەدەغەكراون، ئەوە خراپەكانتان لـێ دە سڕینەوەو دەتانخەینە جێگا یەكی پڕ ڕێزو حورمەتەوە.

(قرطبـي) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا نووسیویەتی: (لما نهى الله تعالـى فـي هذه السورة عن آثام هي كبائر، وَعَدَ على اجتنابها التخفيف من الصغائر، ودل هذا على أن في الذنوب كبائر و صغائر، وعلى هذا جماعة أهل التأويل وجماعة الفقهاء)[4]، واتە: لە بەر ئەوەی خوای بەرز لەم سوورەتەدا چەند گوناحێكی قەدەغەكردوون كە گوناحە زلەكانن، بەڵێنی داوە لەسەر دووره پەرێزیی لێیان، كە گوناحە گچكەكان لابەرێ، جا ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ كە گوناحەكان گەورەو گچكەیان تێدان، ئە مەش ڕای كۆ مەڵی تو ێژەرەوانی قور ئانو سەرجەم شەرعزانیشە.

1- بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر) ج1 ص8، إبن حجر الـهيثمي.

2- بڕوانە: سەرچاوەی پێشوومان هەمان بەرگو لا پەڕە، وە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص 89.

3- النساء:31

4- بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) ج5، ص 158.

2- چ ﴿ٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَۚ﴾ چ[1]، واتە: ئەو کەسانەی کە خۆیان لە گوناحە زلەکانو ناقۆلاَیەکان دە پارێزن، جگە لە وردە گوناحەکان (لێیان دەبوورین).

واتە: وردە گوناحەکان ئەگەر خۆشیانیان لێ نەپارێزن، مادام دوورە پەرێز بووبن لە گوناحەزلەکان، ئەوە هەر لێیان خۆش دەبین.

3- ((الصلوات الخمس، والجمعة الى الجمعة، ورمضان الى رمضان، مكفرات لما بينهن ما لم تُغْشَ الكبائر))[2]، واتە: پێنج نوێژە (فەرزە)کانو، جومعە بۆ جومعەو، رەمەزان بۆ رەمەزان، (گوناحەکانی) نێوان خۆیان دەسڕنەوە، بە مەرجێك دوورە پەرێزیی لە گوناحە زلەکان کرابێ.

کەواتە: (أبو حامد الغزالي) گوتەنی: (إنكار الفرق بين الكبائر والصغائر لا يليق وقد عُرِفا من مدارك الشرع)[3]، واتە: نکوولّیی کردن لەوە کە گوناحەزلەکانو گچکەکان جیاواز نین، قسەیەکی شیاو نیە، چونکە بە تەئکید لە بەلّگەو سەرچاوە شەرعییەکان فامراونەوە، ئنجا با سەرنج بدەین دا خۆ پێنا سەی هەرکام لە گوناحی گەورەو گچکە چۆنە؟!

1- النجم:32.

2- رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

3- بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر) ج1، ص9.

طوناحــى زل (الكبيـرة):

زانايان لەبارەی ناساندنی گوناحە گەورەکانەوە، بوونە دوو کۆمەڵ:

أ– هەندێکیان بە دانانی پێناسەی (تعریف) دەیانناسێنن، واتە: (بالحدّ).

ب– هەندێکیشیان بە سەرژمێرکردنی گوناحەزلەکان دەیانناسێنن، واتە: (بالعدّ).

جا لە پێنا سەکان با شترینیان وەك (ا بن حـ جر الع سقلاني)و[1] (ا بن حـ جر الهیتمي)[2] گوتوویانە: پێناسەکەی (قرطبـي)یە کە لە کتێبی (المفهم شرح صحيح مسلم)دا هێناویەتیو[3] ئاوایە: (كل ذنب أطلق عليه بنص كتاب أو سُنّةٍ أو إجماع، أنه كبيرة أو عظيم، أو أخبر فيه بشدة عقابٍ، أو عُلِّق عليه الحد أو شُدِّد المنكير عليه، فهو كبيرة)، واتە: **هەر گوناحێك كە بە دەقی قورئان، یان سوننەت، یان ئیجماع، ناوی (گەورە) یان (مەزن)ی لـێ نرابێ، یان لە بارەیەوە سزای توند ڕاگەیەنرابێ، یان سزاو تۆڵە (حَدّ)ی شەرعیی بۆ دیاری کرابێ، یان زۆر ناڕەزایی لە بارەوە پێشان درا بێ، ئەوە گو ناحی زلە**، بۆ سەرژمێر (إحصاء)یش پێموایە هیچ کەس وەك (ابن حجر الهیتمي) سەرژمێری نەکردوون کە لە کتێبی (الزواجر عن إقتراف الكبائر)دا چوارسەدو شە ستو حەوت (467) گوناحی بەناوی گوناحەزلەکانەوە ڕیز کردوون[4]، هەرچەندە بێگومان هە ندێکیان

1- بڕوانە: (فتح الباري) ج12، ص 182.

2- بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر) ج1، ص 9 تا 13، بەڵام (الهیتمي) لە (قرطبی) یەوە نەقڵی كردوەو شێوەی پێناسەكەی (قرطبـي) لە (ابن الصلاح الشهرزوري) یەوە ئەمیش لە (الجلال البلقيني)یەوە هێناویەتی و پەسەندیشی كرد، هەروەها (الهیتمي) لە (شـيخ الاسلام البارزي)یشـەوە هێناویەتی.

3- وەك (ابن الحجر العسقلاني) لێیەوە نەقڵی كردوە، بڕوانە: (فتح الباري) ج12، 182.

4- بڕوانە: هەردووك بەرگی (الزواجر..)هەتا لاپەڕە (953) لە بەرگی دووەمدا.

بۆ وێنه: ڕوانینی[1] حەڕام (النظرُ الحرام) گەورە نین‌و گچکەن، بەڵام بە هەرحاڵ پێموایە گوناحی گەورەی نەبواردوە.

طوناحـــى طضكــة (الصغيرة):

دەر بارەی پێنا سەی گو ناحی گ چکە (الـ صغیرة) یش زانا یان ڕاجیایە یەکی کەمیان هەیە، بەڵام چاکترین‌و ڕاستترین پێناسە، بۆ گوناحی گچکە ئەمەیە[2].

(الصغيرة: هي كل ذنب لم يختم بِلَعْنةٍ أو غضبٍ أو نارٍ)، واتە: گوناحی گچکە: هەر گوناحێکە کە لەعنەت، یان تووڕەیی خوا، یان ئاگری دۆزەخی لە سەر باس نەکرابێ.

شایانی باسە کە (ابن تیمیة)ش ئەم پێناسەیەی هەڵبژاردوەو ئەم بەڵگانەشی لەسەر هێناونەوە[3]:

یەك: ئەم پێناسەیە لە زانایانی پێشین، وەك (ابن ع باس) ر چی الله عنه ما و (أحمد بن حنبل)و غەیری ئەوانیشەوە هاتووە.

دوو: خوای بەخ شەر فەرموو یەتی: ﴿ إِن تَجۡتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنۡهَوۡنَ عَنۡهُ نُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا ﴾[4]، وەك دەبینین خوای فەرمایشت ڕاستو دادگەر، گفتی داوە بە هەر کەسێك کە خۆی لە گوناحەزلەکان بپارێزێ، وردە گوناحو هەڵەکانی لـێ د سرێتەوە، دە جا بێگو مان کە سانێك ئەو گوناحو تاوانانە بکەن کە خوا بە نەفرین‌و تووڕەیی‌و خەشمی خۆی‌و ئاگر مۆری کردوون، یان سزاو تۆڵەی دنیایی بۆ د یاری کردوون، ناگو نجێ د لێین: کە ئەو

1- بروا نە: (الزوا جر..)ج2، ص (533 تا 536)، (الكب يـرة) (242)، بەڵام خۆیشـی ڕاجیـایی تێـــدا باس کردوە.

2- بروانە: (شرح العقيدة الطحاوية) لابن أبي العِزّ الحنفي، ص371.

3- بروانە: (الفتاوى الكبـرى) لابن تيمية ج4، ص297.

4- النساء :31

جۆره كه سانه گفتو بەلێنی خوا یان بۆ هاتۆ ته دی، كەوا ته: ده بێ گونا حه گچكەكان غەیری ئەو جۆره گوناح‌و تاوانانه بن.

سێ: ئەو پێنا سەیه دەگەڕێتەوه بۆ ئایه تەكانی قورئان‌و فەرمایشتەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ.

چوار: به گوێرەی ئەم پێناسەیه ده كرێ گوناحه گەورەو گچكەكان له یەك جیابكرێنەوه، بەڵام به پێی بۆ چوون‌و پێنا سەكانی دیكه ئەو ئاما نجه نایه ته دی.

كەواته: به كورتی: هەموو ئەو گو ناح‌و هه ڵەو پەلا نەی كه به دەقێكی شەرعی ڕاست‌و ڕاشكاوو بێ ڕاجیاییەكی ئەوتۆ، گوناح (ذَنْب، إِثْم، خَطَأ، سَيِّئة، جُرْم) بوونیان ئیسپات بووەو پێناسەی گوناحەزلەكان (الكبائر)یشیان به سەردا ناچەسپێ، ئەوه به گوناحی گچكه دادەنرێن.

خالّی سآیةم: ئةو هؤیانـةی كـة حـوكمی طوناحــة طضكــةكان دةطـؤڕن بؤ هی طةورة:

له با سەكانی پێشوودا خستمانه ڕوو كه به دووره پەرێزیی (إجتناب) له گوناح‌و تاوانه زلەكان وردە گونا حەكانی ئینسان دەبەخشرێن، بەڵام ئه مه له كاتێكدایه كه ئەو گوناحه گچەكانه له ئەنجامی چەند هۆكارێكەوه حوكمه كەیان نەگۆڕابێ بۆ هی گوناحی گەوره، چونكه لەو كاتەدا ئەوانیش مەگەر به تۆبەیەكی ڕاست‌و ساغ، ئەگەرنا تەنیا به ده ست لـێ هەڵگرتنی گونا حه زلەكان لانا چن‌و نابەخشرێن، جا گرنگترینی ئەو شتانەی كه حوكمی گونا حه گچكەكان ده گۆڕن بۆ گەوره، ئەمانەن:

یەك: بەردەوام بوون (المواظبة):

بەڵێ یەكێك لەو هۆكارانەی كە حوكمی گوناحی گچكە دەگۆڕن بۆ گەورە بريتييە لە دووبارە كردنەوەو بەردەوام بوون لە سەری، وەك ئا يەتی: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾[1] ، هەروەها فەرموودەی: ((إن المؤمن إذا أذنب كانت نكتة سوداء في قلبه، فأن تاب ونزع واستغفر صقل، فأن زاد زادت...))[2] ، ئاماژەی پێ دەكەن‌و پێشتریش شەرح‌و ڕاڤەمان كردن.

چونكە هەم ئايەتەكەو هەم فەرمايشتەكەش بە گشتيى باسی گوناحيان كردوەو تايبەتيان نەكردوە بە هی گەورەوە.

دوو: سووربوون (الإصرار) لەسەر كردنی:

ئەميش هۆيەكی ديكەی گەورەكردنی حوكمی گوناحی گچكەيەو، جياوازيشی لەگەڵ بەردەوام بوون ئەوەيە كە بەردەوام بوون حاڵەتی كردەيی‌و سووربوونيش حاڵەتی دەروونيی‌و عەزم لەسەر دامەزراندن دەگرێتەوە، چونكە زانايان لە مانای (إصرار)دا گوتوويانە[3]: (إن الإنسان يؤاخَذ بما وطّن عليه ضميره وعَزَم عَليه بقلبه من المعصية)، واتە: بێگومان مرۆڤ لە سەر هەر جۆرە سەرپێچييەك كە دڵی لەسەركردنی چەسپاندوەو لە دەروونييدا ڕەگی داكوتاوە، سزا دەدرێ.

پێغەمبەريش ﷺ لەوبارەوە فەرموويەتی: ((إرحموا تُرْحَموا، واغفروا يُغْفَر لكم، ويلٌ لإقماع القول ويل للمُصرِّين))[4] ، واتە: بەزەيی بنوێنن بەزەييتان بەرانبەر دەنوێنرێ (لەلايەن خواوە)، وە لە خەڵكی ببوورن لێتان دە بووردرێ،

1- المطففين :14.

2- رواه ابن ماجه والترمذي وقال: حسن صحيح.

3- بڕوانە: (تفسير القرطبي: الجامع لأحكام القرآن) ج4، ص 215.

4- رواه البخاري في الأدب المفرد، عن عبدالله بن عمرو بن العاص (رضي الله عنهما).

سزای سەخت بۆ قسەی خەڵك هەڵگرەوان[1]، سزای سەخت بۆ سووربووان (لەسەر گوناح).

سآ: بة طضكةو كةم سةيركردنى طوناح:

ئەمیش هۆ کارێکی دیکەی گەورەبوونی حوکمی گونا حە گ چکەکانە، لەوبارەشەوە چەند فەرموودەیەك لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتوون، بۆ وێنە:

1- ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبـي ﷺ كان يقول: يا عائشة! إياك ومُحَقَّرات الذنوب، فأن لها من الله عزوجل طالباً))[2]، واتە: ئەی عائیشە! خۆت لە گوناحە بەکەم دانراوەکان بپارێزە، چونکە لە لایەن خوای زاڵو پا یە بەرزەوە داواکەریان هەیە.

2- ((إياكم ومُحَقَّرات الذنوب، فأنهن يجتمعن على الرجل حتى يهلكنه))[3]، واتە: لە گوناحە بەکەم ژمێردراوەکان وریابن، چونکە لەسەر کابرا کەڵەکە دەبن، هەتا دەیفەوتێنن.

(أنس بن مالك)یش گوتوویەتی: (إنكم لتعملون أعمالاً هي أدق فـي أعينكم من الشعر، كنّا نَعُدُّها على عهد النبـي ﷺ من المُوبِقات)[4]، واتە: ئێوە هەندێك کردەوان دەکەن لەبەرچاوتان لە (موو) باریکترن، ئێمە لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ لە گوناحە فەوتێنەرەکانمان دەزانین.

1- وشەی (أقماع) کۆی (قمع، قمعة)یە کە جۆرە مێشێکی شینەو لە کوڵکەرو ئێسترو ئەو جۆرە وڵاخانە نابێتەوە، بەکوردی (مێشکەرە)و (کەرمۆزە ـ خەرەنگەز)ی پێ دەڵێن، جا کە سانێکیش کە قسەی خەڵکی هەڵدەگرنەوەو دەیگێڕنەوە، بەو جۆرە زیندەوەرە شوبهێنراوان، بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن)، ص684.

2- رواه احمد وإبن ماجه وسنده حسن.

3- رواه احمد والطبراني وسنده حسن، ورواه احمد عن سهل بن سعد وهو صحيح، بڕوانە: (الآداب الشرعية)، ص135.

4- رواه أحمد والبخاري، هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

ضوار: ثآ دلَخؤشـــبوون:

دلّخۆشبوون بە گوناحی گچکەش هۆ یەکی دیکەی زلـ بوونی حوکمەکە یەتی، چونکە با بای گوناحـ کار دە بیّ بە گو ناحو هە لّەکانی دلّ تەنگو نارِە حەتو خەفەتبار بیّ، مادام دەزانیّ کە خوای بەرزو مەزن ئەو رِەفتارەی پیّ ناخۆ شە، بەلّگەی ئیســـپاتی ئەم هۆکارەش لەکاتی خستنەرِووی هۆ کاری پیّنجە مدا باس دەکەین.

ثيَنجةم: بة ئاشكرا ئةنجام داني و نةشاردنةوةي:

ئەمیش هۆیەکی دیکەی بە گەورەدانانی حوکمی وردە گوناحەکا نەو، ئەم فەرموودەیەش بەلّگەیەتیو بەلّگەی (پیّ دلّخۆش بوون)یشە، چونکە کە سیّك بە گوناحو هەلّەو خراپەیەك دلّخۆش نەبیّو شانازیی پیّوە نەکات، ئاشکرای ناکات!

عن أ بي هر يرة ر ضي الله ع نه قال ر سول اللهﷺ : (كل أ متي م عافى إلا المجاهرون، وإن من المجانة أن يعمل الرجل بالليل عملاً ثم يـصبح و قد ستره الله فيقول: يا فلان عملت البارحة كذا وكذا، وقد بات يستره ربه ويصبح يكشف ستر الله ع نه)[١] ، وا تە: هەمو ئۆ ممەتی من سەلامەت دە بن بیّجـ گە لە بە ئا شکرا گوناحکاران، وە لە بیّ ئابرِوویی یە کە کابرا بە شەویّ کردەوە یەك (مەبە ست گوناحە) بکات، کەچی بەیانی کە خوا بۆی پۆشیوە، هەلّسیّو بلّیّ: هۆ فلاّنکەس دویّنیّ شەویّ ئاواو ئاوام کرد! پەروەردگاری بە شەوگار بۆی پۆ شیوە کە چی بەیانی پەردەی خوا لەسەر خۆی لادەبات!

دیارە لەم فەرموودەیەشدا پیّغەمبەر ﷺ بە گشتیی ناوی گو ناحی هیّناوەو گەورەو گچکەی دەگریّتەوە.

1- رواه البـ خاري في ک تاب الأدب، برِوا نە: (فتح الـ باري) ج7، ص 487، تیّبیـ نی: کتیّ بی (الأدب المفرد)ی (بـخاري) جیایە لە (کتاب الأدب) کە یەکیّکە لە بابەتەکانی (صحیح البخاري).

شةش: هةلَخةلَةتان بة ثؤشينى خوا:

ئەمیش هۆ کارێکی دیو کەی گوا ستنەوەی حوکمی وردە گوناحەکا نە لە گچکەوە بۆ گەورە، چونکە ئا شکرایە کە دلْنیابوون (أمن) لە نەخشەو پلان (مکر)ی خوای دادگەر، یەکێکە لە گوناحە زلەکـــــان، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾[1]، دە جا با بای سەرگەرمی گوناحی گچکەش کە خوا بە لوتفی خۆی ماوە یەك بۆی پۆشیوە، ئەگەر بەو پۆشینەی خوا فریوی خواردو دلْنیابوو، ما نای وا یە ئەو خە سلەتە کوشندەو بێڕەزایەی تێدا هاتۆتەدی.

(الزبيدي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (الإغترارُ بِسِتْرِ الله والإ ستخفاف بِحلْمِهِ وإن كان صغيرة ولكنه يكبُرُ، لأنه يتسببُ منهُ الأمْنُ من مكر الله وهو كبيرةٌ)[2]، وا تە: هەلْخەلْەتان بە پۆشینی خواو گوێ پێ نەدانی هێدیی و مە ندیی خوا، ئە گەر گچکەش بێ، بەلاّم لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئەمین بوون لە تەگبیری خوای لـێ دەکەوێتەوە، کە گوناحی گەورەیە، ئەویش گەورە دەبێت.

1- الأعراف :99.

2- بڕوانە (إتحاف السادة المتقين..) ج8، ص572.

حةوت: ئةنجامدرانى طوناحى طضكة لةلايةن زانايةكى ثيَشـرةو و ضاو ليَكراوةوة:

ئەميش هۆ كارێكی دی كەی مەتر سیداروكاریـ گەری گەورەبوونی حوكمی گوناحی گچكەیە، چونكە بابای زاناو پێشەوا خەڵك سەرنجی دەدەنو حەڵاڵو حەرامی لـێ فێر دەبنو وەردەگرنو گوناحێكی گچكەی كە زاناو پێشەوایەك دەیكات، بۆ وێنە: ڕیش تاشین، جگەرە كێشان، ڕوانینی حەرام..هتد، لە ئەنجامی ئەوەدا كە خەڵكی چاوی لـێ دەكەنو پەیڕەویی لـێ دەكەن چەندان كەس ئەو گوناحانە دەكەنو ڕەنگە هەر بە گوناحیشیان دانەنێ، چونكە لە فلانە مەلاو مامۆستایان بینیوە!!

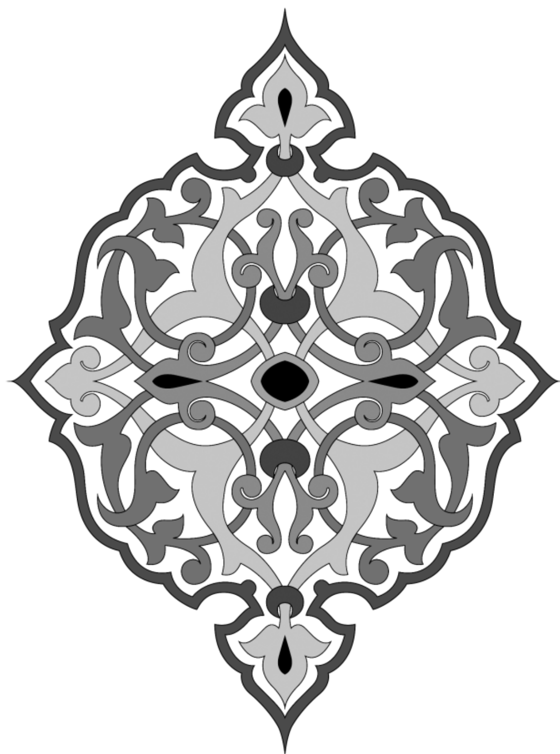
(الأمام أبو حامد الغزالي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (أن تصدر الصغيرة عن عَلَمٍ يُقتدى به، فذلك عظيم لأنه يبقى بعد موته)[1]، واتە: گوناحی گچكە ئەگەر لە زانایەكی پەیڕەوی لـێ كراوەوە دەربچێ، ئەوە گەورەیە، چونكە پاش مردنیشی هەر دەمێنێ.

دیارە وەك پێشتر گوتمان نەك تەنیا دوای مردنی، بەڵكو هەر لە حاڵی ژیانیشدا بڵاودەبێتەوەو تەشەنە دەكاتو ئایەتی: ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾[2]، یان، بە سەردا دەچەسپێو دەكەونە بەر حوكمی فەرمایشتی ﷺ ((...ومن سن سنة سيئة كان عليه وزرها و وزر من عمل بها من بعده...))[3]، واتە: وە هەركە سێك ڕێی خراپەیەك بشكێنێ ئەوە گوناهی خۆیشی لە سەرەو هی ئەوانەش كە دوای وی ئەنجامی دەدەن.

1- بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج4، ص 33.

2- العنكبوت :13.

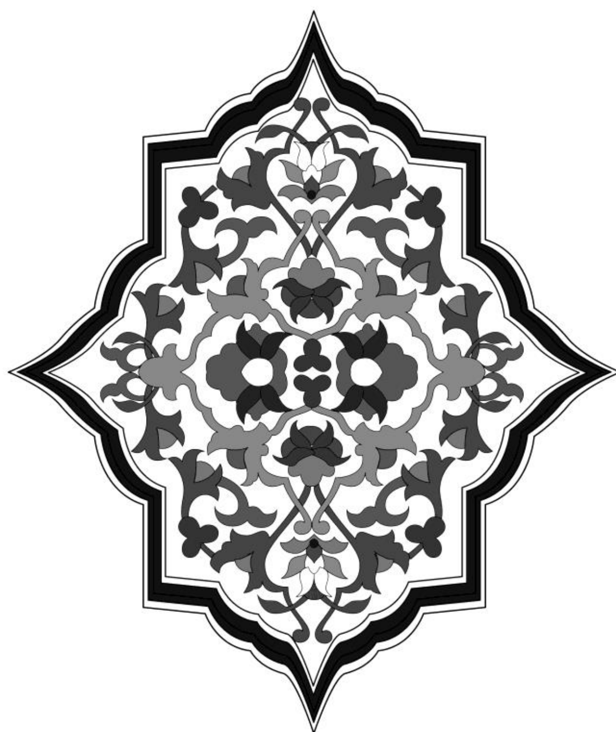
3- رواه مسلم عن أبى عمر وجرير بن عبدالله -رضي الله عنهم- .

بەشى شـەشـەم

شـويَنـەوارى خـراث و
شـووم و زيانـى طونـاحِ و تـاوان
بؤ تاك و كؤمـەلَ

خالَى يەكەم: لە ذيانـى تاكـــدا.
خالَى دووەم: لە ذيان و طوزەرانـى كؤمـەلَدا.

خوای پەروەردگار دەر بارەی پێغەمبەری كۆ تایی‌و نەخوێندەواری خۆی (محمد بن عبدالله) ﷺ فەرموو یەتی: ﴿يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَىٰهُمۡ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡۚ﴾[1]، واتە: فەرمانیان پێ دەكات بە هەرچی چاكو پەسەندەو لە هەرچی شتی خراپو ناپەسەندە دەیانگێڕێتەوە، وە هەرچی شتی پاكو سوود بەخشە بۆیان حەڵاڵ دەكاتو، هەرچی پیسو زیانبەخشە لێیان قەدەغە دەكات، وە باری قورسیانو ئەو كۆتو زنجیرانەی پێیانەوە یە لێیان لادەبات..)

لەم ئایەتەوەو لە چەندان دەقی دیكەی قورئانو سوننەتەوە دەدرەوشێتەوە، كە خوای كاربەجێ هەرچی بۆ بەندەكانی پەسەندی كردوە، سەر لەبەر بەرژەوەندیی‌و خێرو خۆشییە بۆیانو هەرچی پێشگیریشی لێیان كردوە زەرەرو زیانی ڕووتەو، شتی پاكو چاكو سوودبەخش نەبێ بۆی حەڵاڵ نەكردوونو، جگە لە شتە پیسو خراپو زیانبەخشەكانیشی لێ قەدەغە نەكردوون! دیارە ئەم ڕاستییەش بە بێ ئیمانو قەناعەت پێ هێنانی بێ لەرەلەر (بلا تذبذب)ی، ئینسان نابێتە مسوڵمان، بەڵام بە زیاترو چاكتر تێوەڕا مانو سەرنج دانی شەریعەتو ڕێساو یاساكانی دەبێتە قەناعەتێكی پتەوترو قووڵتر، كەواتە: هەر بە گشتی گوناحو تاوانەكان تێكڕا یان وێڕای قیامەتو دواڕۆژ، بۆ ژیانی دنیای تاكو كۆمەڵیش پیسو خراپو زیانبەخشو بەزەرەرن، درەختی ژەقنەمووتی بابای تەیری گول ئاساو بەدفەڕن، بەڵام با سەرنجی ژمارەیەك لە زەرەرو زیانە تاكیی‌و كۆمەڵایەتییەكانیشیان بدەین، بەر لەوەش پێویستە ئەو

1- الأعراف :157.

ڕاستییەمان لە بیر نەچێ کە زیانی هەرە گەورەو کوشندەی گوناحو سەرپێچیی‌و خراپەکان، ئەوەیە کە لە ڕۆژی دواییدا دەردەکەوێ‌و دەبێتە مایەی ڕوو زەرد یی ئینسان‌و سەرشۆڕیی‌و زەبوونیی‌و، گیرۆدەی سزاو جەربەزەی دۆزەخ بوون، خوا بە کەرەمی خۆی پەنامان بدات.

يةكـةم: شويَنةواری شومی طوناح لة ذيـانی تاكــدا:

يةك: بآهيَزبوونـی ئيـرادة:

وەك چۆن ئیرادەی ئینسان بەهۆی طا عەت‌و چاکەکارییەوە بەهێزو ڕ تەو دەبێ، لە ئەنجامی گو ناحو خرا پەکاریی‌و تاوانیشدا بێ هـ ێزو لەرزۆك دە بێ‌و، ئەمەش شتێکە تاقیکراوەتەوەو زانراوەو[1]، بابای لاڕێ‌و خرا پەکارو گیرۆدە بوو بە گوناحەوە، لە بەرانبەر نەفس‌و ئارەزووە ناڕەوایەکانیدا یەکجار دەستە پاچەو کلۆڵەو، هیچ جۆرە بەرهەڵستییەکی بۆ ناکرێ‌و بەدە ست شەیتان‌و نەفسەوە دیل‌و زەلیل بووە!

دوو: بوونة بازيضةو ئامرازی ياری بةدةست شةيطانةوة:

دیارە گوناحو تاوانەکان تۆڕو تەڵەو داوای شەیتان‌ن‌و ئینسانەکانیان پێ ڕاو دەکات! جا خوای دادگەر فەرموویەتی: کە شەیتانەکان دەبنە دۆست‌و هاوڕازی بێبڕوایان‌و خراپەکاران: ﴿...إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَـٰطِينَ أَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا۟ فَـٰحِشَةً قَالُوا۟ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا﴾[2]، وا تە: بێگو مان ئێ مە شەیتانەکانمان کردوونە دۆستی ئەوانەی ئیمانیان نیە، وە کاتێك کارێکی ناقولاّ دەکەن دەڵێن: باب‌و باپیرانمان بینی وایان دەکرد..!

1- چەندان کەسی گیرۆدە بووی گوناحو تاوان، سەری خۆیان لە سەرخۆشیی‌و ڕابواردن‌و لەززەتی ڕواڵەتی درۆیینەی ئەو گوناحانە داناوەو، خۆیان بە فەتارەت داوە!

2- الأعراف:27-28.

ﭽ وَمَن يَعۡشُ عَن ذِكۡرِ ٱلرَّحۡمَٰنِ نُقَيِّضۡ لَهُۥ شَيۡطَٰنٗا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٞ ﭼ[1] ، واته: وه هەركەسێك لە ئاست يادی (خوا)ی بەخشندەدا كوێر بێ شەیتانێكی بۆ ساز دەكەین كە دەبێتە هاوڕازی..

بەڵێ وەك چۆن ئینسان هەتا خواپەرست ترو چاكەكارتر بێ، لە لای خواو بەڕێزانی باڵا (الملأ الأعلى) خۆشەویشت تر دەبێ‌و زیاترو چاكتر هاوكاری خێرو چاكەی دەكرێ، بەهەمان شێوەش هەتا كافرو بێدین ترو خراپەكارتریش بێ، لە شەیتانەكان نزیكتر دەبێ پتر دەیخەنە ژێر ڕكێف‌و كۆنترۆڵی خۆیانەوە.

سآ: نةمانى ضاكةو خيَروخؤشيى و طرفتاربوون بة ذين تالَيى و شثرزة حالَييةوة:

ئەمیش یەكی دیكەیە لە شوێنەوارە شووم‌و نەگبەتەكانی گوناح‌و تاوان لە ژیانی مرۆڤداو، دەقی قورئان‌و سوننەت لەوبارەوە زۆر زۆرن، كە بەختەوەریی‌و خێرو خۆشیی مەعنەویی‌و هەرزانیی‌و نازو نیعمەت‌و پیت‌و پێزی ماددیی زادەو بەرهەمی ئیمان‌و پارێزگاریی‌و چاكەكارییەو، پێچەوانەكانیشیان زادەو بەرهەمی كوفرو خراپەكاریی‌و تاوانبارییەن، بۆ وێنە:

1- ﭽ وَمَنۡ أَعۡرَضَ عَن ذِكۡرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةٗ ضَنكٗا ﭼ[2] ، واتە: هەركەسێك ڕوو لە بەرنامەی من وەبگێڕێ، ئەوە بێگومان گوزەرانێكی تەنگ‌و تاڵی دەبێ.

2- ﭽ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ ﭼ[3] ، واتە: هەر بەڵایەكتان تووشبێ ئەوە بەهۆی (گوناحەكانی) كردەی دەستی خۆتانە.

1- الزخرف:36.
2- طه :124.
3- الشورى :30.

3- ((لايزيدُ في العمر إلا البِرُّ، ولا يُرَدُّ القَدَرَ الا الدعاءُ، وإنَّ الرجل لَيُحْرَمُ المرزق بالذَنْب يُصيبه))[1] ، واته: تەنها چاکەکاریی تەمەن زیاد دەکاتو بەس پاڕانەوە قەدەر دەگێڕێتەوە، وە جاری وایە کابرا ڕۆزییەکی لێ دەگێڕدرێتەوە بەهۆی گوناحێکەوە کە دەیکات.

شایانی باسیشە کە نەخۆشیی و گرێیە دەروونیی و کۆمەڵایەتییەکان، کە ئێستا سەرتاپای جیهانی ڕۆژئاوا بە تایبەتو دنیای کوفر یان بەگشتیی گرتۆتەوە، وەك بە تەجرەبەو لە واقیعدا دیارەو پزیشكو پسپۆڕانی دەروونناسو کۆمەڵناسیش دەڵێن: زادەو بەرهەمو هەڵقوڵاوی واقیعو بارودۆخی کافرانەو تاوانبارانەو خراپەکارانەی ئەو کۆمەڵگا لاڕێو سەرگەردانە بە ڕواڵەت پێشکەوتوو و بەختەوەرو لەڕاستییدا دواکەوتووو ژینتاڵانەن!

1- رواه ابن ماجه عن ثوبان -رضي الله عنه- وسنده حسن كما في الزوائد.

دووەم: لە ژیانی کۆمەڵگادا:

خوێنەری بەڕێز!

وەنەبێ گوناحو خراپەکاریی تەنیا لە ژیانی تاکدا شوێنەواری شوومی هەبێ، بەڵکو زیانو ماڵ وێرانییەك کە گوناحو تاوان پەیدای دەکەن، کۆمەڵگاو میللەتیش دەگرێتەوە، وەك خوا فەرمووویەتی: ﴿وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةً﴾ [1]، واتە: وە لە بەڵایەك خۆتان بپارێزن کە تەنیا ئەوا نەتان ناگرێتەوە کە ستەمیان کردووە..، بەڵێ سزادانی میللەتان و کۆمەڵگایەکان بەهۆی گوناحو تاوانەکانیانەوە، یەکێکە لە یاسا (سُنّة) کانی خوا لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، وەك فەرموویەتی:

﴿وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبًا فَقَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱرۡجُواْ ٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ٣٦ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلرَّجۡفَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دَارِهِمۡ جَٰثِمِينَ ٣٧ وَعَادًا وَثَمُودَاْ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمۡۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُواْ مُسۡتَبۡصِرِينَ ٣٨ وَقَٰرُونَ وَفِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَۖ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانُواْ سَٰبِقِينَ ٣٩ فَكُلًّا أَخَذۡنَا بِذَنۢبِهِۦۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِ حَاصِبًا وَمِنۡهُم مَّنۡ أَخَذَتۡهُ ٱلصَّيۡحَةُ وَمِنۡهُم مَّنۡ خَسَفۡنَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ وَمِنۡهُم مَّنۡ أَغۡرَقۡنَاۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ﴾ [2].

وەك دەبینین پاش گێڕانەوەو ئاماژە پێکردنی بە سەرهاتی سەربەفەتارەت چوونی ژمارەیەك لە گەلو کۆمەڵە لاڕێو سەرکەشەکانو طاغووتە

1- الأنفال :25.

2- العنكبوت:36-40.

خۆ بەزلگرەكان، فەرموو یەتی: (فـ كلاً أ خذنا بِذ بِه)، هەركامێكیانمان بەهۆی گوناحەكەیەوە گرتو سزادا ! !

جا دەتوانین ئاماژە بە سێ جۆرە شوێنەواری شوومو بەدی گوناحو تاوان لە ژیانی كۆمەڵگاو گەلاندا بكەین:

یةك: ثةرتةوازةو ثةراطةندة بوون، بؤ ضةند تاقم و ثيَريَكى ثيَكةوة دذو ناكــؤك:

دیارە ئەم دەردو نەخۆ شی دا بڕ دا بڕ بوونو پەر تەوازە بوو نە، پیسترینو كوشندەترینو بێڕەزاترین شوێنەواری شوومی خراپەكارییو گوناحبارییو لارییو لا ساریی گەلو كۆمەڵگا یەو، هەر گەلو كۆ مەڵێك گیرۆدەی ئەم نەخۆ شییە گورچك بڕە بوو، لە هیچ نازو نیعمەتێك بەهرەمەند نابێو هیچ خ ێرو خۆ شییەك لە خۆی نابینێ! هەر بۆیەش خوای دادگەرو كاربەجێ بە پێغەمبەری خۆی ﷺ ڕاگەیاندوە كە هەر كەسێك ببێتە مایەی دابڕدابڕبوون لە یەك پچڕاندنی شیرازەی میللەتو كۆمەڵ، ئەوە فڕی بەسەر تۆوە نامێ نێو لە بازنەی ئیسلام دە چێتە دەرێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍ ﴾[1].

هەروەها خوای پەروەردگار وەك تۆ ڵەو سزاو جەزرەبە یەك، هەڕە شەی بە پەیداكردنی ناكۆكییو دووبەرەكی (النزاع و الصراع) لە ئۆممەتی ئیسلام كردوە، كە لە ئەنجامی لادانو خراپەو تاوانەكانیاندا گیرۆدەی دەبنو فەرموویەتی:

﴿ قُلۡ هُوَ ٱلۡقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبۡعَثَ عَلَيۡكُمۡ عَذَابٗا مِّن فَوۡقِكُمۡ أَوۡ مِن تَحۡتِ أَرۡجُلِكُمۡ أَوۡ يَلۡبِسَكُمۡ شِيَعٗا وَيُذِيقَ بَعۡضَكُم بَأۡسَ بَعۡضٍۗ ﴾[2]، وا تە: (ئەی موحە ممەد) بـ ڵێ: (بە ئۆممەتەكەت) كە خوا تواناداره كە لەسەرەوەتانەوە بەڵاتان بۆ بنێرێ، یان لە

1- الأنعام:159.

2- الأنعام :65.

ژێر پێتانەوە، یان بتانكاتە چەند پێڕو تاقمێكی تێكەڵو پێكەڵ وە زەبرتان پێ لە یەكتر بوەشێنیو بەگژ یەكترتاندا بكات.

دوو: طیرۆدةبوون بة جۆرةها بةلآو طرفتاریی و مةینةتییةوة:

شوێنەوارێكی دیكەی شوومی بەدڕەفتارییو گوناحباریی‌و بێ بەندوباریی لە ژیان‌و گوزەرانی میللەتا ندا بریتی یە لە گیرۆدە بوون بە بەڵاو مەینەتی یە جۆراو جۆرەكان، ئەم ڕاستییەش زۆر لە دەقەكانی قورئان‌و سوننەت دا كۆكیی لە سەر دەكەن، بۆ وێنە:

1- ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَـٰتٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ وَلَـٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَـٰهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ﴾ ، واتە: وە ئەگەر هاتباو خەڵكی ئاوەدانییەكان ئیمانیان هێناباو پارێزگارییان كردبایە، ئەوە مسۆگەر پیت‌و پێزی ئاسمان‌و زەمینمان بەسەردا هەڵدەڕشتن، بەڵام (لە جیاتی ئەوە) بێ بڕوا بوون، بۆیە بەهۆی كردەوە (خراپە)كانیانەوە گرتمانن‌و سزامان دان.

2- ﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ ءَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلْجُوعِ وَٱلْخَوْفِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ﴾ ، وا تە: وە خوا وێنە یەكی هێنا یەوە: ئاوەدانی یەكی بێ ترس‌و ئارام (هەبوو) كە لە هەموو شوێنێكەوە بژێوی بۆ دەهات بە فراوا نی، بەڵام (لە ج یاتی سوپا سگوزاریی) بەراز بەر بە چاكەو نیعمە تەكانی خوا سپڵەیی كرد، خواش پۆشاكی برسیەتی‌و ترسی بە بەرداكردن‌و پێ یانی چێژتن، لە سۆنگەی ئەو (گوناحان)ەوە كە دەیانكرد.

1- الأعراف :96.

2- النحل :112.

3- ((عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: أقبل علينا رسول اللهﷺ فقال: يا معشر المهاجرين: خمسٌ إذا ابتُليتُم بهنَّ وأعوذ بالله أن تُدرِكُوهُنَّ:

أ- لم تَظهَر الفاحشـــةُ فـي قومٍ قَطْ حتَّى يُعْلِنوا بها إلاّ فشـافيهم الطــاعُون والأوجاعُ الَّتي لم تكن فـي أسلافِهِم الذين مَضَوْا.

ب- ولم ينْقُصُوا المكيــالَ والميزانَ إلاّ أُخُذُوا بالسـنينَ وشـدّة المُؤْنـــةِ وجَوْرِ السُلطانِ عليهم.

ج- ولم يَمْنَعوا زكـاة أ موالهم إلاّ مُنِعوا القَطْرَ من السماء ولولا البهـائُم لم يُمْطَروا.

د- ولم يَنقُضُوا عَهدَ الله وعَهدَ رسولِه إلاّ سـلَّط الله عليهم عَدُواً من غيرهم، فَأَخذوا بَعضَ ما فـي أيدهِم.

هـ- وما لَمْ تَحكُمْ أئَمَّتُهُمْ بِكتابِ اللهِ ويَتَخيَّروا ممّا أنزَلَ الله إلا جَعَلَ الله بَأْسَهُمْ بَينَهُم))[1].

وا تە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی تێ کردینو فەرمووی: ئەی كۆ مەڵی كۆچكەران! پێنج (گوناح) هەركاتێك گیرۆدەیان بوون[2]، وە پەنا دەبەمە بەر خوا كە پێیان ڕابگەن:

1- رواه ابن ماجه وقال في مجمع الزوائد: هذا حديث صالح للعمل به وقال الألباني هذا الحديث حسن الإسناد وأخرجه الحاكم في المستدرك وقال: حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاهُ ووافقه الذهبي، بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص130.

2- وەڵامەكەی قرتێنراو (محذوف)ە، چونكە سیاقی فەرمایشتەكەو دواییە كەی دەیگە یەنێ، كە بریتیە لە تووشبوونی ئەو پێنج شتانەی خراونەتە ڕوو: نەخۆشیی تازە، گرانییو قاتو قڕیی...هتد.

1- بێ ئابڕوویی هەرگیز بە شێوەیەك كە بە ئاشكرا بیكەن، لە نێو هیچ گەلێكدا پە یدا نەبووە، مە گەر تاعوون و دەردو نەخۆ شی وا كە لە پێ شووەكانیاندا نەبوون، لەنێویان بڵاوبۆتەوە.

2- وە هیچ كاتێك (كۆمەڵێك)كێشانو پێوانیان بە نا تەواویی نەكردوە، مە گەر گرانیـیو قاتو قڕییو ستەمی حوكمڕانیان بە ملدا هاتوە.

3- وە هەركاتێك (كۆ مەڵێك) زەكات یان لە ماڵو سامانیان نەدابێ، حە تمەن بارانی ئاسمانیان لـێ گیراوە تەوەو ئە گەر لە بەر ئاژەڵ نەبووا یە، هیـچیان بۆ نەدەباری.

4- وە هیچ كات ێك (كۆ مەڵێك) پەیمانی خواو پەیمانی پێغەمبەرە كەیان نەشكاندوە، مەگەر خوا دوژمنێكی بیانی بە سەریاندا زاڵ كردوە، هە ندێك ماڵو سامانیانی بە تاڵان بردوە.

5- وە مادام (كۆ مەڵێك) حوكمڕا یان بەپـێ ی ك تێبی خوا حوكم نە كەنو بەرژەوەندیی تەنیا لەوەدا نەبینن كە خوا ناردوویەتە خوار، ئەوە بێگو مان خوا بەگژیەكتـریاندا دەكا.

سأ: لة رآ راست هةلَـةبوون و خؤشويستنى كويَرة رِيَيان:

ئەمیش یەکی دیکەیە لە میوە ژەقنەمووتییەکانی درەختی گوناحو تاوان لە ژیانی میللەتو کۆمەڵگادا، کە لە سۆنگەی لادانو خراپەکا نەوە دوو چاری ڕێی ڕاست نەدیتنو هەق لەبەرچاو بێزرانو نا هەق لەبەرچاو شیرین کران دە بن!

خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرموویەتی:

﴿ سَأَصۡرِفُ عَنۡ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَإِن يَرَوۡاْ كُلَّ ءَايَةٖ لَّا يُؤۡمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلرُّشۡدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلۡغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗاۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ﴾[1]، واتە:

بێگومان ئەو کەسانەی کە بە ناهەق لە زەویدا خۆیان بە زل دەگرن لە (تێگەیشتنی) ئایەتەکانمیان لادەدەم، وە ئەگەر هەموو نیشانەیەك ببینن ئیمانی پێ ناهێنن، وە ئەگەر ڕێی ڕاست بەدی بکەن نایگرنە بەر، بەڵام ئەگەر ڕێی چەوتو هەڵە ببینن دەیکەنە ڕێبازیان، ئەوەش لە سۆنگەی ئەوەوە (سەرەڕای خۆ بەزلگرتن) کە بڕوایان بە نیشانەکانمان نەهێناو لێیان بێئاگابوون.

بەڵێ بەهۆی گوناحو تاوانو خراپەکارییو بەدڕەفتارییەوە، میللەت دووچاری زەین کوێرییو، دڵڕەش هەڵگەڕانو، لە ڕێی هەق وەرگەڕانو، بەرەو ڕێچکان لادان دەبن.

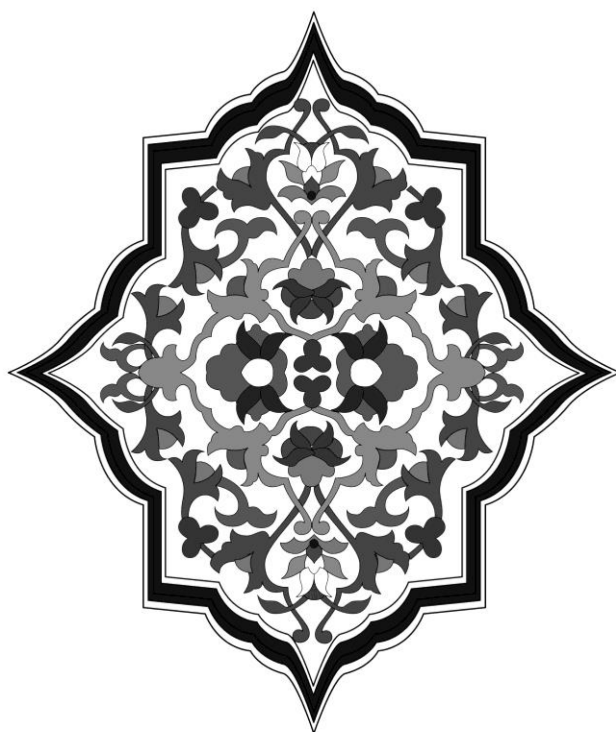
1- الأعراف :146.

بةشى حـةوتــةم

كاريطةريي و بةرهةم و شـويَنةواري طـةرِانةوة لاى خـوا لـة سـرِينةوةى طونـاح و ضاككـردنى ئينساندا

خاڵی یەکەم: کاریگەریی و بەرهەمو شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناحدا

خاڵی دووەم: کاریگەریی و بەرهەمو شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە چاککردنی ئینساندا

خوێنەری خۆشەویست!

خوا پشتیوان بێ لەم بەشی حەوتە مەدا لە دوو خاڵی سەرەکیدا باسی بەرهەمو شوێنەواری پڕ خێرو بێری تۆبەو گەڕانەوە لای خوا دەکەین:

خاڵی یەکەم: شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەی گوناحدا.
خاڵی دووەم: بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە چاککردنی ئینساندا.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە شوێنەواری پیرۆزو بەرهەمی بەرەکەتدارو بە پێزی تۆبەو گەڕانەوە لای خوای دادگەرو بەخشەر -تبارك و تعالی-، بە شێوەی ڕاستەقینەی تەنیا لە قیامەتو دواڕۆژدا دەزانرێو ئاشکرا دەبێ، بەڵام بێگومان کردەوە چاکەکان بەر لە قیامەتو دواڕۆژیش بەرهەمو خێرو بێریان هەر دەردەکەوێو ئینسان پێش ئەولا لەملا لێیان بەهرەمەند دەبێ.

خاڵی یەکەم: کاریگەریی و شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەی گوناحدا:

ئەم خاڵە لە شەش وردە باس پێکهاتوە:

یەك: مانای سڕینەوەی گوناح بە گشتیی:

لە قورئانی بە پێزو سوننەتی پێغەمبەری بەڕێزدا ﷺ چەند وشەیەك بۆ گەیاندنی لێبوردنی خواو پۆشینو سڕینەوەی گوناحو تاوانی بەندەکان، پاش تۆبەکردنو داوای لێبوردن لە خوا کردن، بەکارهاتوونو زۆر دووبارە بوونەوە، بە تایبەت ئەم سێ وشەیە:

المغفرة: کە (راغب) ئاوا مانای کردوە: (الغُفرانُ والمغفِرة من الله: هو أن يصونَ اللهُ عَبْدهُ من أن يمسه العذاب)، واتە: (مغفرة وغفران) کە لە خواوە بن: ئەوەیە کە خوا بەندەکەی لەوە بپارێزێ کە ئازارو ئەشکەنجە بدرێ، هەروەها

مانای پۆشین (سَتر)یش دەگەیەنێ[1]، هەروەها وشی ناوبراو بە هەموو شێوەیە بەکارهێنانەکانییەوە (208) جا لە قورئانێدا هاتووە.

التّكفيـر: کە (راغب) گوتوویەتی: (الكفر في اللُغة سَتْرُ الشَّيء، ووصف الليل بالكفر لستره الأشخاص والزراع لستره البذر في الأرض..)[2]، واتە: (کفر) لە زماندا داپۆشینی شتە، بۆیە شەوگار بە (کافر) ناونراوە، چونکە خەڵکی دادەپۆشێ، جوتیاریش (بۆیە بە (کافر) وەسف کراوە)، چونکە تۆو لە زەویدا پەنهان دەکات.

العـفـو: کە (راغب) لە پێنا سەیدا گوتوویەتی: (عَفَوْت عَنْهُ: قصدت إزالة ذنبه صارفاً عنه، فالمفعول فـي الحقيقة متـروك) یانی: (عفوت عنه) ویستم گوناحەکەی نەهێڵم ولێی لابەرم، کەواتە: بەرکارەکە لەڕاستیدا (لە ڕستەی: (عَفَوْتُ عَنهُ)دا) لابراوە[3]. مەبەستی (راغب) ئەوەیە کە ڕستەی (عفوت عنه) لە ئەسڵدا (عفوت ذنبه عنه) بووە، جا زاناو توێژەرەوان لەوبارەوە کە ئایا جیاوازی ذێوان (مغفرة)و (تكفير) کە هەردووکیان واتای داپۆشین (ستر وتغطية) دەگەیەنن، چیە؟ ڕاجیایی یان هەیە: بەشێکیان گوتوویانە: مادام لە ئەسڵی زماندا هەردووکیان یەك واتایان هەیە، لە بەرکاهێنانی شەرعیشدا هەروانو هیچ جیاوازییان نیە، هەرکام لە (القرطبـي)و (الخازن)و (النيسابوري) ئەم ڕایەیان لە تەفسیرەکانیاندا پەسەند کردوە[4].

1- بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن)، ص609.
2- هەمان سەرچاوە: ص (714-717).
3- هەمان سەرچاوە: ص574.
4- بڕوانە: (الجامع لأحكـام القـرآن) ج4، ص 317، وە (لُباب التأويل فـي معاني التنزيـل)، ج1، ص 342، وە (غرائب القرآن ورغائب الفرقان) ج4، ص 168.

بەشێكیش لە زانا یان گوتوویا نە: (تكفیر) بۆ دنیا یەو (مغفرة)ش بۆ ڕۆژی دواییە، واتە: خوا لە دنیادا گوناحو خراپەی بڕواداران دەپۆشێو لە دوارۆژیشدا دەیانبەخشێ. (الآلوسي)یش یەكێكە لەو زاناو توێژەرەوانەی قورئان كە ئەم ڕایەی هەڵبژاردوە[1].

بەشێكی دیكەشیان گوتوویانە: (مغفرة) بۆ گوناحە زلەكانو (تكفیر) یش بۆ وردە گوناحەكانە، (الطبري) یش ئەم ڕایەی هەڵبژاردوەو (رشید رضا)ش ئاماژەیەكی پێكردوە[2].

هەندێكیشیان گوتوویانە: (مغفرة) تایبەتە بەو گوناحانەوە كە لە نێوان بەندەو خوادانو (تكفیر)یش تایبەتە بە تاوانەكانی نێوان بەندەو خەڵكییەوە[3].

دیارە هەركام لە خاوەنانی ئەم ڕاو بۆچوونانەش تاڕادەیەك توانیویانە چەند بەڵگە یەك لە سەر ڕاستیی قسەو ڕا یەكانیان بهێننەوە، كە دەرفەتمان نیە بیانخەینەڕوو.

بەڵام بۆ جیاوازیو پەیوەندی نێوان (مغفرة)و (تكفیـر) پێم وایە ڕای (ابن قیم الجوزیة) لە هەموو ڕایەكانی دیكە بەهێزترە، هەرچەندە ڕای ئەویش (رشید رضا) چەند تێبینییەكی لەسەر خستوونەڕوو[4].

ڕایەكەی (ابن القیم)یش بە كورتی ئەمەیە كە[5]: (مغفرة)و (تكفیـر) جاری وا هەیە پێكەوە دێنو جاری واش هەیە هەركامیان بە تەنیا، جا ئەگەر پێكەوە بوون، ئەوە واتا یان جیاوازەو (مغفرة) تایبەتە بە گوناحە گەورەكانەوەو (تكفیـر)یش تایبەتە بە وردە گوناحەكانەوە.

1- بڕوانە: (روح المعاني فـي تفسیـر القرآن العظیم والسَّبع المثاني) ج9، ص 196.
2- بڕوانە: (جامع البیان فـي تفسیر القرآن) ج5، ص29، وە (تفسیر القرآن الحكیم) ج4، ص302.
3- بڕوانە: (تفسیر القرآن الحكیم) ج4، ص 30، 303، كە لە (شێخ محمد عبده)وەوە هێناویەتی.
4- هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.
5- بڕوانە: (مدارج السالكین) ج1، ص3010، 313.

د یاره هەرکام له ئا یەتی: ﴿إِن تَجۡتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنۡهَوۡنَ عَنۡهُ نُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا﴾[1]، وه فەرموودەی:(الا صلوات الخمس.. كفارات لما بينهن ما لم تُغْشَ الكبائر)[2]، پشتگیریی ڕایەکەی (إبن الا قيم) دەکەن.

بەڵام دەعوای: تایبەت بوونی (ذنوب) بە گوناحە زلەکانەوەو (سيّئات)یش بە وردە گوناحەکا نەوە، هەر چەندە هە ندێك دە قی قورِ ئانو سوننەت دەلا لەتی لەسەر دەکەن، بەڵام بە موتڵەقیی سەلمێنراو (مُسَلَّم) نیە، چونکە دەقی دیکەش هەن کە ئەوە دەگەیەنن کە هەم وشەی (ذنب) گوناحی گچکە[3]و هەم (سيئة)ش[4] گوناحی گەورە دەگرنەوە.

جا یەکەمینو گەورەترین شوێنەواری تۆبە –کە مەبە ستمان تۆ بەی ڕا ستو ساغ (التوبة النصوح)ە– ئەوە یە کە: هەر چی گو ناحو تاوانو هە ڵەو پەڵە یەی دەیانسرِێتەوەو لا یان دە باتو ئیذ سانیان لـێ پاك دەکا تەوەو، وەك پۆ شاکی سپی بە ئاوی گەرمو تایتو صابون شۆراو، خاوێنی دەکاتەوە!

خوای لێبوردەو بە بەزەیی فەرموو یەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ﴾[5]، وا تە: ئەی ئەوا نەی

1- النساء :31.

2- رواه التـرمذي وقال: حسن صحيح.

3- بۆ وێنە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من قام رمضان إيماناً واحتساباً غُفرَ له ما تقدَّم من ذنبه...)) رواه النسائي عن أبي هريرة. ئاشكرا شە کە تەنیا گونا حە گچکەکان بەهۆی طا عەتو کردەوە چاکەکانەوە دەسرِێنەوە.

4- بۆ وێ نە: خوای بالادە ست فەرمو یەتی: ﴿أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَسۡبِقُونَاۚ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ﴾العنكبوت:4، ئاشكرایە کە لێرەدا (سيئات) تەنیا گوناحە گچکەکان نیـن.

5- التحريم:8.

ئیمانتان هێناوه ! به گه‌ڕانه‌وه یه‌کی ڕاستو ساغ بگه‌ڕێنه‌وه لای خوا، نزیکه په‌روه‌ردگارتان (له سۆنگه‌ی تۆبه‌یه‌کی ئه‌وتۆوه) خراپه‌کانتان لێ بسڕێته‌وه.

دیاره وشه‌ی (عسى) له کوردیدا له جێی (ڕه‌نگه)و (له‌وانه یه)و (نزیکه) یه‌و له زمانی عه‌ره‌بیشدا بۆ (تَرَجِّي وتطميع) به‌کاردێ، به‌ڵام بۆ یه لێره‌دا مانای مسۆگه‌ر بوون (قطعية)ی لێخۆ شبوونی خواو سڕینه‌وه‌و لابردنی بۆ گوناحو خراپه‌ی بۆ لای خوا گه‌ڕاوه‌کان (التائبون الى الله) ده‌گه یه‌نێ، چونکه خوای په‌روه‌ردگار خاوه‌نی ئه‌وپه‌ڕی به‌خشنده‌ییه‌و گوتراویشه: (مِنْ عادةٍ الكريم أنه إذا أطمَعَ أعطى)[1].

دیاره وشه‌ی (سیئات)یش لێره‌دا سه‌رجه‌م جۆره کانی گوناح به گه‌وره‌و گچکه‌وه ده‌گرێته‌وه، چونکه به موتڵه‌قی هاتوه‌و پاش تۆبه‌کردنی ڕاستو ساغ (التوبة النصوح)یش هاتوه، که بێگومان گوناحه‌کان زیاتر حه‌وجێی تۆبه‌ی ڕاستو ساغن بۆ سڕانه‌وه‌یان، ئه‌گه‌رنا ورده گوناحه‌کان ته‌نیا به‌خۆپاراستن له گوناحه زله‌کانو به‌بێ تۆبه‌ش ده سڕێنه‌وه[2]. ﴿ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴾[3].

دوو: تؤبة ئةو طوناحانةش كة سزاى ديارى كراويان بؤ دانراوة، دةسرِيَتةوة:

هه‌رچه‌نده ئه‌وه‌ی له کورته‌باسی پێشوودا هێنامان، بێ نیازمان ده‌کات له‌م کورته باسه‌و دوو سێ کورته باسی دیکه‌ش که دێن، به‌ڵام وه‌ك (ذكر الخاص بعد العام) ویستم بۆ به‌رچاو ڕوونی زیاتر، پاش ڕاگه‌یاندنی ئه‌و ڕاستییه که تۆبه‌ی

1- واته: عاده‌تی به‌خشنده وایه ئه‌گه‌ر یه‌کێکی به ته‌واو ئومێده‌وار کرد، پێی ده‌به‌خشێ.

2- ئاشکرایه که به‌شێکی گه‌وره‌ی گوناحه زله‌کان بریتییه له چواندنی فه‌رزه‌کان، که‌وا ته ئه‌نجام دانی فه‌رزه‌کان مه‌رجه بۆ سڕینه‌وه‌ی ورده گوناحه‌کان.

3- النساء:31 .

ڕاستو ساغ سەرجەمو تێکڕای گوناحەکان دەسڕێتەوە، لە چەند کورتە باسێکی سەربەخۆشدا سڕینەوەی تۆبە –بە لوتفو کەڕەمی خوا– بۆ گوناحو تاوانەکان بخەینە ڕوو، بەهەر چوار جۆری:

- سزای شەرعیی دیاریکراو بۆ دانراو.
- سزای شەرعیی دیاریکراو بۆ دانەنراو.
- گەورە.
- گچکە.

جا ئێستا با سەرنج بدەین داخۆ سڕینەوەو لابردنی تۆبەی ڕاستو ساغ بۆ ئەو گوناحو تاوانانەی کە سزاو تۆڵەی شەرعیی دیاریکراویان بۆ دانراوە، چۆن چۆنییە؟!

سەرەتا پێویستە بزانین کە ئەو گوناحو تاوانانەی سزاو تۆڵەی شەرعیی دیاریکراویان بۆ دانراوە، ئەم حەوتانەن:

- لە ئایین هەڵگەڕاونەوە (الردة)، هەرچەندە زانا یان مشتومڕو ڕاجیاییان لەبارەی ئەسڵی سزایەکەوە هەیە.
- ڕێگریی (الحِرابة).
- کوشتنی بە ناحەق (القتل بغیر الحق).
- داوێن پیسیی (الزنا واللِّواط).
- دزیی (السرقة).
- بوختانی داوێن پیسیی (القذف).
- خواردنو خوارد نەوەی سەرخۆشکەر (أكل و شرب المسكر)، هەرچەندە لەبارەی چۆنیەتی سزایەکەیەوە ڕاجیایی هەیە.

بەڵام بە پەسەندی دەزانم کە بەر لەوەی چاو بە چۆنیەتی تۆبەکردنو گوناح لـێ سڕانەوەی خاوە نەکانی هەرکام لەم حەوت جۆرە گوناحا نەدا بگـێڕین، وەڵا می پرسیارێکی گرنگ بدەینەوە کە سەرجەم ئەم حەوت گونا حە تێیدا بەشدارنو پەیوەندییان پێیەوە هەیە:

ئایا سزاو تۆڵە شەرعییەکان دەبنە مایەی سڕینەوەی گوناح و تاوانی خاوەنانی ئەو جۆرە گوناح و تاوانانە؟!

هەڵبەتە مەبەست لەم پرسیارە ئەوەیە کە ئایا خاوەنی هەرکام لەم گو ناحو تاوانانە ئەگەر هاتو بێ ئەوەی تۆ بە بکات، سزاو تۆ ڵەی شەرعیی بە سەردا جێبەجێ کرا، ئەو سزاو تۆڵەیە بە تەنها دەبێتە مایەی پاکبوونەوەی ئەو کەسەو سڕانەوەی گوناحو تاوانەکەی یان نا؟!

شایانی باسە کە زا ناو پێشەوایان هەر لە زووەوە لە سەر ئەم مە سەلەیەو وەڵا می ئەو پرسیارە کێشەو مشتو مڕ یان بووەو، بەگشتیی بوونە تە سێ دەستەوە:

– دەستەیەکیان ڕایان وایە کە بەڵێ سزای شەرعیی (ا لحد الشرعي) دەبێتە مایەی پاککردنەوەی خاوەنەکەی با تۆبە شی نەکردبێ، (ا بن حـجر العسقلاني) ئەم ڕایەی پاڵداوەتە لای جەماوەری زانایان (جمهور العلماء)و گوتوو یەتی: (إن إقامة الحد كفارة للذنب ولو لم يتب المحدود وهو قول الجمهور)[1].

– دەستەیەکیشیان کە ئەمان کەمترن، ڕایان وایە کە سزاو تۆ ڵە شەرعییەکان تەنیا سڵەمێنەرەوە (زوا جر)نو پاککەرەوە (جوابر) نین، بەڵکو ئەوەی کە ئینسان لە گوناح پاك دەکاتەوە بەس تۆبەیە[2].

1- بڕوانە: (فتح الباري) ج1، ص 68، وە: (شرح صحيح مسلم) ج11، ص 224.

2- بڕوانە: (الأحكام السلطانية) للماوردي، ص (275-276)، وە: (أحكام القرآن) لابن العربي، ج2، ص412، وە: (نيل الأوطار للشوكاني)، ج9، ص208.

- دەستەیەکیشیان وەستان (توقف) یان لەم مەسەلەیەدا هەڵبژاردووەو ئەم فەرموودەیەشیان کردۆتە دەستەگیرەی خۆیان: (لاأدري الحدود كفارة لأهلها أم لا؟!)[1]، واتە: نازانم سزایەکان پاککەرەوەن بۆ خاوەنەکانیان، یان نا؟! واش پێدەچێ ڕای ڕاست کە هەموو دەقەکانیش لەسەری کۆدەبنەوەو پێکدێنو تێك ناگیرێن، ئەوە بێ کە بگوترێ: بابای مسوڵمانی گوناحکار کە سزاو تۆڵەی شەرعیی بەسەردا جێبەجێ دەکرێ دوو حاڵەتی هەن:

- یەکێکیان ئەوەیە کە بە ڕەزامەندییو بە پێی خۆی دێو داوا دەکات کە سزاو تۆڵەی شەرعیی بەسەردا بدرێ، جا بێگومان بابای وا ئەگەر و شەی تۆبەشی بەسەر زاردا نەیەت سزاو تۆڵە شەرعییەکە دەبێتە مایەی پاکبوونەوەو بگرە زۆر لە خوا نیزك بوونەوەیشی! وەك لە بەسەرهاتی (الغامدية) کە زینای کردبوو، پاش دان پێداهێنان، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بەردباران (رجم)کرانی داو، پاشان لەبارەیەوە فەرمووی: ((لقد تابت توبة لو قسمت بين سبعين من أهل المدينة لَوَسِعَتْهُم))[2]، واتە: بێگومان تۆبەیەکی وایکردوە، ئەگەر بەسەر حەفتا (٧٠) کەس لە خەڵکی مەدینەدا (کە هەموویان زینا یان کرد بێ) دا بەش بکرێ بەشیان دەکات!! دەردەکەوێ.

- دووەمیشیان ئەوەیە کە بۆ خۆی نایەتو دەستگیر دەکرێو، حەزیش ناکات سزای شەرعیی بەسەردا بدرێ، جا بێگومان ئەمەیان سزاو تۆڵەی شەرعییەکەی بە تەنیا نابێتە مایەی پاکبوونەوەی لە گوناحو تاوانەکەی، مەگەر وێڕای ئەوە تۆبەش بکات، ئەگەرنا تەنیا لە ڕووی دنیاییەوە سزای گوناحەکەی وەرگرتوەو لە دوارۆژیشدا ئەگەر خوا بە کەرەمی خۆی نەیبەخشێ، دووچاری سزاو جەزرەبە

1- رواه البزار بأسنادين رجل أحمدهما رجل الصحيح غير أحمد بن منصور الرمادي وهو ثقة، بڕوانە: (مجمع الزوائد) كتاب الحدود، باب: هل تكفر الحدود الذنوب أم لا؟ ج6، ص265.

2- رواه مسلم.

دەبێ، ئاخر هەر تە سليم نەبوونی بە سزاو تۆڵەی شەرعيی، خۆی لە خۆ يدا گوناح و تاوانێکی زلەو پێويستی بە سزاو تۆڵەی تايبەت هەيە، سەرەڕای گو ناح و تاوانەکەيشی[1].

بەهێزترين بەڵگەی ئەم ڕايەش ئەم فەرموودەيەيە:

((عن عبادة بن الصامت –رضي الله عنه– أن رسول الله ﷺ قال وحَولهُ عِصابةٌ من أصحابهِ في مجلس: بايعوني على أن لاتشركوا بالله شيئاً ولا تَسْرِقُوا ولا تَزْنوا ولا تَقْتلُوا أولادكم ولا تأتوا بِبُهتانٍ تَفتَرونَهُ بين أيدكُم وأرجُلِكُم، ولا تَعصُوا فـي معروف فمن وفَّى منكم فأجره على الله، ومن أصاب من ذلك شيئاً فَعُوقِبَ فـي الدنيا فَهوَ كفارةٌ لهُ، ومَنْ اصاب من ذلك شيئاً، ثم سَتَرَهُ الله فهو الـى الله، إن شاء عفا عنه وإن شاء عاقبه، فبايعناه على ذالك))[2] ، واتە: پێغەمبەری ﷺ لە حاڵێکدا کە کۆمەڵێك لە هاوەڵەکانی لە دەورە بوون فەرمووی: پەيمانم لەگەڵ ببەستن کە هيچ شتێك نەکەنە هاوبەشی خوا، وە دزيی نەکەن، وە زينا نەکەن، وە مندا ڵەکانتان نەکوژن، وە بوختانێك لە نێوان دەستو پێتا ندا، هەڵمەبەستن (واتە تۆمەتی زينا بۆ کەس مەکەن)، وە لە چاکەدا سەرپێچيی مەکەن، جا هەرکەسێکتان ئەم پەيمانە بەرێتە سەرێ، ئەوە پاداشتی لە سەر خوايە، وە هەرکەسێکيش شتێك لەو گوناحانە بکاتو لە دنيادا سزا بدرێ، ئەوە بۆی دەبێتە پاککەرەوە، بەڵام کەسێك دووچاری گوناحێك لەوانە دبێو خواش بۆی بپۆشێ (و خەڵك پێی نەزانێو خۆی نەيباتە لای دادگا) ئەوە سزادانەکەی دەگەڕێتەوە بۆ خوا (لە قيامەتدا) جا ئەگەر ويستی لێی دەبوورێو، ئەگەر ويستيشی سزای دەدات، (عبادة بن الصامت: دەڵێ) جا ئێمەش لە سەر ئەوە پەيمانمان دايە.

---

[1]- بڕوانە: (التوبة فـي ضوء القرآن الكريم)، ص[illegible].

[2]- رواه البخاري.

تێبینی: دیاره لێرەدا كه فەرمووییەتی: (فعوقب فى الدنيا) واتە: بەویستو ڕەزامەندیی خۆی نەك بە تۆبزییو دەستگیركران.

ئینجا زانایان بۆ وەڵامی ئەو فەرموودەیەش كە وەستاوەكان (متوقفين) بە بەلگەیان هێناوەتەوە، گوتوویانە:

یەكەم: هەرچەندە ئەو فەرموودەیە ڕاستە، بەڵام ئەوەی (عبادة) ڕاست (صحيح) ترە.

دووەم: دەگونجێ فەرموودەی ناوبراو بەرلەوە بووبێ كە پێغەمبەری خوا ﷺ ئاگاداربكرێتەوە، كە سزا شەرعییەكان (بەومەرجەی گوتمان) پاككەرەوەن.

ئێستاش با سەرنجێكی خێرا لەو حەوت جۆرە گوناحو تاوانە بدەین، دا خۆ تۆبەی ڕاستو ساغ چییان لێ دەكات؟!

- لە ئایین هەڵگەڕانەوە (الردة):

لە لای زۆربەی هەرە زۆری نزیك بە یەكدەنگیی (إجماع) زانایان[1] سزاو تۆڵەی كافربوونو لە ئیسلام هەڵگەڕانەوە (الارتداد عن الاسلام) بریتییە لە كوشتن، بە بەڵگەی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ((من بدل دينه فاقتلوه))[2]، واتە: هەر كەسێك (لە مسوڵمانان) ئاینی خۆی گۆڕی بیكوژن، بەڵام بێگومان

1- پاش لێكۆڵینەوەی زیاتر بۆم دەركەوتوە كە سزای هەڵگەڕانەوە سزایەكی دیاریكراوی شەرعیی نیە، بەڵكو سزادانی هەڵگەڕاوان لەدەوڵەتی ئیسلامییدا مەسەلەیەكە لەبازنەی سیاسەتی شەرعییو صەلاحیەتی حوكمڕاندایە، وەهیچ بەڵگەیەك لەسەر ئەوە نیە كە مرۆڤ لەسەر خودی هەڵگەڕانەوە بكوژێ، مەگەر حاڵەتی دژایەتی كردنو سەنگەر گرتنی بچێتە پاڵ، وە من لەو زنجیرە وتارەی كە بە ناوونیشانی: (ئیسلامو دەوڵە تداریيو حوكمڕانیی) لە كەناڵی ئاسمانیی (پەیام)و لەبەرنامەی (سەرنج)دا پێشكەش دەكرێن، لێكۆڵینەوەیەكی تێروتەسەلم لەبارەی ئەم مەسەلەیەوە كردوە، كە دواتر بەشێوەی كتێبیش بڵاودەكرێتەوە خوا یاربێ.

2- رواه البخاري.

پاش داوای گەڕانەوە لێکردنی (بعد إستتابتة)ی، کە زۆر بەی زانا یان ئەو داوای تۆبە لێکردنە، بە فەرزو بەشێکیشیان بە پەسەندی دەزانن[1].

شایانی باسیـ شە کە با بای هەڵ گەڕاوە (مر تد) کردەوە چاکەکانی هەڵدەوەشێنەوە، وەك خوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾[2]، هەروەها هاو سەرەکەی لـ ێی جـ یا دەبێ تەوەو نەمیراتی لـێ دە گیرێو نە میرا تیش لە کەس دە گرێو ماڵو سامانەکەیشی بە (فَيء) دادە نرێو دەخرێ تە خەزێ نەی مـ سوڵمانان (بـ يت مال المسلمين)ەوە[3].

بەڵام ئەگەر تۆبەی کرد، ئەوە ئەو شتانە هیچیان نامێننو دە چێتەوە سەر دۆ خی جاران، هەر چەندە هە ندێك لە زانا یانیش گوتوویا نە پێویـ ستە خواپەرستییەکان (عبادات)ی بگێڕێتەوە[4]، بەڵام بێگو مان ڕای ئەوا نە بەهێزترە کە گوتوویا نە[5]: نایانگێڕێ تەوە، چونکە هەر بە شێوەی کاتی (مۆ قت) هەڵوەشابوونەوە، یان ڕا ستتر بـ ڵێین: هەڵوە شاندنەوە (حـ بوط)ی کردەوە کانی هەڵواسراو (مُعَلَّق) بووەو بە مردنی لەسەر کوفر، جا مادام لەسەر کوفر نەمردوە، ئەوە هەڵنەوەشاونەوە.

1- شافیعیەکان و مالیکییەکان و(احمد) لە قسەیەکیدا بە فەرزو (أبو حنيفة) بە پەسەندی دەزا نێ، بڕوانە: (التوبة فـي ضوء القرآن الكريم)، ص(369-373).

2- المائدة :5.

3- بڕوا نە: (أحـ كام الـ قرآن) ج1، ص 149، وە: (جامع الأحـ كام) ج6، ص (160-161)، وە (المغني) ج8، ص(128-130).

4- ئەمە ڕای (أحـمد)ە لە یەکێـك لە دوو قسـەکانیدا، بڕوانــە: (التوبة فـي ضــوء القرآن الكريم)، ص 328.

5- کە ڕای (شافعى وأحمد)یشە لە قسەیەکی دیکەیدا، سەرچاوەی پێشوو، ص(382-383).

ئنجا هەرچەندە ئایەتی ژمارە (□)ی (المائدة) بە موتڵەقیی هەڵوەشانەوەی کردەوە کانی با بای هەڵگەڕاوە دەگەیەنێ: ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ﴾، بەڵام ئایەتی ژمارە (□□□)ی (البقرة) مەرجدارو بەندداری (مشروط و مقید)ی کردوە بە مردنەوە لەسەر کوفر:

﴿وَمَن يَرۡتَدِدۡ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتۡ وَهُوَ كَافِرٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۖ﴾، واتە: وە هەرکامێک تان لە ئایینە کەی هەڵگەڕێتەوەو بە کافریی بمرێ، ئەوە ئەوانە کردەوەکانیان لە دنیاو دوارۆژدا هەڵوەشانەوە، ئنجا بێگومان بنچینەیەکی (أصول الفقه) نێوان زانایانە کە: (يُحْمَلُ المُطْلَقُ على المقيَّد)، واتە: ئەگەر لەبارەی مەسەلەیەکەوە دوو دەق (نص)ی ڕەهاو بەنددار (مطلق و مقيَّد) هەبوون، پێویستە بەند (قید)ی سەر بەنددارەکە ڕەچاو بکرێو کاری پێبکرێ.

هەروەها تێکڕای زانایان ڕایان وایە کە هاوسەرو خێزانەکەیشی دەگەڕێتەوە لایو پێویستی بە مارەکردن (عقد)ەوەی تازەش ناکات[1].

وە زۆربەشیان دەڵێن:ماڵو سامانەکەیشی دەگەڕێتەوە لای[2].

1- بڕوانــە: (التوبة فـي ضــوء القرآن الكريم)، ص(383-384).

2- (ابن قدامة) لە (المغني)دا گوتوویەتی: (ولا يحكم بزوال ملك المرتد بمجرد ردته عند أكثر أهل العلم...وإن راجع الاسلام فملكه باق له) ج3، ص191.

- ریَطــریي (الحــرابة):

ڕێگریی که له کتێبه فیقهییه‌کاندا هه‌م وشه‌ی (الحرابه)و هه‌م وشه‌ی (قطع الگریق)یش بۆ به‌کارهاتوه، سزایه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که له ئایه‌تی ژماره ( )ی (المائده)دا دیاری کراوه: ﴿ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوۡ يُصَلَّبُوٓاْ أَوۡ تُقَطَّعَ أَيۡدِيهِمۡ وَأَرۡجُلُهُم مِّنۡ خِلَٰفٍ أَوۡ يُنفَوۡاْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِۚ ﴾، واته: بێگومان سزای ئه‌وکه‌سانه‌ که دژایه‌تی خواو پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌که‌ن‌و خراپه له زه‌ویدا ده‌که‌ن، هه‌ر ئه‌وه‌یه که: بکوژرێن، یان هه‌ڵبواسرێن، یان ده‌ستو پێیان پێچه‌وانه (ده‌ستی ڕاستو پێی چه‌پ) ببڕێن، یان له وڵات دوور بخرێنه‌وه..) جا خه‌ڵکی ڕێگرو ئاشووبگێڕ ئه‌گه‌ر پاش ده‌ستگیرکردن تۆبه بکه‌ن، ئه‌وه مه‌گه‌ر بۆ قیامه‌ت، ده‌نا بۆ دنیا هیچ داد یان نادات، به‌ڵام ئه‌گه‌ر به‌ر له ده‌ستگیرکرانیان تۆبه بکه‌ن، ئه‌وه ڕای به‌هێزتر ئه‌وه‌یه که هه‌رچی مافی خوا (حق الله) یه له سه‌ریان لاده‌چێ، هه‌ر له سزای ڕێگرییه‌ که‌وه بگره هه‌تا هه‌رگوناحو تاوانێکی دیکه، وه‌ك مه‌یخۆرییو زیناو ...هتد[1]. چونکه خوای دادگه‌رو به‌خشه‌ر فه‌رمووویه‌تی: ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾[2]، واته: (ئه‌وه‌ی له ئایه‌تی پێشوودا گوترا سزای ڕێگرانه) بێجگه له‌وکه‌سانه‌ی که به‌رله‌وه‌ی بیانخه‌نه ژێر ڕکێفتانه‌وه تۆبه ده‌که‌ن، ئه‌وه خوا (بۆ ئه‌وان) لێبورده‌و به‌زه‌ییه.

1- بڕوانه: (المجموع شرح المهذب) للنووي، ج2، ص107، وه (المغني) لابن قدامة، ج8، ص295.

2- المائدة :34.

- کوشتنی بە نـــاهـــەق:

د یارە لـ یرەدا مەبە ستمان لە کو شتنی بەنا حەق، جۆری بە ئانقە ست (العمد)ە، چونکە کوشتن، جگە لە کو شتنەوەی بە هەق کە تۆ لە (قـصاص)ی پێدەڵێن: سێ جۆرە[1]:

أ– کو شتنی بە ئانقە ست (القَ تْلُ العَ مْد) کە وەك شەرعزانان پێنا سەیان کردوە، ئەوە یە کە سێك بە نا هەقو ستەمو بە ئا گا لـێ بوونو زانیاریەوە، بەشتێك لە کەسێك بدات کە بە زۆری ئینسان دەکوژێ: (قصد من يَعْلَمهُ معصوماً بما يَقْتُل غالباً).

ب– کو شتنی هە لەی بە ئانقە ست چووێنراو (القـتل الـخـطأ شِبْهُ العَ مْد) ئەمەیش بریتیە لەوە کە کەسێك بە ناهەقو ستەمو بە زانیاری پێ بوونەوە بە شتێك (وەك قەمچی، گۆچان، زللە) لە کە سێك بداتو بیکوژێ، کە ئەو شێوە لێدانو ئەو شتە بە دەگمەن نەبێ خەڵکی پێ نەمرێ (قصد من یعلمە معصوماً بما لایقتل غالباً).

ج– کوشتنی هەڵەی ڕووت (القتل الخطأ المحض) کە ئەمیش دوو جۆرە:

یەك: هەڵە لە کردەوەدا (الخطأ فـي الفعل) کە بریتیە لەوەی بۆ وێنە: تفەنگ لە نیشانەیەك بگرێ، بەڵام بێئەوەی پێی بزانێ بە کەسێك بکەوێو بیکوژێ.

دوو: هەڵە لە مەبەستدا (الخطأ فـی القصد) بۆ وێنە: تفەنگێك بگرێتە کەسێك کە پێی وایە دوژمنەو خوێنی حەڵاڵە، پاشان دەربکەوێ کە مسوڵمانو دۆستەو کو شتنی ڕەوا نیە، جا د یارە هەر چی جۆری هە لە (خطأ) یە بە هەردووك شێوەکەیەوە، نەگوناحی قیامەتو نە تۆ لەی دنیای نیە، بەڵام خوێن (دیة)و

1- بڕوانە: (مجموع الفتاوى)ی (ابن تیمیة)، ج 28، ص206، وە: ج20، ص (209-210)، وە: ج20، ص (15-18).

(كفارة)ی هه یه، بەڵام جۆری به ئانقه ست چوو (شبه العمد) وێڕای خوێن‌و كەففارەتی دنیا، گوناحباریی قیامەتیشی بەدواوه یه، جۆری سێیەمیش (العمد المحض) ئەمیش سزا دنیاییه كەی بریتیه له سەرپشك (مختار)كرانی خوێن ئه ستێنی كوژراو، له نێوان كوشتنەوه (قصاص)و خوێن وەرگرتن (دیة) و لێ بوردن (عفو)دا، وەك خوای داد گەر فەرمو یەتی: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ﴾[1]، واته: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوه! تۆڵه ستاندنەوەتان له كوژراواندا لەسەر پێویست كراوه، ئازاد به ئازادو كۆیله به كۆیله‌و مێینه به مێینه، جا هەركەسێك له براكه یەوه له شتێك بەخشرا (له كوشتنەوه یان له بەشێكی خوێن) ئەوه با خاوەن حەق به چاكیی شوێن هەقی خۆی بكەوێ‌و با بای خوێنەریش به لەباریی ته سلیمی بكات، ئەوه سووككردن‌و بەزەیی نواندنێكه له پەروەردگارتانەوه.

جا هەركاتێك تۆبەی لێكرا، ئەوه با بای كوژەر (قاتل) چ دوایی تۆڵەی لـێوەربگیرێ، چ خوێن بدات، یان ببەخشرێ، بەڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان، مادام تۆبه كەی ڕاستو ساغ بێ، خوا له هەقی خۆی دەیبەخشێ‌و پاكی دەكاتەوه.[2] وه ئەوانەی كه ڕایان وایه كوژەری ئانقه ست (قاتل العمد) ڕێی تۆبەكردنی نیه، بەڵگەیەكی وایان بەدەستەوه نیه، به پێچەوانەی جەماوەری زانایانەوه كه چەندان بەڵگەی قورئان‌و سوننەتیان به دەستەوەیە[3]، تەنیا ئەم

1- البقره:178.

2- بڕوانه: (فتح الباري) ج8، ص 4896، وه: (تفسیر ابن كثیر) ج1، ص 537.

3- بڕوانه: (الفتاوى الكبرى) لابن تیمیة، ج4، ص 431، وه: (مدارج السالكين) ج1، ص 399.

بەڵگەیەش بەسە کە: مادام بابای کافر بۆی هەبێ تۆ بە ‌ بکاتو ‌ لێی وەربگیرێ، بۆچی کوژەر بۆی نیە، خۆ هەر چۆن بێ کوفر لە کوشتن (قتل) گەورەترە؟!

- داوێـــن پیـــســـیـی:

مەبەستمان لە داوێن پیسی هەم زیناو هەم نێربازیی (لواطة)شە، چونکە لای زۆرێك لە زانایان حوکمی نێربازییش ئەگەر لە هی زینا توندتر نەبێ کەمتر ‌نیە،[1] دیارە حوکمی زیناو سزای بابای زینا کەر (زانی)یش ئەگەر کوڕو کچ بن سەد () قەمچیو ساڵێك دوور خستنەوە[2](نفی)یەو، ئەگەر ئافرەتی مێرد کردوو و پیاوی ژن هێناویش بن، کە بە (محصن) ناودەبرێن، سزایەکەیان بەردباران (رجم) کردنە هەتا مردن.

جا هەرچی سزای (زاني و زانية)ی کوڕو کچە، ئەوە لە قورئاندا هاتوە:

﴿ ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِى فَٱجۡلِدُواْ كُلَّ وَٰحِدٖ مِّنۡهُمَا مِاْئَةَ جَلۡدَةٖ ﴾[3]، بەڵام سزای ژنو پیاو (الثيب)، ئەوە لە سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، هەرچەندە هەندێك لە زانایان مشتومڕو ڕاجیاییان لەوبارەوە هەیەو منیش پاش لێکۆڵینەوەی زۆر ڕای دیکەم هەیە کە ئێرە گونجاو نیە بۆ خستنە ڕووی، بۆ وێنە: ((..الثّيب بالثّيب جلد مائة ورجم بالحجارة..))[4]، بەڵام وەك (ابن حجر الهيتمي) گوتوویەتی:

1- بڕوانە: (الزواجر عن اقتراف الكبائر) ج2، ص (783-791)، کە ڕای زانایانو مەزەبەکانی بەوردی هێناوە، پێغەمبەریش ﷺ لەبارەی نێربازییەوە فەرموودەی زۆرن، ئەمە یەکێکیانە: (ومن وجدتموه يعمل عمل قوم لوط فاقتلوا الفاعل والمفعول به) رواه ابوداود والترمذي وابن ماجه وصححه الألباني في (الأرواء) 2350.

2- (ابو حنيفة) درووخستنەوە بە (منسوخ) دەزانێ، بەڵام زۆربەی زانایان ڕایانوایە کە نەسخ نەکراوەتەوە، بڕوانە: (الزواجر..) ج2، ص 769.

3- النور :2.

4- رواه مسلم.

(وعامة العلماء على أن الجلد يدخل في ا لمرجم)[1]زانا یان بەگشتیی ڕا یان وا یە کە قەمچی لێدان چۆتە نێو بەردبارانەوە، بە بەڵگەی ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ (ماعز و غامد یة)ی بەردباران کردنو قەمچی لـێ نەدان، جا لەبارەی تۆ بەکردنی زیناکەرەوە، ئەگەر تاوانەکە هەر لە نێوان خۆیو خوادابێ خەڵك پـێی نەزانیبێ ئەوە سزا (حد)ی لەسەر پێویست ذ یەو تۆ بەش پاکی دەکا تەوە[2]. بەڵام پاش ئاشکرابوونو ئیسپات بوونی تاوانەکە، ئەوە بەڕای زۆر بەی زانا یان هەرچەندە تۆبەش بکات سزایەکەی لەسەر لاناچێ[3]، بەڵام مادام بەڕا ستی تۆ بەی کرد بێ، یان خۆی دانی بە تاوانەکەدا هێنابێ، ئەوە گوناحەکەی لـێ دەسڕێتەوە[4].

- ســزای دزیـــي:

سزای دزیی مادام مەرجە شەرعییەکانی هاتبنە دی، بریتیە لە بڕینی دەستی ڕاستی بابای دز (سارق) لە مەچەکی یەوە[5]، وەك خوای باڵادە ست فەموو یەتی:

﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾[6] ، وا تە: وە دە ستی دزی پـیاو و ئافرەت بـبـڕن، سزای کردەوە یانو تەمبێ کردنە لە خواوە، وە خوا زاڵی کاربەجێیە.

1- سەرچاوەی پێشوو، ج2 ص769.

2- بروانە: (الام) للشافعی، ج1، ص 138، وە: (سبل السلام شـرح بـلوغ ا لمرام) لا صنعاني، ج4، ص5.

3- (إبن العابدين) گوتوویەتی: (أجمع العلماء على أن التوبة لا تسقط الحد في الدنيا، أي الحد الثا بت عند الحاكم بعد الرفع اليه)، بروانە: (حاشية إبن العابدين) ج4، ص4.

4- بروانە: (جامع البيان) للطبـري، ج24، ص 12، تفسيـر آية الزمر: 53.

5- مەچەکی دەست: بازنەی دەست، جومگەی دەست (الرسغ).

6- المائدة: 38.

جا دەربارەی کاریگەریی تۆبە بۆ لابردنی سزای دزیی، ئەوە زۆربەی زانایان دەڵێن: کە پێش بەرزکردنەوە بۆ لای دەستەڵاتی شەرعییو تێکڕا شیان دە ڵێن: دوای ئەوەی پێی ڕادەگە یەنرێ، هیچ لە حوکمە کەی ناگۆڕێ، ئەوە ندە هە یە بەرلەوەی بگەیەنرێتە دادگا بابای شت لێ دزراو (المسروق منه) ئەگەر با بای دز عەفو بکات، زانایان یەکدەنگن کە سزای شەرعیی دنیایی نادرێ[1]، بەڵام زۆر بەی هەرە زۆریان ڕایان وایە کە پاش گەیشتن بە دە سەڵاتی شەرعیی لێخۆ شبوونی بابای خاوەن ماڵ هیچ لە مە سەلەکە ناگۆڕێ[2]، بەڵام (أ بو حنیفة) ڕای وا یە ئەوکاتەش هەر سزای شەرعیی بە سەردا نادرێ[3]، بەڵام بۆ گو ناحی دزییە کە، ئەوە بێگو مان تۆ بەی ڕا ستو ساغ پێش وە پاش سزادانەکەش نایهێ لێ و خاوەنە کەی پاك دەكا تەوە[4]، چونکە خوا فەرموو یەتی: ﴿ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعۡدِ ظُلۡمِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيۡهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴾[5] ، وا تە: جا هەرکەسێك پاش ستەمکردنەکەی (کە دزیـیە) تۆ بە بـکاتو چاکەکاریی بـکات، ئەوە مسۆگەر خوا دەگەڕێتەوە سەری (بە لێبوردنەوە) بێگومان خوا لێبوردەی بە بەزەییە، دیارە کاتێك خوای کاربەجێ پاش تۆبەکردنی بابای (دز) خۆی بە: تۆبە وەرگر (یتوب علیه) و لێبوردە (غفور) و بە بەزەیی (رحیم) وەسف دەکات، مەبەستی ئەوەیە کە بەو سیفەتە بەرزانەی مامەڵەی لەگەڵ دەکاتو، کەسێکیش

1- بڕوانە: (بدایة المجتهـد)لابن ر شد، ج2، ص 339، وە: (الفقـه علـى المـذاهب الاربعة)، ج5، ص 129.

2- بڕوانە: (المغني) لابن قدامه، ج8، ص296، وە: (رد المحتار علی الدر المختار)، ج3، ص 140، وە: (نهاية المحتاج)، ج8، ص8.

3- بڕوانە: (بدائع الصنائع) للكاسانی الحنفي، ج7، ص (88-89)، وە: (المغني) ج8، ص 296.

4- بەڵام یەکێك لە مەرجەکانی تۆ بەی ڕا ست و ساغ وە پێش تـر گوتوومانە: گێڕا نەوەی ما ڵە دزراوەکەیە، یان گەردنی خۆ پێ ئازادکردنی خاوەن ماڵ.

5- المائدة:39.

خوا: تۆ بەی لـێ وەبگرێو لێی ببوورێو بەزەیی پێیدا بێتەوە، دیارە لە گوناحەکەی پاك بۆتەوە! وەمن بەڕاستیی ئەم ڕایەم لا بەهێزو پەسندە.

- بوختـانی داوێـن ئیسـیي (القـذف):

ئەم تاوانەش سزایەکەی هەشتا (٨٠) قەمچییە، وەك خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ يَرۡمُونَ ٱلۡمُحۡصَنَٰتِ ثُمَّ لَمۡ يَأۡتُواْ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجۡلِدُوهُمۡ ثَمَٰنِينَ جَلۡدَةٗ وَلَا تَقۡبَلُواْ لَهُمۡ شَهَٰدَةً أَبَدٗاۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ﴾[1]، واتە: وە ئەوکەسانەی کە بوختان بۆ ئافرەتانی داوێن پاك دەکەن، پاشان چوار شایەتدان ناهێنن (بۆ ئیسپاتی قسەکەیان) (سزایان ئەوەیە) پێویستە هەشتا قەمچییان لـێ بدەنو هەرگیز شایەدییان لـێ وەرمەگرنو، ئەوانەن لارێ بووان.

دەربارەی کاریگەریی تۆبەش بۆ لابردنی سزاو گوناحی بوختان کردن، بە کورتی: دەڵێین: لە سۆنگەی ئەوەوە کە سزای بوختان (حد القذف) یش وەك هەرکام لە سزای کوشتنو زیناو دزیی، هەم هەقی خوا (حق الله)و هەم هەقی ئادەمیزاد (حق الآدمي)یشە، بەر لەوەی پێی بزانرێو ببرێتە لای دادوەری شەرع (حاكم الشرع)، ئەوە تۆبەی ڕاستو ساغ دەبێتە هۆی لابردنی، بەڵام پاش گەیاندنی بە دەسەڵاتی شەرعیی (السلطة الشرعية) دەبێ حەتمەن جێبەجێ بکرێو زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن[2].

بەڵام بۆ گوناحەکەی، ئەوە بەهۆی تۆبەی ڕاستو ساغەوە وەك هەر گوناحێکی دیکە خوا دەیسـڕێتەوە، چونکە خوای بەخشـندە فەرموویەتی:

1- النور:4.

2- (ابن رشد) گوتوویەتی: (واتُفِقَ على أن التوبة لا ترفع الحد) (بداية المجتهد) ج2، ص 332، هەروەها (ابن قدامة) گوتوویەتی: (فأن تاب لم يسقط الحد..)، بڕوانە: (المغني) ج9، ص 198.

﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ وَأَصۡلَحُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾[1]، واته: (لێدانی هەشتا قامچی سزای بوختانچییانه وێڕای شایەتیی لێ وەرنەگیران و به فاسق دانران).. بێجگه لەو کەسانەی که پاش ئەوه (واته پاش هەشتا قامچی لێدانەکه) تۆبه دەکەن و چاکەکاریی دەکەن، ئەوه بێگومان خوا له گەڵیان لێبوردەی بەزەییە[2].

بەڵام ئایا حوکمی (شایەتیی لێ وەرنەگیران)یش وێڕای لا چوونی گوناح و سزاو جەربەزەی دواڕۆژ، لادەچێ، یان نا؟! زانایان ڕاجیاییان هەیه:

هەرچی زۆربەیانن که له هاوەڵان: (عمر بن الخطاب وعبدالله بن عباس) خوا لێیان ڕازیبێ و له شوێن کەوتووان (تابعین): (عطاء و طاووس ومجاهد والشعبي الزهري)و، له پێشەوا سەرمەزهەبەکان (مالك و شافعي[3] و أحمد) یان، خوا لێیان خۆشبێ، لەنێودان، ڕایان وایه که: بەڵێ مادام تۆبه یەکی ڕاستو ساغ بکاتو مەرجەکانی (که یەکیان چاکەکارییه) تێدا بێنەدی، ئەوه سزای شایەتیی لێ وەرنەگیرانیشی، وەك گوناح باریی قیامەت، که به (فِسق) تەعبیر کراوه، لادەچێ[4].

1- النور :5.

2- (ابن قدامة) گوتوویەتی: (فـأن تاب لـم يسـقط الـحد وزال الفسـق بلا خـلاف) بڕوانه: (المغني) ج9، ص 198.

3- خاوەنی (التوبة في ضوء القرآن الكريم) به هەڵه، یان هەڵەی چاپی، له جیاتی (شافعي) (أبو حنيفة)ی نووسیوه، که بێگومان هەڵەیه، بڕوانه: ص432.

4- بڕوانه: (المغني) ج9، ص 197، وە: (أحكام القرآن) لابن العربي، ج3، ص 271، وە: (الفقه على المذاهب الاربعة) ج5، ص 241.

بەڵام هەندێکیان کە (أبو حنیفة) یان لە نێودایە، خوا لێی خۆش بێ، ڕا یان وایە کە گوناهباریی قیامەتیان– پاش تۆبە– نامێنێ، بەڵام بە شایەد نە شیان مۆرێکەو هەتا ماون لە نێو چاوانیان نابێتەوە ![1]

بەڵام بێگومان ڕای زۆربەی زانایان ڕاستترو بەڵگەدارترە، کە دەتوانین ئاماژە بە سێ لە بەڵگەکانیان بکەین:

یەکەم: دە لێن: ئەو هەڵاواردن (أ ستثناء)ەی کە بەدوای: ﴿وَلَا تَقۡبَلُواْ لَهُمۡ شَهَٰدَةً أَبَدٗاۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ﴾[2] ، دا هاتوە کە بریتی یە لە: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ وَأَصۡلَحُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾[3] ، پێویستە هەردووك ڕستەی: ﴿وَلَا تَقۡبَلُواْ لَهُمۡ شَهَٰدَةً أَبَدٗاۚ﴾ و ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ﴾ بگرێتەوە، چونکە یەکسەر بە دوایاندا باس کراوە، (فخرالدین الرازي) لەوبارەوە گوتوویەتی[4]:

(لو قال شخص: إن عبده حر وأمرته طالق إن شاء الله، فیرجع الاستثناء الـی الجمیع) واتە: ئەگەر کە سێك بـڵێ: کۆیلە کەی ئازادو ژنە کەی تەڵاقی کەوتبێ، ئەگەر خوا بیەوێ، ئەوە (إن شاء الله)یەکە بۆ هەموویان دەچێتەوە.

وە لە ڕاستیدا ڕستەی (وأول ئك هم الفا سقون) ڕستەیەکی سەربەخۆ نیەو بەڵگە هێنانەوە (تعلیل)ێکە بۆ هۆی ڕەدکرد نەوەی شایەتییدانی بوختانکەران، وا تە: مادام فا سقن بە شایەدیان مەگرن، کەوا تە: هەرکاتێك (فا سق) نەمان شایەتی یان وەردەگیرێ، هەر بۆیەش (الشعبـي) بەو کەسانەی گوتوە کە ڕا یان

1- بڕوانە: (بدائع الصنائع للكاساني)، ج7، ص 63.

2- النور :4.

3- النور :5.

4- بڕوانە: (مفاتح الغیب) کە بە (التفسیـر الكبیـر) ناسراوە، ج23، ص 161.

وا بووه هەرگیز بوختان كەر بە شایەد نا شێ: (یقبل الله توبَتَهُ لا تقبلون شهادته!)، واتە: خوا تۆبەی لێوەرگرتوونو ئێوە شایەدییان لێوەرناگرن!

ئنجا ئەوە كە هەندێكیان و شەی (أبداً) هەرگیز، بە بەڵگە دێننەوە، وەڵامەكەی ئەوەیە كە خوای دادگەر مەبەستی ئەوەیە كە: هەتا بوختانچی بێ (مادام قاذفاً)، بەڵام كە تۆبەی كرد، دیارە ئەو خەسڵەتەی نامێنێو ئەو (هەرگیز)ەشی لە كۆڵ دەبێتەوە[2].

دووەم: بابای كافر ئەگەر دەیان بوختانیشی كردبن دوای مسوڵمانبوونی بە یەكدەنگیی زانایان شایەدیی لێ وەردەگیرێ، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی[3]: ((یاعمرو! أما علمت أن الاسلام یهدم ماكان قَبْلَهُ؟!..))، واتە: ئەی عەمر! ئایا نازانی كە ئیسلام (گوناحەكانی) پێش خۆی ناهێڵێ؟.

دەجا بێگومان مسوڵمان شایستەترە كە بەهۆی تۆبەوە لە هەموو شتێك پاك بێتەوەو وەك جارانی لێ بێتەوەو شایەدیی لێ وەربگیرێ، بە تایبەتیش كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((التائب من الذنب كمن لا ذنب له))[4]، واتە: تۆبەكار لە گوناح وەك بابای گوناح نەكردوو وایە.

سێیەم: زانایان یەكدەنگن لە سەر ئەوە كە بابای كافرو كوژەرو داوێن پیس و... هتد، هەركاتێك تۆبەیان كرد شایەدیی (شهادة) یان لێوەردەگیرێ،

1- بڕوانە: (الجامع لاحكام القرآن) للقرطبي، ج12، ص181.

2- بڕوانە: (الآدب الشرعیة)، لابن مفلح المقدسي، ج1 ص149.

3- رواه مسلم وغیره عن عمروبن العاص -رضي الله عنه-.

4- رواه ابن ماجه والطبراني في الكبیر البیهقي عن ابن مسعود -رضي الله عنه-، بڕوانە: (كشف الخفا ومزیل الألباس عما اشتهر من الاحادیث على ألسنة الناس) ج1، ص 351، للعجلوني.

دەجا بوختانەكەیش هەروایە، چونكە بوختان (قذف) لە قەتڵو زینا گەورەتر نیە![1]

ئنجا هەرچەندە لە چاو تاوانەكانی دیكە زۆر لەسەر بوختان رۆیشتین، بەڵام پێیوستە ئەمەش بگوترێ كە زانایان لەو بارەشەوە كە ئا یا: با بای تۆبەكار لە بوختانكردن، تەنیا بەوەندە مەداری سازدەبێو بە تۆبەكار (تائب) دادەنرێ، كە لەو تاوانەی پەشێمان بێو داوای لێبوردن لە خوا بكاتو عەزمی لە سەر دوو بارە نەكرد نەوەی جەزم بكات، یان دە بێ و ێڕای ئەوە گەردنی خۆ شی بە با بای بوختان پێ كردووی ئازاد بكاتو بڵاویشی بكاتەوە كە درۆی كردوە؟!

بەشێكیان كە (مالك وأحمد وإبن جرير) یان لەنێودان ڕای یە كەمیان هە یەو[2]، بەشێكیشیان كە (سعيد بن المسيب وعطاء وطاووس والشعبي و شافعي) یان لە نێودان ڕای دووەمیان هەیەو، ڕستەی: ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ وَأَصۡلَحُواْ﴾... چش پتەوترین بەڵگەی ڕای دووەمە[3]، ئەوەندە هە یە ئەوە ندە بە سە كە بوختانكەر بڵێ: پەشێمانمو دووبارەی ناكە مەوەو بە مەرج ناگیرێ كە بڵێ: درۆم كردوە (كَذَبْتُ) چونكە ڕەنگە قسەكەی ڕاست بوو بێ، بەڵام بەڵگەی شەرعیی تەواوی دەست نەكەوتبێ كە ئیسپاتی دەعوایەكەی پێ بكا، كە چوار شایەدن: ﴿... ثُمَّ لَمۡ يَأۡتُواْ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَ..﴾[4]، جا ئەگەر بێو ناچاری بكەین هەر بڵێ: درۆم كردوە، ئەوە ناچاری دەكەین لەسەركردنی سەرپێچییەك كە درۆ كردن (كذب)ە! بەڵام بێگومان بۆ پێ گوتنو گەردنی خۆ پێ ئازادكردن (التحلُّل)ی با بای بوختان

1- بڕوانە: (التفسير الكبير) ج23، ص (160-161).

2- بڕوانە: (جامع البيان) للطبري، ج18، وە: (فتح الباري) ج5، ص157.

3- بڕوانە: سەرچاوەكانی پێشوو: هەمان بەرگو لاپەڕە.

4- النور:4.

پێكراو (مقذوف)، پێویستە ڕە چاوی ئەوە بكرێ كە زیانی لە قازانجی زیاتر نەبێ، وەك پێشتر باسمانكردووەو ڕوونیشمان كردۆتەوە كە لە جیاتی ئەوە چی بكات[1].

- خواردن و خواردنەوەو بۆنكردنی سەرخۆشـكەر:

مەی (خمر) خواردنەوەو خواردن‌و بۆنكردن‌و، هەر جۆرە بەكارهێنانێكی دیكەی تێكڕای ئەو شتانەی كە ئینسان سەرخۆش‌و مەست دەكەن[2]، یەكێكە لەو تاوانە زلانەی كە وێڕای سزاو جەزرەبەی دواڕۆژ سزاو تۆڵەی دنیایشیی بۆ دانراوە[3].

خوا عز و جل فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴾[4]، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هەیە! بێگومان شەراب‌و قومارو بت‌و صەنەمەكان‌و تیرەكانی (فالگرتنەوە) پیسن لە كردەوەی شەیتانن، جا توخنیان مەكەون بۆ ئەوەی سەرفراز بن، پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە فەرمایشتی یەكجار زۆرن بۆ نموونە:

1- بڕوانە: خاڵی چوارەم: (مەرجەكانی تۆبەی ڕاست‌و ساغ) بڕگەی (8) (گێڕانەوەی مافی خاوەن مافەكان..) وە بڕوانە: (الآداب الشرعية) ج1، ص (108-116).

2- تێكڕای زاناو پێشەوایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە هەر ماددەیەكی سەرخۆشكەر چ ڕەق، چ شل، چ تۆز بێ، هەمان حوكمی شەرابی هەیە، چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (كل مسكرٍ خمر)، بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر)، ج2، ص (797-822) وە: (جامع العلوم والحكم) لإبن رجب، ص (511-516).

3- زانایان دەربارەی ئەندازەی ئەو قەمچییانەی كە پێویستە لە بابای سەرخۆش بدرێن ڕاجیاییان هەیە لە نێوان چل (40)و هەشتا (80)دا (ابن تيمية) لەوبارەوە گوتوویەتی: (وحَدُّه أربعون جلدة أو ثمانون، إن جُلِّد ثمانين جاز بالآتفاق، وإن أقتصر على الأربعين ففي الأجزاء نزاع) بڕوانە: (مجموع الفتاوى) ج24، ص (117-119).

4- المائدة :90.

((كل مسكر خمر وكل مسكرٍ حرام))[1] ، واتە: هەموو سەرخۆشکەرێك شەرابەو هەموو سەرخۆشکەرێك حەرامە.

((كل شرابٍ أسكَرَ فهو حرامٌ))[2] ، واتە: هەر خواردنەوەیەك سەرخۆش بكات ئەوە حەرامە.

دەربارەی سزادانو قەمچی لێدانی بابای مەیخۆرەوەش فەرموویەتی: (من شرب الخمر فاجلدوه فأن عاد الرابعة فاقتلوه)[3] ، واتە: هەرکەسێك مەی خواردەوە قەمچی لێ بدەن. جا ئەگەر بۆ جاری چوارەم هەر خواردیەوە بیکوژن، بەڵام (ابن حجر الهیتمي) گوتوویەتی: کوشتنی بابای مەیخۆرەوە لە جاری چوارەمدا زانایان گوتوویانە نەسخ کراوەتەوە[4].

دەربارەی تۆبەکردنی بابای بەکارهێنەری مادده عەقلْ لابەرەکان (مستعملا لمواد المُخَدِّرة)، ئەگەر بەر لەوەبێ کە بگەیەنرێتە لای دادگاو دەسەڵاتی شەرعیی و لە نێوان خۆیو خوادا بێ، ئەوە وەك پێشتریش گوتمان هەم گوناحی قیامەتو هەم سزای دنیاشی لە سەر لادەباتو پاکی دەکاتەوە، (ابن تیمیة) لەوبارەوە گوتوویەتی: (من تاب من الزنا والسرقة أو شرب الخمر قبل أن یرفع الـی الامام فالصحیح ان الحد یسقط عنه کما سقط عن المحاربین إذا تابوا قبل القدرة)[5]، واتە: هەرکەسێك لە زیناو دزیی یان مەیخۆریی تۆبە بکات، بەرلەوەی بۆلای ئیمام بەرز بکرێتەوە، ئەوە ڕای ڕاست ئەوەیە کە سزای لە سەر لادەچێ،

1- رواه الستة إلا ابن ماجه.

2- رواه البخاري ومسلم.

3- رواه الترمذي وابن ماجه وصحَّحَه الألباني.

4- بڕوانە: (الزواجر عن اقتـراف الكبائر) ج2، ص812، هەروەها (ابن تیمیة)ش هەروای گوتوە، بڕوانە: (مجوع الفتاوی) ج34، ص 137، کە گوتوویەتی: (القتل عند اکثر العلماء منسوخ)، هەروەها گوتوویەتی: (من أجود ما یُحتجُّ به أن القتل منسوخ، حدیث: (لعنه الله ما اکثر ما یؤتی به الی النبي ﷺ) بڕوانە: ج2، ص(296-297).

5- بڕوانە: (الفتاوی الکبـری) ج4، ص299.

وەك چۆن ڕێگران هەركات پێش بەردەستكران، تۆبەیان كرد سزای شەرعییان لەسەر لادەچێ.

بەڵام ئەگەر پاش بەرزكرا نەوەی بۆ لای قا چی و دە سەڵاتی شەرعیی بێ، ئەوە وەك گوناحو تاوانەكانی دیكە بە ڕای زۆربەی هەرە زۆری زانا یان كە (أ بو حنیفه ومالك وشافعي وأحمد) لە یەكێك لە دوو قسەكانیدا لە نێویاندان، گوناحی قیا مەتو ئازارو ئە شكەنجەی ئەوێ بە گوێرەی ساغیی‌و ڕا ستیی تۆبە كەی لادەچێ، بەڵام سزای شەرعیی دنیا لاناچێ‌و پێویستە قەمچی كاری بكرێ[1].

سآ: ضـۆنیەتی سـرینەوەی تۆبـة بـۆ ئـەو طوناحانـەی كـة سـزای دیاریكراویان بۆ دانةنراوة:

ئەو گوناحا نەی كە سزای شەرعیی د یاریكراو (حد شرعي معين) یان بۆ دانەنراوە، وەك حەوت گوناحو تاوانە سزا بۆ دیاریكراوەكان نین، كە دەتوانین وا بە ئا سانی سەرژمێرییان بكەین، چونكە زۆر زۆرن‌و هەم جۆری گەورەو هەم گچەكەشیان هەیە، بەڵام بە گشتیی دوو بەشن:

بەشێكیان پەیوەستن بە ماڵ‌و سامانی بەندەكا نەوەو، بەشێكیشیان هەق‌و مافی ماددیی نین‌و شتی مەعنەوییـن.

جا بەشی یەكەمیان كە مافە ماددییەكان (الحقوق الماد ية)ن چەندان دە قی قورئان‌و سوننەت لەوبارەوە هەن كە پێویستە لە موڵك‌و سامانی خەڵكی ور یا بین‌و، بەنا هەق توخنی نە كەوین، بۆ وێنە: ﴿ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُوا۟ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾[2]،

1- بڕوانە: (رحمة الأمة في ا ختلاف الأئمة)، ص 286، وە: (التوبة في ضوء الكريم)، ص(448-449).

2- البقرة:188.

وا ته: وه له نێوانتا ندا سامانەكانتان به نا هەق مەخۆن[1]، وه (نه چن) ماڵو سامانەكانتان بكەنه بەرتیلو بۆ دادوەرو حوكمڕانەكانی بەرن، بۆ ئەوەی بەشێك له ماڵو سامانی خەڵكی به نا شەرعیی بخۆن، له حاڵێكدا كه ده شزانن (ئەو ڕەفتاره چ ڕەفتارێكی دزێوه).

جا لەبەرئەوەی ئێمه له بڕگەی هەشتەم خاڵی چوارەم (مەرجەكانی تۆبەی ڕا ستو ساغ)دا ئاماژه یەكمان بەم مه سەلەیه كردوه، لێرەدا دوو بارەی ناكەینەوەو بەوه نده وازد ێنین كه یەكی ق سەیەك له (أ بو حا مد الغزا لي) و (القرطبـي) دەخوازینەوه:

(الغزالي) گوتوویەتی: (الأموال الحاضرة يَردُّها آخِذُها الى المالك ما يُعْرَفُ له مالك معيَّن، وما لا يُعرَفُ لهُ مالك فعليه أن يتصدَّق به)[2] ، وا ته: ئەو سامانانەی كه لەبەرده ستن، با بای بەنا هەق وەر گر دەیانگێڕێ تەوه بۆ خاوەنیان ئه گەر ناسراوو دیاربێ، ئەوەش كه خاوەنی ناناسرێ پێویسته بیكاته خێر.

(القرط بـي) یش لەوبارەوه گوتوو یەتی (كه له بەر در ێژیی یەك سەر وەریدەگێڕینه سەر كوردی)[3]:

(ڕێبازو چۆنیەتی ڕەفتاری ئەو كەسەی كه ماڵو سامانی حەرامی كەوتۆ ته لاو تۆبەی كردوەو دەیەوێ خۆییان لـێ پاك بكاتەوه، ئەوەیه كه ئه گەر بەهۆی سوود (ربا)ەوه بوو، سەرجەم ئەوەی كه بەوهۆیەوه چنگی كەوتوه، بیگێڕێتەوه دەست ئەو كەسەی كه قازانجی لـێ كردوه، ئەگەر كابرا مابێ، ئەگەرنا له جیاتی

1- (البغوي) له تەفسیری ئەو ئایەتەدا نووسیویەتی: (أي لا يأكل بعضكم مال بعض بالباطل من غير الوجه الذي أباحه الله، وأصل الباطل، الشيء الذاهب والأكل بالباطل أنواع: قد يكون بطريق الغضب والنهب وقد يكون بطريق الـهواء والقمـار وأجـرة المعني، وقد يكون بطـريق الرشـوة والخيا نة) بڕوا نه: (معالم التنزيل) ج1، ص(165-166).

2- بڕوانه: (أحياء علوم الدين) ج4، ص 37.

3- بڕوانه: (الجامع لأحكام القرآن)، ص(366-367).

وی بیکاتە خێرو چاکە، ئنجا ئەگەر هاتو لیی تێکەڵ بوو، نەیزانی ئەو ماڵەی کە لە دە ستیدایە چەندەی حەلاڵەو چەندەی حەرا مە، ئەوە پێوی ستە چاو وردبکاتەوە داخۆ ئەوەی پێوی ستە بیگێڕێ تەوە چ ئەندازەیە کە، وە هەتا تەواو دڵنیا دەبێ کە ئەوەی ماوە هی خۆیەتیو حەرام نیە، دەبێ هەر لێی بگێڕێ تەوە بۆ ئەو کەسەی کە دەزانێ ستەمی لـێ کردوە، یان سوودی لـێ خواردوە، وە ئەگەر بێ هیوا بوو لە دۆزینەوەی بابای مافخوراو پێویستە بۆی بکاتە خێر.

بەڵام ئەگەر هاتو هێندەی هەقو مافی خەڵکی کەوتبوە لا کە دەیزا نی بە هیچ شێوەیەك بۆی نادرێتەوە بە خاوەنەکانیان، ئەوە تۆبەکردنی لەو حاڵەدا بەو شێوەیە دەبێ کە هەرچی هەیەتیو بە دەستیەوەیەتی، یان بیدا تە نەداران یان هەر شتێك کە بەرژەوە ندیی م سولمانانی تێدا یە بۆی خەرج ب کاتو، تەنیا ئەوەندەی بۆ بمێنێ تەوە کە بە شی داپۆ شینی عەورەتیو بژێوی ئەو ڕۆژەی بکات! چونکە هەر ئەو ئەندازەیەی پێ دەشێ کە لەکاتی تێگیراویی (إضطرار)دا لە ماڵی غەیر وەری بگرێ، هەرچەندە بابای ماڵ لـێ وەرگیراو پێی ناخۆش بێ).

ئەوە دەربارەی مافە مادییەکان، بەڵام بۆ مافە مەعنەوییەکان کە پێشتر لە خاڵی چوارەمدا ئاماژەمان بەمیش کردووە، بۆ چۆنیەتی تۆ بە لـێکردنو خۆ لـێپاککردنەوەیان زانایان دوو ڕایان هەیە[1]:

یەکەم: دەڵێن: پێویستە ئەو کەسەی مافەکانی لەسەرە، بابای خاوەن ماف، بۆ وێنە: غەیبەت کراو، جنێو پێدراو، فێڵ لێکراو، درۆ لە گەڵ کراو، بێ بەڵێنی لە گەڵ کراو..هـ تد، ئا گادار بکا تەوە لەو خرا پەو ستەمەی کە بەراد بەری کردوویەتیو، پاشان هەرچۆن بووە گەردنی خۆی پێ ئازاد ب کاتو ڕازی ب کاتو قەنا عەتی پێ بێـنێ، (غزا لي) لەو بارەوە گوتوو یەتی: (وعليه أن يُعرِف قَدَرَ

1- بڕوانە: (مدارج السالكين) لابن القيم، ج1، ص(290-291)، کە گوتوویەتی: (فإن العلماء قد اختلفوا في كيفية التوبة منها على ثلاثة أقوال)، بەڵام لە ڕاستیدا هەر دەبنەوە بە دوو ڕا.

جِنايتهِ وتَعَرُّضِهِ لَهُ فالإستحلال المُبْهَمُ لايَكْفي..)[1]، واته: وه له سه‌رى پێويسته كه ئه‌ندازه‌ى تاوانه‌كه‌ى خۆى‌و خراپه له گه‌ڵ كردنه كه‌ى پێ بڵێ، وه گه‌ردنى خۆى پێ ئازادكردنى گشتى به‌س نيه.

دووه‌م: ده ڵێن ئاگاداركرد نه‌وه‌ى باباى خاوه‌ن ماف مه‌رج نيه‌و ته‌نيا ئه‌وه‌نده به‌سه كه له نێوان خۆى‌و خوادا تۆبه بكات‌و، پاشان هه‌وڵ بدات له چه‌ند شوێنان‌و چه‌ند غه‌يبه‌تى ئه‌وكه‌سه‌ى كردوه، يان هه‌ر جۆره زيانێكى ديكه‌ى مه‌عنه‌ويى پێ گه‌ياندوه، بۆ سڕينه‌وه‌ى، وێڕاى خێر بۆكردنى، مه‌دح‌و ستايش‌و باسى خێرو چاكه‌ى بكات‌و ..هتد.

واش پێده‌چێ ڕاى ڕاست‌و دروست ئه‌وه‌بێ كه بگوترێ:

ئه‌گه‌ر هات‌و باباى مافخوراو به‌و سته‌م‌و ده ستدرێژييه‌ى زانيبێ، پێويسته باباى تۆبه‌كار (تائب) ئاگادارى بكاته‌وه‌و گه‌ردنى خۆى پێ ئازاد بكات‌و ڕازى بكات، مه گه‌ر له حاڵه‌تێكدا دڵنيا بێ كه باس كردن‌و وروژاندن (إثارة)ى مه‌سه‌له‌كه ئاكامى خراپى ده‌بێ‌و، زيانى له قازانجى پتر ده‌بێ، ئه‌وه چاكتر وايه هه‌ر بێده‌نگه‌ى لێ بكات‌و، هه‌وڵ بدات به‌شتى ديكه‌ى وه‌ك دوعاى خێرو مه‌دح و چاكه له‌گه‌ڵ كردن، بۆى قه‌ره‌بوو (تعويض) بكاته‌وه.

به‌ڵام ئه‌گه‌ر باباى مافخوراوو سته‌م لێكراو نه‌يزانيبوو، ئه‌وه ئه گه‌ر باباى تۆبه‌كار وايزانى كه پێى ناخۆش نابێ‌و دڵنياش بوو كه ئازادى ده‌كات و چاوپۆشى ده‌كات، با پێى بڵێ‌و ئاگادارى بكاته‌وه‌و داواى گه‌ردنئازايى لێبكات، به‌ڵام ئه‌گه‌ر گومانى وابوو پێى ناڕه‌حه‌ت ده‌بێ، يان لێى خۆش نابێ، وازى لێبهێنێ چاكترو سه‌لامه‌تتره[2].

1- بڕوانه: (إحياء علوم الدين) ج4، ص(37-38).

2- بڕوانه: (الآداب الشرعية) ج1، ص (114-116).

وه من پێموایه كه وهك چۆن تۆ بهو گهڕا نهوهی ڕا ستو ساغ بۆ لای خوا دهبێته مایهی پاك بوونهوهی ئینسان له چڵكو چهپهری گو ناحو تاوا نه سزا بۆ دیاركراوهكان، حهوجار حهوجاریش ئهم جۆره گوناحانهش له ئینسان دهشواتو لاده بات، بههێزترین بهڵگهش بۆ ئیسپاتی ئهو قسهیه ئهوه یه كه خوای بهخشندهی به بهزهیی له سووڕهتی (الحجرات)دا فهرموویهتی:

ﭽ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٞ مِّن قَوۡمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُواْ خَيۡرٗا مِّنۡهُمۡ وَلَا نِسَآءٞ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهُنَّۖ وَلَا تَلۡمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَلَا تَنَابَزُواْ بِٱلۡأَلۡقَٰبِۖ بِئۡسَ ٱلِٱسۡمُ ٱلۡفُسُوقُ بَعۡدَ ٱلۡإِيمَٰنِۚ وَمَن لَّمۡ يَتُبۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ١١ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعۡضَ ٱلظَّنِّ إِثۡمٞۖ وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمۡ أَن يَأۡكُلَ لَحۡمَ أَخِيهِ مَيۡتٗا فَكَرِهۡتُمُوهُۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٞ رَّحِيمٞ ﭼ الحجرات:11–12.

وهك دهبینین خوا –تبارك وتعالـى– لهم دوو ئایهتهدا شهش جۆره گو ناحی لهو گوناحانه كه ههقی مهعنهویی بهندهكان دهخه نه ئه ستۆی ئیذسان، ڕوون كردوونهتهوه:

- گاڵته پێكردن ﭽلَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٞ مِّن قَوۡمٍ عَسَىٰٓ ﭼ.
- عهیب لـێ گرتن ﭽوَلَا تَلۡمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ ﭼ.
- ناوو ناتۆره لـێ ههڵدان ﭽوَلَا تَنَابَزُواْ بِٱلۡأَلۡقَٰبِۖ ﭼ.
- گومانی بهد پـێ بردن ﭽٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ ﭼ.
- جاسووسی بهسهرهوه كردن ﭽوَلَا تَجَسَّسُواْﭼ.
- پاش مله بهخراپ باس كردن ﭽوَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ ﭼ.

جا ئێستا با سهرنج بدهین!

له كۆتایی ئایهتی ژماره (١١)دا كه سـێ گوناحی یه كهمو دووهمو سـێیهمی تـێدا خراو نه ڕوو، خوای زا نا فهرموو یهتی: ﭽبِئۡسَ ٱلِٱسۡمُ ٱلۡفُسُوقُ بَعۡدَ ٱلۡإِيمَٰنِۚ

وَمَن لَّمۡ يَتُبۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١١﴾ ، واته: خراپترين ناو ناوی (فاسـق)يْتيـيه، وه هەركەسێك تۆبه نەكات ئەوه ئەوانن ستەمكاران.

لەمەوه دەفامرێتەوه كه ئەو گوناحانه، يەكەم: خاوەنه كەيان پێيان فا سق دەبێ، دووەم: هەركەسێ تۆبەيان لـێ نەكات ئەوه ستەمكار (ظالم)ەو، د ياره ستەمكاريش شايستەی سزاو تۆڵەی خوايه !

وه له كۆتايی ئا يەتی ژ ماره (١٢)دا كه سێ گو ناحی چوارەمو پێنجەمو شەشەمی تێدا باسكراوه فەرموويەتی: ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٞ رَّحِيمٞ﴾ ، وا تە: وه پارێزگاريی خوا بكەن، بێگومان خوا زۆر تۆبه وەرگری به بەزەییه.

لەمەشەوه دەفامرێتەوه كه ئەو جۆره گوناحا نه له ئەنجامی پارێز گارییو گەڕانەوەی ڕاستو ساغدا، خوا دەيانبەخشێو تۆبەی با بای تۆ بەكاريان له سەر وەردەگرێو به بەزەيی خۆيشی مامەڵەی لەگەڵ دەكات !

كەواته: م سۆگەر م سۆگەر تۆ بەی ڕا ستو ساغ، ما يەی جۆ شانی دەر يای بێبنی ڕه حمەتو كەرەمو بەخش شی خوای پەروەردگاری بەخ شندەيەو، بێگو مان هيچ گو ناحو تاوانێكيش خۆی له بەراز بەر شەپۆلەكانی دەر يای ڕەحمەتی خوادا ناگرێ !

1- الحجرات :11.

2- الحجرات :12.

ضوار: ضؤنيـةتـى سـرينةوةى تؤبــة بؤ طوناحة زلةكـان:

خاوەنو ئەنجامدەرانی گوناحە گەورەکان (أصحاب ومرتکبـي الکبائر) بە گشتی دوو حاڵەتیان هەن:

یەکەم: کە تۆبەیەکی ڕاستو ساغیان لە گونا حەکانیان کرد بێ، ئەما نە بە ڕای زۆربەی هەرە زۆری نزیك بە یە کدەنگی زانا یانی ئیسلام لە (اهل السنة والجماعة والأشاعرة والمعتزلة)[1]، خوای لێبوردەو بە بەزەیی وەك گفتو بەڵێنی داوە لێیان خۆش دە بێو پاکیان دەکا تەوە. ئا شکرایە کە دە شلێین: گونا حە زلەکان (کبائر) مەبەستمان پێی سەرجەم گوناحە گەورەکانە، وەك کاتی خۆی پێناسەمان کردوون بە سزای دیاری کراو (العقوبة المحددة)[2] بۆ دا نراو و بۆ دانەنراوەوە.

(نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (فمذهب أهل السنة وما عليه أهل الحق من السلف والخلف، إن مات مُوَحِّداً، دخل الجنة قطعاً على كل حالٍ، فأن كان سالماً من المعاصي كالصغير والمجنون والذي اتصل جنونه بالبلوغ والتائب توبة صحيحة من الشرك أو غيره من المعاصي،..فكل هؤلاء يدخلون الجنة ولا يدخلون النار أصلاً)[3]، واتە: ڕای ئەهلی سوننەتو ئەوەی ئەهلی هەق لە زانا یانی پێشینو پاشین لەسەرنی، ئەوەیە کە ئەگەر بە ئیمانەوە مردبێ، هەرچۆن بێ بە مسۆگەری هەر دەچێتە بەهەشت، جا ئەگەر لە گوناحان سەلامەت بووبێ، وەك منداڵو شێت، وە کەسێك بە شێتیی باڵغ بووبێ، وە تۆبەکارێك کە تۆبە یەکی ڕاستو ساغی لە شیرك یان باقی گونا حەکان کرد بێ..تێکڕای ئەوا نە بێ ئەوەی

1- بڕوانە: (صحیح مسلم بشرح النووي) ج1، ص 217، وە: (التفسیر الکبیر) للرازي، ج1، ص124.

2- زاراوەی (حد) بۆ سزا شەرعییەکان، دوایی پەیدا کراوە، بڕوانە: (مجموع الفتاوی)، ج 28، ص(138-139).

3- بڕوانە: (صحیح مسلم بشرح النووي) ج1، ص 217.

بچنە دۆزەخەوە یەکسەر دەچنە بەهەشتێ، هەروەها (التفتازاني) گوتوو یەتی[1]: (إتفقت الأمة على العفو عن الصغائر مطلقاً وعن الكبائر بعد التوبة)، واتە: ئۆممەت لەسەر ئەوە ڕێککەوتوە (دیارە مەبەست زانایانی ئۆممەتی ئیسلامە) کە گونا حە گچکەکان یەکسەرو گەورەکانیش پاش تۆبە دەبەخشرێن.

هەروەها (الشهرستاني)یش هەمان قسەی کردوە،[2] دیارە بەڵگەی زانا یانیش لەسەر ئەو یەکدەنگییە چەندان دەقی ڕاستو ڕا شکاوی قور ئانو سوننەتن، بۆ وێنە:

- ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَعْفُوا۟ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾[3]، وا تە: وە (خوا) ئەو زاتەیە کە تۆبە لە بەندەکانی وەردەگرێو لە خراپەکان دەبوورێ...

- ﴿ وَإِنِّى لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ ﴾[4].

- ﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَـٰلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾[5].

- ((إن الله يَبْسُطُ يَدَهْ باللَّيلِ لِيَتُوبَ مُسيءَ النّهارِ، ويَبْسُطُ يَدَهُ بِالنّهار ليتُوبَ مسيء اللَّيل حتى تطلع الشمسُ من مغَربها))[6]، واتە: بێگومان خوا بە شەوگار دەستی خۆی دەکاتەوە، بۆ ئەوەی گوناحباری ڕۆژگار بگەڕێتەوە، وە بە ڕۆژێ

1- بڕوانە: (شرح المقاصد) للتفتازاني)، ص 172.

2- بڕوانە: (الفصل في الملل والنحل) للشهرستاني، ج1، ص133.

3- الشورى :25.

4- طه:82 .

5- النساء:17.

6- رواه أحمد ومسلم وغيرهما عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه .

دەستی خۆی دەکا تەوە، تاکو گوناحباری شەوێ بگەڕێتەوە، هەتا خۆر لە ڕۆژئاواوە هەڵدێ.

دووەم: کە بەبێ تۆبەکردنو گەڕانەوە لای خوا مردوون، ئەوانەش بەڕای زۆربەی هەرە زۆری ئەهلی ئیسلام لە (أهل السنة وبعض شيوخ المعتزلة والكلابية والكرامية والأشاعرة والمرجئة)، دەکەونە بەر ویست (مشيئة)ی خوا، هەرکامێکیانی ویست لێی دەبوورێو دەیخاتە بەهەشتەوەو، بۆ هەرکەسێکیشی نەیویست ئازاری دەدا پاشان دەیخاتە بەهەشتەوە[1].

(نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (رأي أهل السنة والجماعة أن مرتكب الكبيرة إما أن يعفو الله تعالى عنه فيدخله الجنة، أو إن شاء عذبّه القدر الذي يريد سبحانه وتعالى ثم يدخله الجنة، فلا يُخَلَّدُ في النار)[2]، واتە: ڕای ئەهلی سوننەتو جەماعەت لەبارەی ئەنجامدەری گوناحی گەورەوە، ئەوەیە کە: یان ئەوەتا خوای بەرز دەیبەخشێو دەیخاتە بەهەشتەوە، یان ئەگەر ویستی ئازاری دەدا بەو ئەندازەیەی کە پاکییو بەرزیی بۆ وی، دەیەوێ، پاشان دەیخاتە بەهەشتەوەو لە ئاگری دۆزەخدا بە هەمیشەیی نامێنێتەوە.

هەروەها هەرکام لە (الرازي والشهرستاني)یش هەمان قسەیان کردوە[3].

بەڵگەی زاناو پێشەوایانیش لەوبارەوە، چەندان دەقی قورئانو سوننەتن، بۆ وێنە: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾[4]، واتە:

1- بڕوانە: (منهاج السنة النبوية)، لابن تيمية، ج1، ص14، وە: (شرح المقاصد)، ص107، وە: (الفصل في الملل والنحل)، ج4، ص45، وە: (عمدة القاري شرح صحيح البخاري)، ج1، ص59.

2- بڕوانە: (شرح صحيح مسلم) للنووي، ج1، ص(217-220).

3- بڕوانە: (إعتقادات فرق المسلمين) للرازي، ص 71، وە: (الملل و النحل)، ج1، ص(132-133) للمشهداني.

4- النساء :116.

خوا بە مسۆگەری لەوە نابووریٚ کە هاوبەشی بۆ دابنریٚ، بەڵام بێجگە لەوە هەر کەسێکی بویٚ لێی دەبووریٚ.

1- ﴿ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ ﴾[1]، واتە: لێبوردەی گوناح و وەرگری تۆبەیە..

2- ((ومن أصاب من ذلك شيئاً فأخذ به فـي الدنيا، فهو كفارة له وطهور، ومن سَتَرَهُ الله فَذالِكَ الـى الله إن شاء عذبه وإن شاء غفر له))[2] ، كە پێشتر مانا مان كردووە.

3- ((أخرْتُ شفاعتي لأهل الكبائر يوم القيامة))[3]. واتە: تكای خۆمم بۆ خاوەنی گوناحە زلەكان لە ڕۆژی قیامەتیٚ هەڵگرتوە.

ئەمەش بە كورتی چۆنیەتی سڕینەوەی تۆبە (بەڵام تۆبەی ڕاستو ساغ بوو، بۆ سەرجەم گوناحە زلەكان بە هەموو جۆرو شێوەكانیانەوە.

كۆتایی ئەم برگەیەش بەم ڕوونكردنەوە پێویستە دێنین:

(معتزلة)كان ڕایان وایە كە وەرگرتنی تۆبەی بەندەو پاككردنەوەی لە گوناح و تاوانەكانی (پاش تۆبەكردن) لەسەر خوا فەرزە!!

بەڵام (أهل السنة) ئەو ڕایەی موعتەزیلەكانیان بە بیٚ ئەدەبیی بەرازبەر بە خوا داناوەو گوتوویانە: خوا هیچ شتێكی ناگونجیٚ لە سەر فەرزبیٚ، ئەوە ندە هە یە خوا خۆی بەڵێنی داوە كە تۆ بەی تۆ بەكاران وەربگریٚو لە گوناح و هەڵەكانیان ببووریٚ، جا لەبەرئەوەی بیٚ بەڵێنیی و پەیمان شكێنیی لە خوا ناوەشێتەوە، لە سەر ئەو بناغە یە دەتوانین بڵێین: بە تەئكید خوا تۆبەكان

---

1 - غافر: 3

2- رواه مسلم عن عبادة بن الصامتِ رضي الله عنه.

3- رواه البزّار وسنده جيد، كما فـي مجمع الزوائد.

وەردە گرێو گونا حەكان دە بوورێ، چونكە خۆی فەرموو یەتیو موژدەی بە بەندەكانی داوە، نەك لەبەرئەوەی لەسەری فەرزە[1].

ثێنج: ضۆنیةتی سرینةوةی تۆبة بۆ وردة طوناح و هةلَةو ثةلَةكـان:

پێشتـریش باسی ئەو مەسەلەیەمان كرد بۆیە بەكورتی دەڵێیـن:

- به یەكدەنگیی زانا یان (إجماع العلماء) تۆ بەكردن لە وردە گونا حەكانیش فەرزە، (الآلوسي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (التوبة من الصغائر واجبة على ما نقل الأشعري وحَكى إمام الحرميـن الإجماع عليه)[2].
- بەڵام لەوبارەوە كە ئایا تەنیا خۆپاراستن لە گوناحە زلەكان (الأجتناب عن الكبائر) بە سە بۆ بەخشرانی گونا حە گچكەكان، یان پێویستە وێڕای ئەوە كردەوەی باشـیش ئەنجام بدرێ؟! زانا یان ڕاجیاییان هە یە، هەرچی زۆربەی جەماوەریانن كە (أهل السنة والجماعة)ن دەڵێن: پێویستە وێڕای خۆ دوورگرتن لە گونا حە زلەكان، كردەوە باشەكان (الأعمال الصالحة) یش ئەنجام بدات، (معتزلة)ش گوتوویانە: تەنیا خۆپاراستـن لە گوناحــە زلەكان بەسە![3]
- بەندەش وای بۆ دەچێ كە ئەگەر چاك لە چەمكو واتای (الكبائر) گونا حە زلەكان، حاڵی بین ئەو ڕاجیاییە پاساوی نامێنێ!

چونكە: وەك پێشتر ڕوونمان كردۆتەوە لە پێنا سەی گوناحو سەرپێچییدا، كە وەك چۆن ئەنجامدانی قەدەغەكراوەكان (إرتكاب المحرّمات) وەك قەتڵو زیناو دزیی..گوناحە، چواندنی فەرزەكان (ترك الواجبات)یش هەر گوناحە!

1- بڕوانە: (التفسیـر الكبیـر)، ج10، ص(124-125)، فخرالدین الرازي.

2- بڕوانە: (روح المعاني فـي تفسیر القرآن العظیم والسبع المثاني)، ج12، ص 59.

3- بڕوانە: (فتح الباري)، ج2، ص 12.

کەواتە: خۆ پاراستن لە گوناحە زلەکان (إجتناب الكبائر) کاتێك دێتە دی، کە ئیزسانی مسوڵمان وێڕای توخن نەکەوتنی قەدەغەکراوەکان، دوو چاری چواندنی فەرزەکانیش نەبێ، ئایەتی: ﴿إِنَّ ٱلۡحَسَنَٰتِ يُذۡهِبۡنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ ذَٰلِكَ ذِكۡرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ﴾[1]یش‌و ئەم بەسەرهاتەش، کەوا پێ دەچێ ئایەتەکە هۆی هاتنە خوار (سبب النزول)ی بێ، چاکترین بەڵگەی ئیسپاتی قسەی بەندەن:

((جاء رجل إلى النبـي ﷺ فقال: يارسول الله عالجت امرأة فـي أقصى المدينة، وإني أصبت منها مادون أن أمُسَّها، فأنا هذا فاقضِ فـيَّ ما شئت، فقال له عمر، لقد سَتَرَكَ الله لو سترت على نفسك، فقال: فلم يرد النبـي ﷺ شيئاً فقام الرجل فانطلق، فاتبعهُ النبـي ﷺ رجلاّ دعاه، وتلا عليه هذه الآيـــــــــة: ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيۡلِۚ إِنَّ ٱلۡحَسَنَٰتِ يُذۡهِبۡنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ﴾[2]، فقال رجل من القوم: يا نبـي الله هذا له خاصة؟ قال بل للناس كافة))[3]، واتە: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا لەوپەڕی شار خەریکی ژنێك بوومو دەستم گەیاندێ بێ ئەوەی لە گەڵی جووت بم، جا ئەوە لەبەردەستتم چیت دەوێ بۆم بڕیار بدە! عومەر پێی گوت: خوا بۆی پۆشی بووی، ئەگەر بۆ خۆتت پۆشیبایە! (دەڵێ) پێغەمبەر ﷺ هیچی نەگوت، ئنجا کابرا هەستاو ڕۆیی، پێغەمبەریش ﷺ پیاوێکی دواخستو بانگی کرد، وە ئەم ئایەتەی بەسەردا خوێندەوە: ئەمسەرەو سەری ڕۆژگارو چەند بەشێك لە شەوگار نوێژ بەرپا بکە! بێگومان چاکەکان خراپەکان لادەبەن، پیاوێك لە

1- هود:114.
2- هود:114.
3- رواه مسلم.

کۆمەڵە کە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئەمە تەنیاو تایبەت بۆ ئەوە؟!
فەرمووی: بەڵکو بۆ تێکڕای خەڵکە.

کەواتە: مشتومڕی نێوان (أهل السنة) و (معتزلة) لەم مەسەلەیەداو بەو ڕوونکردنەوەوە کە گوتمان دەبێتە ڕاجیاییەکی وشەیی (إختلاف لفظي) وە بەم جۆرەش هیچ پێویست ناکات بڵێین، ئایەتی: ﴿ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ﴾[1]، کە پتەوترین بەڵگەی (معتزله)یە، حوکمێکی ڕەها (مطلق)ی تێدایەو بە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ بەنددار (مقيَّد) کراوە، چونکە فەرموودەکانیش هەر پشتگیریی واتای ئایەتە کە دەکەن و لێیان جیاواز نین، وەك سەرجەم فەرمایشتەکانی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئایەتەکانی قورئاندا، بۆ وێنە ئەم فەرموودەیە: ((أرأيتم لو أن نهراً بباب أحدكم يغتسل منه كل يوم خمس مرات، هل يُبْقى من دَرَنه شيءٌ؟! قالوا: لايَبْقى من درنه شيء، قال: فذلك مثل الصلوات الخمسِ يمحوا الله بهن الخطايا))[2]، واتە: ئایا دەزانن ئەگەر بێت و بەبەر دەرگای یەکێکتان ڕووبارێکی لێبێ‌و هەموو ڕۆژێك پێنج کەڕەتان خۆی لـێ بشوات، ئایا هیچ چڵکی پێوە دەمێنێ؟! گوتیان: هیچ چڵکی پێوە نامێنێ، فەرمووی دەجا ئەوە وێنەی پێنج نوێژەکانە، کە خوا گوناحانیان پێ دەسڕێتەوە[3].

1- النساء :31.

2- رواه البخاري عن أبي هريرة رضي الله عنه.

3- کەواتە: پێنج نوێژە فەرزەکـان (لە فەرموودەی دیکەشـدا باسی جومعەو ڕەمەزانیـش کراوە)، دەبنە هۆی لابردنی گوناحە گچکەکان، دەجا بێگومان وەك چۆن پاش ئیمـان، نوێژکردن چاکتـریـن چاکە (حسنة)یە، لە دوای کوفرو شـیرك‌و نیفاقیش نوێژنەکردن خراپتـرین خراپە (سـيئة)یە... کـەواتە: ڕاستە بەهۆی خۆپاراستن لە گوناحە گـەورەکان، کە یەکیان نوێژ چواندانە، گوناحە گچکـەکان دەسڕێنەوە.

شةش: طؤرِينى طوناح و تاوانةكان بة ضاكةو خيَر:

يەکی دیکە لە شوێنەوارەکانی تۆبەی ڕاستو ساغ، بریتییە لە گۆڕینی خراپەو گوناحەکانی بای تۆبەکار بۆ چاکەکان (الحسنات)، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾[1]، واتە: گوناحباران جێگەیان دۆزەخە، بێجگە لەکەسانێك کە دەگەڕێنەوەو ئیمان دێننو کردەوەی باش ئەنجام دەدەن، ئائەوانە خوا خراپەکانیان بۆ بەچاکان دەگۆڕێ، وە خوا لێبوردەی بەبەزەییە.

جا لێرەدا زانایان لەبارەی چۆنیەتی ئەو (گۆڕانی خراپە بە چاکە)یە، ڕاجیاییان هەیەو بەگشتی دوو ڕایان هەن:

یەکەم: دەڵێن مەبەست لە گۆڕانی خراپەکانیان بە چاکان لە دنیادا یەو گۆڕینەکەش ئەوەیە کە بابای گوناحکار پاش تۆبەکردنو گەڕانەوە بۆ لای خوا، لە سایەی ئیمانو تەقوایەوە، لە جیاتی خراپەو گوناح کە جاران دەیکردن، سەرگەرمی چاکەو تاعەت دەبێ، (بغوي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (يُبَدِّلُهم الله بقبائح أعمالهم في الشرك محاسن الأعمال في الاسلام، فيبدلهم بالشرك إيماناً، وبقتل المؤمنين قتل المشركين، وبالزنا عِفَّةً وإحصانا)[2]، واتە: خوا کردەوە ناقولاّیەکانی نێو شیرکیان بۆ دەگۆڕێ بۆ کردەوە چاکەکانی نێو ئیسلامەتیی، وە بەو جۆرە شیرکیان بۆ بە ئیمان دەگۆڕێو، کوشتنی مسوڵمانان، بۆ کوشتنی هاوبەشدانەرانو، داوێن پیسیی یان بۆ داوێن پاکییو پارێز دەگۆڕێ.

شایانی باسە کە لایەنگرانی ئەم ڕایە چەند بەڵگەیەکی عەقڵیيان هێناوەتەوە، بەڵام هیچ بەڵگەی قورئانو سوننەتیان پێ نییەو بەڵگە

1- الفرقان :70.

2- بروانه: (المسند) للإمام أحمد، ج5، ص 157.

عەقڵییەکانیشیان زیاتر لە بازنەی بەدوور زا نین (إ ستبعاد)دا دە سووڕێنەوە. بۆ وێنە[1]:

- چۆن گو ناحی بوغزێنراو لە لای خوا، دە گۆڕڕێ بۆ کردەوە یەکی خۆشویستراوی خوا؟!

- ئەگەر خراپەو گوناحەکان بە چاکەو تاعەت گۆڕابان، دەبووا یە تۆ بەکارێکی گوناحکار، حاڵی لە بابەیەکی گوناح نەکردوو چاکتـر بێ، ئەمەش ڕا ست ذ یە کە ئینسـانی بێ گوناح، لە هی خاوەن گوناح، چاکتـر نەبێ!

- وەك چۆن چاکەیەك کە لە ئینسان هەڵدەوە شێتەوە، خرا پەی نایە تە جێ، بەڵکو تەنیا خۆی نامێنێو هیچی دیکە، خراپەش بە هەمان شێوە، کە بەهۆی تۆبەوە لاچوو ناگونجێ چاکە بێتە شوێنی.

دووەم: دەڵێن: ئەو گوناحو خراپە بە چاکەو تاعەت گۆڕا نەی تۆ بەکاران لە قیامەتدایەو، مەبەستیش لەو گۆڕانە ئەوە یە کە خوای لێبوردەو بەخ شندە لە ج ێی خرا پەو گونا حەکانیان، چاکەو تا عەتیان لە لی ستی کردەوەکانیا ندا دەنووسێ.

ئەمانیش جگە لە مانای ئاشکرای ئایەتەکە چەند فەرموودەیەکیش بە بەڵگە دێننەوە، کە ئەمە یەکێکیانە، لەبەر کورتکرد نەوە یەکسەر وەریدەگێڕڕ نە سەر کوردی:

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: وەك (أبو ذر) گێڕاویەتیەوە: (من دەزانم کێ لە ئەهلی بەهەشتێ دوایین کەسە کە دەچێتە بەهەشتێو دوایین کە سی ذێو ئاگری دۆزەخە کە لێی دەچێتە دەرێ.

1- ئەو بەڵگانە (إبن الـقيم) لە کتێبی (طرق الهجرتين)، ص 246 دا، لە خاوەنی ئەو ڕا یەوە هێناونیو وا پێناچێ خۆی لەگەڵیان هاودەنگبێ.

پیاوێکه ڕۆژی قیا مەتێ دەهێنرێو دە گوترێ: گونا حە گچکەکانی پێ شان بدەن، بەڵام گەورەکانی لـێ بشارنەوە، جا گوناحە وردەکانی دەخرێنە بەر چاوو پێی دەگوترێ: فلاّنو فیسار ڕۆژە فلاّنو فیسار کردەوە یەت کردوە، وە فلاّنو فیسار ڕۆژە فلاّنو فیسارکردەوەیەت کردوە! دە لێ: بەڵێ، ناتوا نێ نکوولّیی بکات، بەڵام هەر لە گوناحە زلەکانی دەترسێ کە بخرێنە پێش چاوی، ئنجا پـێی دەگوترێ: (فأن لك مكان كل سيئة حسنة) لە جێی هەر خراپە یەك چاکەیەکت هەیە! ئنجا دەڵێ: پەروەردگارم هەندێك شتم کردوە لێرەدا نا یانبینم! جا من پێغەمبەری خوام ﷺ بینی پێکەنی هەتا ددانەکانی دەرکەوتن! ![1].

هەروەها هەمان فەرمووده (أ حمد)یش هێناو یەتیو، لە در ێژەی فەرمایشتەکەدا ئەم تەعبیـره هاتوە: ((... وهو مشفق من الكبار، فَيُقالُ: أعطوه مكان كل سيئة حسنة))[2].

د یارە پاش هەوا ڵدانی پێغەم بەری خواش ﷺ هیچ کەس هەقی ق سەو ڕادەربڕیـ نی نامێ نێو ئەو بەڵ گە عەقڵّییا نەش کە لا یەنگرانی ڕای یە کەم هێنابوونیانەوە، جگە لەوەی کە دەبێ هەمیشە لە بەرانبەر بەڵگە ڕاستو ڕاشکاو (صحيح صريح)ی شەرعییدا عەقلّ بەخۆیدا بچێتەوەو چاو بەخۆ یدا بگێڕێ تەوە، بەڵێ وێڕای ئەوەش، هیچ کام لە بەڵگە عەقلّییەکان هێزو پێزێکی وایان نیەو وەك گوتوومانە: سەرجەمیان لە جوغزی بەدوور زا نین (إ ستبعاد)دا دەخولێ نەوەو، ئەمیش بە تەنیا پا ساو (م بـرر)ی تەئویلی ئەو ئایە تە قورئانی یە ڕا شکاوو ئا شکرایە ن یە: ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمۡ حَسَنَٰتٖۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾[3]، بەڵێ خوای پەروەردگار، بەخشەرە بەرانبەر بە بەندەکانیو خاوەن لوتفو

1- (مسلم) گێڕاویەتەوە.

2- بڕوانە: (معالـم التنزيل)، ج5، ص157.

3- الفرقان :70

لێبوردە یە بۆ پۆ شینی گو ناحو خرا پەکانیانو، بە بەزەیی‌و میهرەبا نە بۆ گۆڕینیان بە چاکەو تاعەتو، کەرەمو بەخشندەیی بێسنووری خواش شتی وای لـێدەوەشێتەوە، کە لە هیچ عەقڵ ئەندێ شەو خەیاڵێ کدا ج ێی نەبێ تەوەو نەحەوێتەوە.

پێ شموایە[1] ڕاستـ تـر وا یە کە بۆ تەفسیری ئا یەتی ناوبراو بـ گوترێ: هیچ ناکۆکییەك لە نێوان ڕای یەکەمو دووەمدا نـ یە، کە نا چار بین حە تمەن یەکیان بگرینو ئەوی دیکە واز لـێ بهێنین، چونکە: خوای بەخ شندەی بە بەزەیی بە موتڵەقیی فەرمویەتی: (يبدل الله سيئاتهم حسنات) کەواتە: چاکتر وایە هەردووك ڕایەکان پێکەوە کۆبکەینەوەو بڵێین: خوا هەم لە دنیاو هەم لە قیامە تدا خرا پەو گوناحەکانی بابای تۆبەی ڕاستو ساغ کردوو، بە چاکەو تا عەت دە گۆڕێ، لە دنیادا لەسایەی تۆبەو ئیمانو پارێزگارییەوە وایان لـێدێ، کە لەمەودوا لە جیاتی خراپە، چاکەو لەباتی سەرپێ چیی (معـصية)، فەرمانـ بەریی (طا عة) بـ کەن، لە دوارۆژیشدا خوا لە جێی هەر خراپەیەك چاکەیەکیان بۆ دادە نێ، وەك لە دە قی فەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، کە پێشتـر هێناومانە هەرکام لە (مـسلم) و (أحمد) لە (أبو ذر الغفاري)یەوە گێڕاویانەتەوە.

لێرەشدا کۆتایی بە خاڵی یەکەم لە بەشی حەوتەم دێنین، کە بری‌تی بوو لە خستنە ڕووی: (شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەی گوناحدا)، وە دەچینە سەر خاڵی دووەمو کۆ تایی لە بە شی حەو تەم، کە بریتـ یە لە: (کاریـ گەریی‌و بەر هەمی گەڕانەوە لای خوا، لە چاککردنی ئینساندا).

1- خاوەنی کتێبی (التـوبة فـي ضوء القرآن الكريـم)یش هەمان ڕای پەسەندی کردوە، بڕوانـــە: ص (509-510)و پێم وایە (ابن جرير الطبـري)یش وەك عادەتی خۆی لە فراوانکرد نی چەمكو واتای ئایەتەکانی قورئاندا کە بە موتڵەقیـی هاتبـن، مادام نیشـــانەیەك لەسەر تە سککردنەوەیان نەبێ، هەمان ڕای هەیە.

خــاڵی دووةم: كـاريطــةريي و بةرهــةمى طةڕانــةوة لاى خــوا (توبة)، لة ضاككردنى ئينسـاندا:

خوێنەری بەڕێز!

لە ڕاستیدا کاریگەریی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، کاریگەریی (تأثیر) یەکی هەمەلایەنەیەو، خێرو بەرەکەتو بەرهەمەکانی تۆبە زۆرو جۆراو جۆرن[1]، بەڵام هەرچۆن بووە، ئێمە هەوڵ دەدەین کە لە قەدەر قەبارەی ئەم کتێبە لە حەوت بڕگەی کورتو گوشراودا، بەرهەمەکانی تۆبەو کاریگەریی لە پاک سازییو چاکسازیی ئینساندا بخەینەروو:

يةك: كاريطــةريى تؤبة لةسةر ڕووح و جةســتة:

وەك چۆن گوناحو سەرپێچییەکان کاریگەرییو بەدو خراپیان لە سەر ئینسان هەیە، بە پێچەوانەوەش چاکەو فەرمانبەرییەکان (الحسنات والگاعات)یش کاریگەریی ئیجابییو چاکیان لە سەر ئینسان هەیە، بە ڕووحو عەقڵو جەستەیەوە، خوای بەرزو مەزن لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ مَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ وَلَنَجۡزِيَنَّهُمۡ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾[2]، واتە: هەرکەسێك لە نێر یان مێ کردەوەی چاك بکاتو بڕواداریش بێ، ئەوە بێگومان لە ژیانێکی بەختەوەرانەی (پاكو چاك)دا دەیژیەنین، وە (لە دواڕۆژیشدا) بەپێی چاکترینی ئەوەی دەیانکرد پاداشتیان دەدەینەوە.

1- دیارە گەورەترینو چاکترینو پیرۆزترین بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا ئەوەیە کە لە دواڕۆژدا دێتەدی، کە لێبوردنو بەخشینو بەزەیی خوای پەروەردگارو تاوانپۆشە، بەڵام ئێمە لێرەدا تەنیا ئاماژە بەهەندێك لە بەرهەمە دنیاییەکانی تۆبە دەکەین، کە بێگومان پەیوەندیی ڕاستەوخۆو پتەویشیان بە دواڕۆژەوە هەر هەیە.

2- النحل :97.

دیاره گەڕانەوە لای خواش نەك هەر كردەوەی چاكە، بگرە سەرچاوەو بناغەی كردەوە چاكەكانە.

جا لێرەدا بە پەسەندی دەزانم كە یەكێك لە كورتە باسەكانی كتێبی: (ڕێگای صالح بوونو بەرەو خوا چوون) كە زۆر پەیوە ندیی بەم مە سەلەیەوە هە یە بخوازمەوە[1].

ثةريَزى ضاكةو خراثة لةذيانى ئينساندا:

عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، لەبارەی پەرێزی چاكەو خراپەوە لە ژیانی ئینساندا فەرمو یەتی: (إن للحسنة ضياءً في الوجه، ونوراً في القلب، وقوة في البدن، وسعة في الرزق، ومحبة في قلوب الخلق، وإن للسيئة سواداً في الوجه، وظلمة في القلب، ووَهْناً في البدن، ونقصاً في المرزق، وبغضة في قلوب الخلق)[2].

ئەم قسە بەپێزەی (ابن عباس) كە بە ئاشكرا ڕوو ناكیی بنەما لەی پێغەمبەری ﷺ پێوە دیارە، دە (١٠) یا سای گرنگی دەربارەی كاریگەریی و شوێنەواری چاكەكردنو خراپەكردنی لە ژیانی ئینساندا دێدان، پێنجیان پەیوەندییان بە بەرهەمی چاكی چاكەكردنەوە هەیە، كە ئەمانەن:

١- گەشییو درەوشاوەیی ڕوو (ضياء في الوجه)، خواش فەرموویەتی: ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾[3]، واتە: لە ئەنجامی سەجدە بردنەوە نیشانەیان لە ڕووەكانیاندایە.

1- بروانە: لاپەڕە (57، 58) لە چاپی سێیەم، 1421.

2- ئەم قسەیە (ابن القيم) لە (الوابل الصيب)دا هێناویەتیو لە گەلێك شوێنی دیكەشدا باسكراوە.

3- الفتح :29.

– ڕووناكی دڵو دەروون (نوراً فـی القلب)، خواش فەرمووییەتی: ﴿أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدۡرَهُۥ لِلۡإِسۡلَٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٖ مِّن رَّبِّهِۦۚ﴾[1] ، واتە: جا ئایا كەسێك خوا سینەی بۆ ئیسلام گوشاد كرد بێو، لە لایەن پەروەردگارییەوە لە سەر ڕۆشنیایی بێ (وەك بابایەكی سینەتاریكی دڵڕەق وایە؟!).

– بەهێزیی جەستە (قوة فـي البدن)، خواش لە سەر زمانی (هُود) –علیه السلام– فەرمووییەتی: ﴿وَيَٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ﴾[2] ، واتە: وە ئەی گەلە كەم! داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بكەن، پاشان بگەڕێنەوە لای، بارانی بەخورزەمو ڕێژنەتان بەسەردا دەبارێنێ، وە وێڕای هێزی خۆتان، هێزو پێزی دیكە شتان بۆ زیاد دەكات.

– فراوانبوونی ڕۆزیی (و سعة فـي الرزق)، خواش فەرمووییەتی:﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ٢ وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُۚ﴾[3] ، واتە وە هەركەسێك پارێزگاریی خوا بكات، دەرووی خێری لـێ دەكاتەوەو بێ ئەوەی چاوەڕوانی بكات بژێوی دەدات.

– خۆشویستـران لە دڵی خەڵكی مسوڵماندا (ومحبة فـي قلوب الخلق)، خواش فەرمووییەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ

1- الزمر :22.
2- هود :52.
3- الطلاق :2-3.

ﭽ وُدّٗا ﭼ[1] ، واتە: بێگومان ئەو کەسانەی ئیمانیان هەیەو کردەوە باشەکان دە کەن خوا خۆشەویستییان بۆ پەیدا دەکات، لە (دڵی خەڵکیدا).

وە پێنجیشیان باسی پەرێزی شوومی خراپەکردن دەکەن، کە ئەمانەن:

– ڕەشـــیی‌و تەڵخی دەموچـاو (سـواداً فـي الوجه)، خواش فەرموویـەتی: ﭽ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡوَدَّتۡ وُجُوهُهُمۡ أَكَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ ﭼ[2] ، وا تە: جا ئەوا نەیان کە ڕوویان ڕەش‌و تەڵخ هەڵگەڕاوە (پێیان دەگوترێ) ئایا پاش ئیمان هێنانتان کافر بوونەوە !!

– تاریکیی دڵ‌و دەروون (ظلمة فـي القلب)، خواش – عزّ و جل– دە فەرموێ: ﭽ ٱللَّهُ يَسۡتَهۡزِئُ بِهِمۡ وَيَمُدُّهُمۡ فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﭼ ، وا تە: خوا گاڵتە یان پێ‌دەکات‌و جڵەویان بۆ شل دەکات، کە لەسەر کێشیی خۆیاندا سەراسیمە بن.[3][4]

– بێ هێز یی لەش (وَهْـناً فـي البدن)، خواش – سبحانه وتعا لـی– فەرموویەتی: ﭽ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ ﭼ[5] ، وا تە: وە هەرچییەك کە پیس‌و زیانبەخشە (لە خواردن‌و خواردنەوە جل‌و بەرگ‌و کەل‌و پەل‌و ...هتد)، لێیان قەدەغە دەکات.

1- مريم :96.

2- آل عمران:106.

3- البقرة :15.

4- زانایان گوتوویانە: (العَمَهُ للبصيـرة كالعُمْي للبصـر).

5- الأعراف :157.

- كەمو كورتيى بژێو (ونقصاً فـى الرزق)، خواش – عزّ و جل– فەرموو يەتى: ﭽ ﯰ ﯱ ﯲ ﯳ ﯴ ﯵ ﯶ ﯷ ﭼ[1] ، واتە: وە هەر كەسێك ڕوو لە بەرنامەی من وەرگێڕێ، ئەوە بێگومان گیرۆدەی گوزەرانی تەنگو تاڵ دەبێ.

- بوغزێنراويى لە دڵی خەڵكيدا (وبغضةً فـي قلوب الخلق)، خوای كار بەجێش لەسەر زمانی (لوط) –عليه السلام– فەرموويەتی: ﭽ ﯤ ﯥ ﯦ ﯧ ﯨ ﭼ[2] ، وا تە: (لوط) بە گەلە كەی خۆی فەرموو: بەڕا ستی من لە ڕق لێ بووەوانی كردوەكەتانم.

شايانی باسيشە كە ئێستا بەهۆی بەرەوپێش چوونی زانستی پزيشكگەريى (علم الطِبّ) بە گشتيیو زانياريی دەروونزانيی بە تايبەتی، بۆ تە شتێكی ڕوونو بێ چەندو چوون، كە هەركام لە ڕووحو جە ستە كاريگەريی ڕ تەوو بەتینو ڕا ستەوخۆيان لە سەر يەك تـر هە يەو زۆر لە نەخۆشو دەردە جە ستەييەكان ڕێ شەو هۆكارە كەيان دەگەڕێ تەوە بۆ ڕووحو دڵو دەروونو عەقڵو خووو خەسڵەتو نەخۆشييە پەنهانييەكان.

دەجا هيچ گومانيش لەوەدا نيە كە ئەنجام دانی هەر گوناحو خراپە يەك، برينو زامێكە كە لە ڕووحو دەروون دەكرێو، هەر چاكەو خێرێكيش، هەتوانو چارە سەرێكی ئەو برينو زا مە مەعنەوييانە يەو، (تۆ بە)ش هەنگاوی يە كەمو بەردی بناغەو سەرچاوەی، سەرجەم كردەوە چاكو پە سەندو ڕەفتارو ڕەو شتە بەرزو جوانەكانە.

1- طه:124.

2- الشعراء :168.

دوو: کاریطةریی طةڕانةوة لای خوا، لةسةر ئیمـان و عةقیـدةو لـة خوا نزیککةوتنةوةی ئینسان:

ئەگەر گوناحو تاوانەکان بە گشتیی، چ چواندنی فەرزان بن، چ توخذ کەوتنی سەرپێچییان، وە چ ئاشکراو دیاربن، وەك قەتلّو داوێن پیســــیی‌و ڕێگریی و... هـ تد، وە چ پەنهان‌و شێرراوە بن، وەك بوغزو کینەو حە سەدو بەدگومانیی‌و خۆبەزلگریی‌و...هتد، نیشانەو بەڵگەی لە خوا دووریی ئینسانن، تاعەت‌و کردەوە چاکەکانیش بە گشتی‌و، بە تایبەت گەڕانەوە لای خوا، بەڵگەو نیشانەی لە خوا نیزیکیین، بۆیە گەڕانەوە لای خوا (توبة الـى الله) کاریگەرییەکی گەورەو گرنگی لەسەر ئیمان‌و خواناسیی‌و گەشەپێکردنی‌و پتەوو مەحکەم کردنی هەیە.

وە لە ڕاستیدا وەك چۆن ئیمان‌و عەقیدە لە سۆنگەی گوناح‌و سەرپێچییەکانەوە، کزو لاواز دەبێ‌و گەرم‌و گوڕیی‌و شۆق‌و ڕوو ناکیی جوانیی‌و ڕەونەقی کەم دە بێ‌و، بگرە جاری واش هە یە هەر نامێنێ‌و، وەك گوتراوە: (المعاصي بريد الكفر) گوناحەکان پۆستەی کوفرن، بە پێچەوانەشەوە، گەڕانەوە لای خوا دەبێتە مایەی هێزو پێزی ئیمان‌و عەقیدەو، گەرموگوڕ داهێنانی دڵ‌و دەروون‌و، وە شۆق هێنانی‌و جوانکردن‌و ڕازاندنەوەی بەهۆی خواناسیی‌و ئیمانەوە.

بەڵێ لە ڕاستیدا تۆبە مشتومالّ کەری ئیمان‌و عەقیدە یە، هەر بۆیەش نەك تەنیا زانایان‌و پێشەوایان، بگرە پێغەمبەرانی هەڵبژاردەو پا یە بەرزی خواش علیهم الصلاة والسلام– لە ئادەمەوە تا خاتەم، سەرجەم بە خە سڵەتی بەرزی تۆبەکردن‌و بۆ لای خوا گەڕا نەوە، مەدح‌و ستایش کراون وە خوای لێبوردەو بەخشندە ڕوونی کردۆتەوە، کە تۆبەکردن‌و بۆ لای خوا گەڕانەوەو داوای لێبوردن لە خوا کردنی ئەو زاتە بەرزو ناوازا نە، مایەی بەلەو پایە بۆ بەرزکرانەوەو،

هەڵبژاردنیان بووە لە لایەن خوای کاربەجێوە، با سەرنجی ئەم چەند ئایە تە بدەین:

- ﴿وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ۝١٢١ ثُمَّ ٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾[تر].

واتە: وە ئادەم سەرپێچیی لە پەروەردگاری کردو لە ئاکا مدا سەرگەردان بوو، پاشان، پەروەردگاری هەڵیبژاردو تۆبەی لـێ وەرگرتو رێپووونی کرد.

کەوا تە: لە ئەنجامی تۆ بەکردنو داوای لێ بوردن کرد نی ئادە مدا –عل یە الـ سلام–، خوا دوو بارە بە رە حمەتو بەخشـ شی خۆی گەڕاوە تەوە سەری‌و هەڵی بژاردوەو رێپوو نی کردوە! وا تە: هەر چی بەهۆی سەرپێ چییەکانەوە دۆڕاندوویەتی هەمووی‌و بگرە بە زیادیشەوە بەهۆی تۆبەوە تێی هەڵهێناوەتەوەو قەرەبووی کردۆتەوە.

- ﴿وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۝٢٤ فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ﴾[یر].

وا تە: وە داوود زا نی کە تاقیـ مان کردۆ تەوە بۆ یە داوای لێ بوردنی لە پەروەردگاری کردو گەڕایەوە، جا ئێمەش لەوە بەخـ شیمان، وە بێگو مان بۆ وی لە لایەی ئێمە، پلەو پایەی نیزیكو چاکترین جێگاو رێگا هەیە.

بەڵێ، دواییش –علیە السلام– پاش گەڕا نەوەو داوای لێ بوردنکردن، خوای پەروەردگار نیزیکی‌و پایەبەرزیی پادەگەیەنێ!

ئنجا هەر لە ئا یەتی دوای ئەوی شدا فەرموو یەتی: ﴿يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ﴾[سم].

تر- طە:□□□ -□□□.
یر- ص :□□-□□□.
سم- ص :□□.

واتە: ئەی داوود! ئێمە تۆمان لە زەویدا بە جێنشیـن داناوە.

- ﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَٰنَۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴾، واتە: وە سولەیمانمان بە داوود بەخشی کە چاکترین بەندە بوو، چونکە دەگەڕا یەوە لای خوا.

کەوا تە: ئیز سان بەهۆی گەڕا نەوە لای خواو هەمیشە داوای لێ بوردن لێکردنی، دەچێتە ڕیزی بەندە پەسەندەکانی خواوە، کە زۆر لێی نیزیکن.

- ((إنه لَيُغانُ على قلبـي وإني لأستغفر الله –عز وجل– فـي اليوم مائة مرة))[2]، واتە: بێگومان تەمی بێئاگایی بەسەر دڵمدا دێ، وە من لە ڕۆژێدا سەد جار داوای لێبوردن لە خوای زاڵو پایە بەرز دەکەم.

وەك دەبـینین پێغەمبەری خا تەم ﷺ بەهۆی گەڕا نەوە لای خواو داوای لێبوردن لـێ کردنییەوە، تەمومژی جاروبار بێئاگایی (غفلة) لەسەر دڵو دەروونی هەمیشە بە ڕووناکی ئیمانو یادی خوا ڕۆشنو ئاوەدانیو مشتو ماڵ دەکات!

ســآ: کاریطەریي تؤبة لة رووى خواثةرستييةوة:

گەڕانەوە لای خوا کە دڵو دەروونی ئینسان مشتو ماڵ دەکاتو ئینسان لە خوای خۆی وە نیز یك دە خات، کاریگەرێ یەکی گەورەی لە سەر لا یەنی خواپەر ستیی (ع بادة) هە یەو دەبێ تە ما یەی گەرموگوڕیی ئیز سانو چو ستو چالاکیی، بۆ بەندا یەتییو پەر ستنی چاك تـرو قووڵ تـر بۆ خواو، تامو چێژ وەرگرتنی زیاتر.

1- ص:30

2- رواه مسلم وأحمد وأبو داود وابن حبان عن الأ غرِّ بن يـسار المزني –رضي الله عـنه–، بڕوا نە: (الآداب الشرعية)، لابن مفلح المقدسي، ج1، ص 103

بەندە بە ئەزموونی تایبەتی خۆم بۆم دەركەوتوە، كە لەو كاتا نەدا تۆ بەی چاكترو قوولْترو جـ یددیی ترم كردوەو، با شتر بۆ لای خوا گەڕاو مەوەو، بۆ پۆشینی گوناحەكانمو خاوێن كردنەوەو دا شۆرینم لە هە لْەكانم لـ ێی پاڕاو مەوە، تامو چێژی زیاترو چاكترم لە خوا پەرستییەكان (العبادات) كردوە.

هۆی ئەو حالْەتەش ئەوەیە كە دلْو دەروونی ئیـنسان لە سۆنگەی گو ناحو سەرپێچییەكانەوە، نەخۆش دەبیْو بەهۆی نەخۆش كەوتنیـشەوە میزا جی تـ ێك دە چیْو، نە جە ستەو ڕوو حی وەك پێویـ ست توا نای ئەنجا مدانی خوا پەرستییەكانی دەبیْو، نە دلْو دەروونیش تامو چێژیان لـیْ دەكات! وەك چۆن نەخۆشییە جەستەییەكان، دەبنە هۆی خواردنو خواردنەوە پیْ نەخوران‌و، تامو چێژو سوود لـیْ وەرنەگرتنی خواردنو خواردنەوەكان!

خوای پەروەردگاریش لە د یاریكردنی خە سلْەتە سەرەكییەكانی ئەهلی ئیما ندا، تۆ بەو گەڕا نەوە لای خوای خـ ستۆتە پێش هەموو خە سلْەتەكانەوە، تەنا نەت خواپەر ستییش! ﴿ٱلتَّـٰٓئِبُونَ ٱلۡعَـٰبِدُونَ ٱلۡحَـٰمِدُونَ ٱلسَّـٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّـٰجِدُونَ ...﴾[١].

ضـوار: رةوشتی بةرزو جوان یةكێكة لة بةر هةمةكانی تؤبة:

شتێكی ئاشكرایە كە خوای كاربەجیْ هەرچی خراپو شوومو بیْ خـ ێرە، لە ذ یازو مەبە ستو قـ سەو كارو كردەوەو ڕەفتارە كان، قەدە غەی كردوەو، خستوویەتیە خانەی (حَرَام)ەوە، وە تەنها ئەو شتانە شی بە پێویـ ست (فرض، واجب) یان پەسەند (مستحبّ) داناوە، كە بە مـ سۆگەریی خـ ێرو قازانجو بەهرەو بەرژەوە ندیی جە ستەو گـ یانو تاكو كۆ مەلْیان تێدا یە، لە دن یاو قیا مەتو

---

[١]- التوبة:١١٢.

دوارۆژێ شدا، وەك فەرمووی یەتی: ﴿ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ﴾[1]، وا تە: (خوا بەزەیی خۆی تاي بەت کردوە) بەو کەسانەی کە شوێن ڕەوانەکراوی هەواڵ پێدراوی نەخوێندەوار (وا تە موحەممەد ﷺ) دە کەون، کە دەیبینن (ناوونیشانی) نووسراوە لە تەورات و ئینجیلی بەردەستیاندا، کە فەرمانیان بە هەرچی چاك و پەسەندە پێ دە کات و هەرچی خراپ و ناپەسەندە پێشگیرییان لێ دەکات..

دەجا بێگومان هەر کەسێکیش لە سۆنگەی شوێن پێ هەڵگرتنی پێغەمبەری نەخوێندەوارەوە ﷺ شان بدا تە بەر ئەنجا مدانی هەر چی چاك و پە سەندە (المعروف) و توخنی هەرچی بەدو ناپەسەند (المُنكر)ە نەکەوێ، ماناى وايە کەم و زۆر ڕەوشت و خووی وەك هی پێغەمبەری ڕەوشت بەرزو مەزن ﷺ دە چێ، کە لە سایەی بەڕێوەچوونی بە گوێرەی قورئا نەوە، وەك (عائشة)ی هاوسەری گوتوويەتی: (كان خلقه القرآن)[2]، بوو بوو بە خاوەنی ڕەوشت و خووی مەزن: ﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾[3].

د يارە دە عوای مسوڵمانان بوون و گەڕا نەوە لای خواش، لە هيچ کەس ناسەلمێنرێ، تا شوێن پێی پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵنەگرێ: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾[4]، وا تە:

1- الأعراف :157.

2- رواه مسلم.

3- القلم:4.

4- آل عمران:31.

بلێ ئه گەر ڕاستە خوا تان خۆ شدەوێ، پەیڕەوییم لـێ بکەن، خواش خۆشی دەوێن، وە لە گوناحەکانیشتان دەبوورێ، وە خوا لێبوردەی بە بەزەییە.

ثێنج: بترهةمی طةرانةوة لای خوا لة ڕووی کؤمةلآیةتییةوة:

هیچ گومانی تێدا نیە کە بابای بۆ لای خوا گەڕاوەو دەست لە گوناح و تاوان هەلگرتووی پاك بووەوە، کە خوا موژدەی خۆشویستنی خۆی پێداوە: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ﴾[1]، واتە: بێگومان خوا زۆر تۆ بەکاران‌و خۆ پاککەرەوانی خۆشدەوێ، بەلێ با بای ئاوا هەم بۆ خۆی و، هەم بۆ خێزان و بنەماڵەی و، هەم خزم و دەرو دراوسێ‌و هاو شارو هاووڵاتیانی، سوودبەخش و سەر بە خێرو جوامێرە.

چونکە بێگومان ئەوەی کە دەبێتە هۆی گەندەڵ‌و پووچەڵ‌و کرمۆڵکردنی میللەت‌و کۆمەڵگاو، نەمانی هێمنیی‌و ئاسایش‌و دڵنیایی‌و، بڵاوبوونەوەی ترس‌و لەرزو بێباوەڕیی‌و بەدگومانیی‌و دڵەڕاوکێ‌و..هتد، بڵاوبوونەوەو تەشەنەکردنی ئەو گوناح‌و تاوان‌و خراپەکارییانە یە، کە ئیسلام لە پێناوی پاراستنی: دین‌و ژیان‌و وەچەو ئابڕوو و عەقڵ‌و ماڵ‌و ئاسایش (الدين والحياة والنسل والعرض والعقل والمال والأمن)ی کۆمەڵگادا، چەندان جۆرە سزای سەختی بۆ داناون کە پێشتر باسمان کردن.

بەڵێ هەر کۆمەڵگاو میللەتێك لە سایەی جێ بەجێکردنی شەریعەتی خواوە، ئەو حەوت شتەی تێدا پارێزراوبن کە شەرعزانان بە حەوت شتە پێویستەکان (الضروريات السبع) ناویان بردوون کە بریتین لە: ئایین‌و ئابڕوو و ژیان‌و سامان‌و وەچەو عەقڵ‌و ئاسایش، ئەوە بێگومان کۆمەڵگایەکی ساغ‌و سەلامەت‌و تۆکمەو

1- البقرة :222.

توندو تۆڵ دەبێ، دەجا بێگومان بابای بۆ لای خوا گەڕاوەو بۆ خوا صوڵحاو، بەر لە هەر شتێك لەو گوناحو تاوانە پیسو نەگریسانە دوور دەكەوێتەوە، كە خوا لە دنیاو دوارۆژیشدا سەختترین سزاو جەزرەبەی بۆ ئەنجامدەرانیان داناوە.

شەش: بەرهەمی تۆبە لە ڕووی جیهادییەوە:

هەركاتێك ئینسان بە ڕاستیی بەرەو خوا گەڕایەوەو لەگەڵی ئاشت بۆوەو لێی نزیك بۆوە، خۆیو هەرچی هەیەتی بە سەخاوەتەوە لە پێناویدا بەخت دە كاتو دەبەخشێ، چونكە بە ڕاستی سەنگەری پێشەوە (الخندق الأمامي)ی شەیتان بۆ شەڕ لەگەڵكردنو زەفەر پێبردنی مرۆڤ نەفسیەتی، هەركاتێك ئینسان لە خودی خۆیدا لە بەرانبەر شەیتاندا شكستی خوارد، لە هیچ سەنگەرو بەرە (جبهة) یەكی دیكەدا خۆی ناگرێتەوە!

هەروەها بە پێچەوانە شەوە هەر ڕاستەو، هەركاتێك ئینسان لە جوغزی نەفسیدا بە شەیتان وێرا، مەگەر چۆن، دە نا شەیتان جارێكی دیكە خۆی بۆ ناگرێتەوە.

ئنجا ئا شكرایە كە تۆبەو بۆ لای خوا بادا نەوەو، ڕوو بە چاكەو تا عەت گەڕا نەوە، خاڵی وەر چەرخان (نقطة إنعطاف)ی ئینسانە، بۆ دژا یەتیكردنی شەیتانو زەفەر پێبردنیو پشت لە زەوی دانی، چ شەیتانی جندو، چ هی مرۆڤ، هەر بۆ یەش خوای باڵادە ست فەرموو یەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ٱشۡتَرَىٰ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَنفُسَهُمۡ وَأَمۡوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلۡجَنَّةَۚ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقۡتُلُونَ وَيُقۡتَلُونَۖ وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقًّا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِۚ وَمَنۡ أَوۡفَىٰ بِعَهۡدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِۚ فَٱسۡتَبۡشِرُواْ بِبَيۡعِكُمُ ٱلَّذِي بَايَعۡتُم بِهِۦۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿١١١﴾ ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلۡعَٰبِدُونَ ٱلۡحَٰمِدُونَ ٱلسَّٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ

بِٱلْمَعْـرُوفِ وَٱلنَّـاهُونَ عَنِ ٱلْمُنكَـرِ وَٱلْحَـٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ ،

واته: بێگومان خوا گیانو سامانی له بڕواداران كڕیوه كه به بهههشتیان بداتێ، له ڕێی خوادا ده جهنگن ده كوژنو ده كوژرێن، (ئهوه) بهڵێنێكی ڕا سته كه له تهوراتو ئینجیلو قورئاندا داویهتی، ئنجا ئایا كێ به بهڵێنی خۆی وهفادارتره له خوا؟ كهواته شادمان بن بهو سهودایهی كه پهیمانتان له سهری داوه، وه ههر ئهوهشه به مراد گهیشتنی مهزن، (بڕوادارانێكیش ئهو بهڵێنهیان پێ دهبرێته سهر كه) تۆ بهكاران، خواپهرستان، ستایشی خوا كهران، ڕۆژوو گران، ڕكووع بهران، سهجده بهران، فهرمان به چاكه كهرانو ڕێ له خراپه گرانو، پارێزهرانی سنوورهكانی خوان، وه موژده بده به بڕوادارانێك (كه خاوهنی ئهو خه سڵهتانهن به سهرخستنی خوا، بۆیانو به مراد گهیاندنیان).

وهك دهبینیـن خوای زانای پهنهانو ئاشكرا، یهكهمین خهسڵهتی بنچینهییو گرنگی ئهو كهسانهی كه ئامادهن خۆیان بۆ خوا فیدا بكهنو سهروماڵیان بهخت بكهن، به گهڕانهوه لای خوا (التوبة الـى الله) داناوه! وه جێی سهرنج ئهوهیه كه نۆ یهمین خه سڵهتیان (وا ته موجاهـیدانو جهنگاوهرانی ڕ ێی خوا) بریتـیه له پاراستنی سنوورهكانی خوا (حفظ حدود الله)! واته: تهنیا كهسانێك شایستهییو توانای ئهوهیان ههیه كه سنوورهكانی ئایینو بهرنا مهی خوا پارێزگاریی لـێ بكهن، كه بهر له ههرشتێك بههۆی گهڕانهوه لای خواو دهست ههڵگرتن له هه ڵهو نا شهرعییهكانهوه، توانیبـیان سنوورهكانی ئایینو شهرعی خوا له جوغزی خۆیا ندا بپارێزن، ئه گهرنا بهردی گهوره نیشانهی نهوه شاندنهو (من لم یكن لنفسه فكیف یكون لغیـره!!).

حةوت: بةر هةمى طةرِانةوة لاى خوا لة رووى سياسيي و مشـوور لـيَخواردنى مسـولَمانانةوة:

1- التوبة :111-112.

بەرە كەتو بەر هەمێكی دیكەی لە گەڵ خوا ئا شتبوونەوەی ئینسانو بۆلا گەڕانەوەی، بریتیە لەوە كە با بای تۆ بەكار دوای ئەوەی بەهۆی تۆ بەوە خۆی پاكو چاك دە كاتو گو ناحو نا شەرعییەكان لە خۆی دوور دەخا تەوەو بە فەرمانبەریی (طاعة)و چاكەكان خۆی جوان دە كاتو دەڕازێنێ تەوە، یەكسەر دەكەوێتە بیرو ئەندێشەی پاكسازییو چاكسازیی دەوروبەرو میلەتو ولاتی، تاكو ئەو گۆڕانكاریی (تغییر)ەی كە بە سەر خۆ یدا هێناو یەتی بە سەر خەڵكو ولاتیشیدا ئەنجامی بدات، دیارە هەمیشەش خۆ گۆڕین بنا غەی خەڵك گۆڕینە، وەك خوای پەروەردگار فەرمووییەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ﴾[1]، واتە: بێگومان خوا حاڵەتو واقیعی هیچ كۆمەڵێك ناگۆڕێ، تاكو ئەوان حاڵەتی دەروونیی خۆیان نەگۆڕن.

بەڵێ هەركاتێك ئینسان بۆ لای خوا گەڕا یەوەو، خۆی لە خلتەو خاڵو ژەنگوژاری هەڵەو پەڵەو نا شەرعییەكان بژاركردو، هەستی بە پاكبوونەوەی خۆی كرد، دەستبەجێ دەكەوێتە بیرو هەوڵی بژاركردنی خەڵكو كۆمەڵگای دەوروبەریشی، تاكو دەوروبەرەكەیشی وەك خۆی لێ بكاتو، شتێكی نامۆ (غریب) نەبێ لەو كۆمەڵگاو واقیعەدا.

هەر بۆیەشە كە دەبینین لە ڕابردوداو ئێستاش، ئەهلی كوفرو خراپەو تاوان، هەرگیز چاویان بەخەڵكی بۆ لای خوا گەڕاوەی پاكو چاك هەڵنەهاتوەو دانوو یان لە گەڵیا نەكوڵیوە، چونكە زانیویا نەو دەزا نن كە ئاینو شەریعەتی خوا لە شوێنكەوتووەكانی خۆی داوا دە كات كە ئەو هەقو چاكییو پاكییەی خۆ یان پەییان پێی بردوەو دەستیان لێی گیربووە، لە خۆیاندا كورتی هەڵنەهێننو بێ درەنگ بە خەڵكو میللەتیشیانی بگەیەننو كۆمەڵگاو ولاتی پێبڕازێننەوە!

1- الرعد:11.

سەرنج بدە چۆن گەلـی (لوط) –عليه الصلاه والسلام– کە کۆمەڵێکی پیس و پەستو نەگریس بوون، بە (لوط)و ئەو دەستەیەی کە ئیمانیان پیێ هێناوەو بۆ لای خوا گەڕاو نەوە، دە ڵێن: ﴿أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾[1]، واتە: لە ئاوەدانی خۆتان وەدەریانبنێن، چونکە ئەوانە کەسانێکن خۆیان پاکسازیی دەکەن!

بەڵێ گەلـی ڕەو شت نزمی (لوط) –علیه السلام–، زانیویا نە کە (لوط)و کۆمەڵە بڕوادارو بۆلای خوا گەڕاوە کەی دەوری، پاش قۆناغی خۆ پاکسازیی کردن، دەگە نە قۆناغی پاکسازییو چاکسازیی کۆمەڵگاکە شیانو سەرەنجام ئەوان (گەلە سەرگەردانو ڕەوشت پەستەکە) ژیانو گوزەرانی نەفاما نەو پیسو پەستیان لـێ تێکدەچێ، کە وەك چۆن قالۆنچە هۆگری تامو بۆنی ڕیخو تەرس بووەو، بە بۆنی عەترو گوڵاو گێژ دە بێ، ئەوانیش هۆگری ئەو جۆرە ژیانو گوزەرانە ئاژەڵیی و بگرە لە ئاژەڵییش خراپترو نزمتـرە بوون!!

بەڵێ ئەمەیە هۆکار بنەڕەتیی دژایەتی کردنو بەرەنگار بوونەوەی حیزبو ڕژێمو کۆمەڵگا نەفامییەکان[2] (الأحزاب والأنظمة والمجتمعات الجاهلية)، لە گەڵ

1- الأعراف :82.

2- مەبەست لە کۆمەڵگای نەفامیی (المجتمع الجاهلي) هەر کۆمەڵگایە کە کە یەکێك یان زیاتر لە خەسڵەتو بۆچوونو ڕەفتارو هەڵسوکەوتە پێچەوانەی شەرعییەکانی تێدابن، ئیدی مەرج نیە کە حەتـمەن کافرو لە ئایـین دەرچووبێ، هەر بۆیەش خوای بەرزو مەزن هەرکام لە: بەرنا مەی حوکمڕانیی (الحكم)و، گومانی خراپ بە خوا بردن (الظن السيء بالله)و، جوانییو عەوڕەتی خۆ دەرخستنی ئافرەتانو (تبـرج النساء)و، دەمارگیرییو دڵگەرم بوونی بە ناهەق (الـحَمِيَّة)ی بەهی نا فامیتی ناوبردوون: ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ﴾ ... المائدة:50 ، ﴿... يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ ... آل عمران:154 ، ﴿... وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ ... الأحزاب :33، ﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ ... الفتح:26، کەوا تە: هەر کام لە حوکمو

ئەو گەنجو لاوە هیدا یەت دراوو بۆ لای خوا گەڕاوەو پاكو چاكانەدا، كە بە تەئكید چاویان بەرینایی نادات لە خەڵكو كۆ مەڵگای سەرگەردانو پیسو پۆخڵیان ڕابمێننو، دەستە پاچەنە دەست لە ئەژنۆیان وەربێننو، تەنیا بەوەندە وازبێنن كە زیكری: (لا حول ولا قوة إلا بالله) بخوێنن!

خوێنەری بەڕێزو شیرین!

لێرەشدا كۆتایی بەم بەشی حەوتەمە دێنین كە تەرخانمان كردبوو بۆ باسو توێژنەوەی كاریگەریی‌و شوێنەوارو بەر هەمی گەڕا نەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناح‌و چاككردنی ئینساندا.

دیارە ئەم باسەش گەورەترین باسـی بابەت (موضوع)ی تۆبە بووو، بێگومان بەر هەمو شوێنەوارەكانی تۆ بەش سەنگی مە حەكینی‌و، بەلاّ گەو نی شانەی جەوهەرو نێوەڕۆكینی، چونكە وەك گوتراوە، درە خت بە بەرە كەی دەنا سرێ (الشجرة بثمر ها)، ئنجا پاش ئاڕا ستەكردنی (دوا قسەم) كۆتایی بەم كتێبە دێنین.

بەرنامەو، هەستو نەستو بیـروبۆچوونو، عادەتو نەرێتو، ڕەوشتو ڕەفتاری، ناشـەرعییانەو دژو پێچـەوانەی هەق، بە چەند حاڵەتو دیاردەیەكی نەفامانەو هەڵقولاّوی واقیعێكی نەفامێتی (جاهلية) دادەنرێن، هەرچەندە خەڵكەكەش هەموو جارێ، یان هەموویان كافر نەبن!

دوا قســـەم:

خوێنەرە بەڕێزو خۆشەویستەکانم!

دوا قسەم کە عەرزتان بکەم لە بارەی تۆبەو گەڕانەوە لای خواوە، ئەوە یە کە هیچ کامتان هیچ کاتێك پێی وا نەبێ، کە پێویستی بە تۆبە نیەو لێی بێنیازە! بەڵکو هەموو ئینسانێك لە هەر پلەیەکی ئیمانو مسوڵمانەتیدا بێو، لە هەر قۆناغو هەلومەرجێکی دینداریيدا بێ، بەردەوام پێویستی بە گەڕانەوە لای خوا هەر هەیەو، هیچ کاتێك لە هیچ حاڵو هەلومەرجێکدا، لێی بێنیاز نابێ، بەڵگەشم ئەوەیە کە پێغەمبەرانی هەڵبژاردەو پاكو پایەبەرزی خوای لێبوردەو بە بەزەیی، لە ئادەمەوە هەتا خاتەم، -علیهم أفضل الصلوات وأتم تسلیمات-، بەردەوام سەرگەرمی گەڕانەوە لای خواو داوای لێبوردن لێکردنی بوون، بۆ وێنە: ئەوەتا گەورەو سەروەری پێغەمبەران موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلا-علیه من الصلاه أدومها ومن التسلیمات أکملها-، خوای پەروەردگار لە کاتی گرتنی شاری مەککەو ڕزگارکردنی لە چنگاڵی شیرکو کوفردا، فەرمانی پێکردوە، کە بە پاکی بگرێو ستایشی بکاتو، داوای لێبوردنی لێ بکاتو بگەڕێتەوە لای!

﴿ إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ۝١ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا ۝٢ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابَۢا ﴾[1]، واتە: بەناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، کاتێك یارمەتی خوا هاتو (شاری مەککە) ئازاد کرا، وە خەڵکت دی کۆمەڵ کۆمەڵ دەهاتنە نێو ئایینی خواوە، ئەوە بە ستایش کردنەوە پەروەردگارت لە هەر هەڵەو پەڵەیەك بە دوور بگرەو داوای لێبوردنی لێبکە، چونکە بێگومان ئەو زۆر گەڕاوەیە (بۆ سەر بەندەکانی بە بەزەییو بەخششەوە).

1- النصر:1-3 .

هەروەها لە فەرموودە ڕاست (صحيح)ەكاندا هاتوە كە پێغەمبەر ﷺ پاش تەواوكردنی نوێژی فەرزو سەلام دانەوەی سێ جاران دەیفەرموو: (أستغفرُ الله) داوای لێبوردن لە خوا دەكەم..

جا با سەرنج بدەین‌و ڕام بێنین ئا یا ئەگەر پێغەمبەرێكی وەك (محمد المصطفى) كە گەورەو سەروەری وەچەی ئادەمە: ((أنا سيد ولد آدم))[1] ، لە دوای ئەنجامدانی دوو خواپەرستیی گەورەی وەك: ئازادكردنی مەككە كە گەورەترین قەڵای شیركو كوفر بووە، لەدیوە دورگەی عەرەبیداو، نوێژ بەرپاكردن، كە گەورەترین جۆرە خواپەرستیی تایبەتییە، پێویستەو پەسەند بێ بگەڕێتەوە لای خواو داوای لێبوردنی لێ بكات، دە بێ ئێمەومانان كە فەرمانبەریی‌و چاكەكانیشمان لەچاو هی پێغەمبەری كۆتایی ﷺ وەك گوناحو سەرپێچیی وان، چ جای گوناحو هەڵەو پەڵەی زۆرو زەوەندەكانمان، چەندە حەوجێی تۆبەی بەردەوامو داوای لێبوردن لە خوا كردنی پەیتا پەیتا بین؟!

بەڵێ تۆبەو داوای لێبوردن لە خواكردن، پاككەرەوەو مشتو ماڵكەری دڵو دەروونەو، تەنانەت پێغەمبەری كۆتایی (النبي الخاتَم) یش ﷺ فەرموویەتی: ((إنه ليغان على قلبي..))[2] ، كەواتە: هیچ كەس لێی بێنیاز نیە.

زانای پایەبەرزیش (عبدالقادر الگيلاني) خوا لێی خۆشبێ لەوبارەوە چەند قسەیەكی جوانی كردون كە دەیانكەینە (مسك الختام) ئەم دوا قسەیەمان:

(التوبة فرض عين في حق كل شخص، ولا يتصور أن يستغني عنها أحدٌ من البشر، لأنَّه إن خلا عن معصية الجوارح، فلا يخلو عن الهَمّ بالذنب بالقلب، وإن خلا، فلا يخلو عن وسواس الشيطان بأيراد الخواطر المُتَفَرِّقَة المُذْهلة عن ذكر الله عز وجل، فأن خلا، فلا يخلو عن غفلة وقصور في العلم بالله وبصفاته وأفعاله،

---

[1]- رواه مسلم وأبو داود.

[2]- رواه مسلم وأحمد وغيرهما.

فلكل حال طاعات وذنوب وحدود وشروط، فحفظها طاعة وتركها معصية، والغفلة عنها ذنب، فيحتاج الى توبة وهي الرجوع عن التعويج الذي وجِد الى سَنَنِ الطريق المستقيم الذي شُرع له. فالكلُّ مفتقرٌ إلى التوبة، وإنما يتفاوتون في المقادير، فتوبة العوام من الذنوب، وتوبة الخواص من الغفلة، وتوبة خواص الخواص من ركون القلب الى سوى الله عز و جل..)[1]، واته: تۆ بەکردن پێوید ستییەکی تایبەتییە لەسەر هەموو کەسێك، وە ناگونجێ کە هیچ ئینسانێك لێی بێنیاز بێ، چونکە (ئینسان) ئەگەر سەرپێچیی ئەندامە ڕواڵەتییەکانیشی نەبێ، لە مەبەستی گوناح لە دڵ گرتن خاڵی نابێ، وە ئەگەر ئەوەش نەبێ، لە خوتخوتەی شەیتان قوتار هەر نابێ کە خەیاڵی پرژو بڵاوی لە یادی خوای زاڵو پایەبەرز بێئا گاکەری بەسەردا دێنێ، وە ئەگەر لەوەش خاڵی بێ، ئەوە لە بێ ئاگاییو کەموکوورپیی لە بارەی زانیاریی بە خواو بە سیفەتەکانیو بەکردەوەکانی، هەر بە دوور نابێ، چونکە هەر حاڵەتێك چەند جۆرە خواپەرستییەكو، چەند جۆرە گوناحێكو، چەند سنوورو مەرجیکی هەن، کە پارا ستنیان فەرمانبەرییەو چواندنیان سەرپێچییەو، لێ بێئاگابوونیان گوناحە! کەواتە: پێویستی بە تۆبە هەیە کە بریتییە لە گەڕانەوەو دەست هەڵگرتن لەو لاربوونو لادانەی کە لە ڕۆشتنندا بەرەو ڕاستە شەقامێك کە بۆی دیاری کراوە پەیدا بووە.

مادام وابێ هەموویان هەر ئاتاجی گەڕانەوە لای خوان، بەڵام لە شێوەو ئەندازەدا جیاجیان:

گەڕانەوەی خەڵکی گشتی، دەست هەڵگرتنیانە لە گوناحەکان، وە گەڕانەوەی خەڵکی تایبەتی پەشێمانییو وازهێنانیانە لە لەخوا بێ ئاگابوون،

1- بڕوانە: (الآداب الشرعية والحقوق المرعية) لابن مفلح المقدسي، ج1، ص 163، کە لە: (الغُنْية لطالبِي طريق الحــق)ی (عبدالقادر الگيلاني)یەوە هێناویەتی.

بەڵام بۆ لای خوا گەڕانەوەی بەندە تایبەتی تایبەتییەکان بریتیە لە پەشێمانییو داوای لێبوردن کردنیان لە دڵ بەرەو غەیری خوا باڵادەستو پایە بەرز چوون !

سا خوا بەناوە هەرە چاکەکانتو صیفەتە هەرە بەرزەکانت، لێت دەپاڕێینەوە کە هیدا یەتمان بدەی بۆ تۆبە یەکی ڕاستو ساغ، کە لە چڵكو چەپەری گوناحو هەڵەکانمان پاکمان بکاتەوەو، بەرەو بەندایەتی چاکترو زیاتر بۆ تۆ نیزیک مان بخا تەوەو، بەرەو مەنزڵگای دوارۆژ با مان بدا تەوەو، لە ڕیزی دوژمنانو ناحەزانی کافرو دەغەڵو یاخییو لاڕێو گوناحباران جیامان بکاتەوەو، لە نێوان کۆمەڵی پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام و ئیمان پتەوانو شەهیدانو چاکاندا، جێمان بۆ بکاتەوە، ئامین.

محرم ك– // ز

هەورامان– ئەحمەد ئاوا

*****

پێداچوونەوەی بۆ چاپی چوارەم

ی جەمادی دووەمی

ك– // ز

هەولێر

*****

پێداچوونەوەی بۆ چاپی پێنجەم

()ی ذي القعدة ك

()ی تشرینی یەکەمی ز

هەولێر

بەرهەمەكانی دانەر:

1- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام. چاپی 2/ 2006.

2- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلامو ڕێچكان. چاپی 3/ 2006

3- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤـ دا. چاپی 1 /1987

4- كۆمەڵـی خوا. چاپی 1 / 1988

5- پێ شمەرگەی ئی سلام، یان م سولْمانی موجاهـ ید كێ یەو چۆنە؟ چاپی3 2001/

6- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی. چاپی 1 /1989

7- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ كامەیە؟! چاپی 1/ 1989

تێبینی: دواتر خرایە نێو كتێبی (مسوڵمانی كامڵ: بەشی یە كەم: بیرو بڕوای م سولْمان) وە دوا تر ئەمیش خرا یە ن ێو كتێ بی (ئی مانو عەق یدەی ئیسلامیی)یەوە .

8- ڕێگای صالْح بوونو بەرەو خوا چوون. چاپی 3 /2005

9- كوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟!چاپی 1 / 1989

10- حوكمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت. چاپی 2 /2005

11- سۆزی نەتەوا یەتیو بیری نا سیۆنالیزم لە تەرازووی ئی سلامدا. چاپی3 2005/

12- مسوڵمانی كامڵ/ بەشی یەكەم: بیروبڕوای مسوڵمان چاپی 1 /1997

تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).

13- چارە سەری كێ شەی كورد لە ن ێوان ئی مانو پەر لەمان دا. چاپی 1 1992/

14- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مانو نەمان دا. چاپی 1 /1993

15- بزووتنەوەی ئیسلامییو ئایندەیەكی گەشو ڕوون. چاپی 1/ 1995

16- پرۆژەی بەرنامەی فیكریی كاری ئیسلامیی. چاپی 1 / 1996

17- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەكانی كوردستان. چاپی 1 /1996

18- ئیسلامو كێشە هەنووكەییەكان چاپی 1 /1995

19- با ور یا ب ین! داڕوو خـانی ڕەوش ـت كۆمەڵگاک ـەمان بەرو هە ڵدێر دەبـات. چاپی 2 /2006.

20- مسـ ـوڵمانی كامڵ: بەش ـی دووەم/ خواپەر ستی م سوڵمان بەرگی یەكەم . چاپی 1 / 2000 .

21- مسـ ـوڵمانی كامڵ: بەش ـی دووەم/ خواپەر ستی م سوڵمان بەرگی دووەم . چاپی 1 / 2000 .

تێبینی: ئەم كتێبە بە هەردووك بەرگەكەیەوە ئێستاكە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا چاپ كراوەتەوە بەناوونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی .

22- گەڕانەوە لای خـوا (عزّ وجلّ) . چاپی 4 /2005

23- زانایانی ئیسلام كێنو چۆنن ؟! چاپی 2 / 2002

تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.

24- بنچینە گرنگـەكانی هەڵسوكەوتی شــەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەكاندا، چاپی 1 / 1999 .

تێبیـ نی: ئەم نامیلكە یە با سێكی بەرگی یە كەمی كتێ بی: (خواپەر ستی ئیسلامیی)یە، وە بۆ زمانی عەرەبیــش وەرگێڕراوەو ئێستا لەژێر چاپە.

25- مزگەو تەكانی كورد ستان لە ن ێوان ئاوەدان كرد نەوەو و ێران كردن دا. چاپی 1 /2000

26- تاقیكردنەوەی خوا بۆ بەندەكانی چی‌یەو چۆنە؟ چاپی 1 /2000

27- بنەما شەرعییەكانو هێڵە گشتیەكانی كۆمەڵێكی ئیسلامیی ڕەسەن .

تێبینی: (ئەم نامیلكەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی).

28- كۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانجو هەڵوێستەكانی. چاپی 1 /2001

29- پاساوو بەڵگە شەرعییەكانی بنیاتنانی كۆمەڵی ئیسلامیی، ئاڵقەكانی: 1و 2 و 3 و 4 . چاپی 1 / 2001

30- ئافرەتی م سوڵمانی كورد ما فە شەرعییەكانیو ئەر كە گرن گەكانی.

چاپی 1 /2000.

31- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی 2 / 2005

32- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم . چاپی 5 / 2005

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

33- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشكو برایانـمان لە هەندەران. چاپی 1 / 2002

34- سنووره قەدە غەکان مەشـ ـكێنن! (چاوپێكەوتنی دكتۆر حسین محمد عزین) . چاپی 2 / 2003

35- چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی 1 / 2002

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

36- شەهید كێیەو چ پلەوپایەیەكی هەیە؟! چاپی 1 / 2002

37- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنجو ئاگادارییەك. چاپی 1 / 2002

38- بۆئەوەی لەسەر جیهادكردنمان قەرزدار نەبینەوە ! چاپی 1 / 2002

39- جیهاد لەڕێی خوادا چی یەو بۆ چی دە کرێو چۆن دە کرێ؟ چاپی 1/ 2002.

40- ئەشكەنجەو زیندان (چاوپێكەوتنی هاوژین عومەر) چاپی 2 / 2006 .

تێبینی: وەرگێڕراوە تە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها دوو تەرجەمەی فارسیشی كراوەو چاپو بڵاوكراوەتەوە.

41- كارو پڕۆژەی ئیسلامیمان (وتاری كۆنگرەی یەكــەمی كۆمەڵی ئیسلامیی) چاپی 2 / 2006 .

42- ئیسلامو مســولمانەتیو كاری ئیسلامیی لە بەر ڕۆشـنایی قورئانو سوننەتدا. چاپی 1 / 2006 .

43- ئیمانوعەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/1، ئیمانوعەقیــدەی ئیسـلامی چی یەو چۆنە؟! 1 تـا 12 . چاپی 1 / 2006

44- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ 2، خوا بە یەكگرتن (التوحيد) لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتی دا. 13 تا 26 . چاپی 1 / 2006

45- ئي مان‌و عه‌ق يده‌ى ئي سلاميى. به‌رگى/ 3، خوا به يه‌ككگرتن له ناوو سيفه‌ت‌و له په‌رستراويتى دا، 27 تا 36 . چاپى 1 / 2007

46- ئيمان‌و عه‌قيده‌ى ئيسلاميى. به‌رگى/ 4، ئيمان به فريشته‌كانى خوا (عزّو جل)، كتێبه‌كانى خوا (عزّو جل)، پێغه‌مبه‌رانى خوا (عليهم الصلاة والسلام). 37 تا 40 . چاپى 1 / 2007

47- ئيمان‌و عه‌قيده‌ى ئيسلاميى. به‌رگى/ 5، ئيمان به ڕۆژى دوا يى قه‌زاو قه‌ده‌ر 41 تا 45 . چاپى 1 / 2008

48- ئي مان‌و عه‌ق يده‌ى ئي سلاميى. به‌رگى/6، تايبه‌تمه نديى‌و د يدو بۆچوونه‌كانى په‌يڕه‌وانى ڕێبازى ڕاست. 46 تا 50 . چاپى 1 / 2008

49- ته‌وژمى ئيسلاميى‌و عه‌لمانييى‌و خاڵه هاوبه‌ش‌و جياوازه‌كانيان. چاپى 1/ 2007

تێبينى: زۆر به‌ى به (24) ئاڵقه له هه‌فته نامه‌ى (هاوولاتى)و ئه‌وه‌ى ديكه‌ش به (9) ئاڵقه له هه‌فته‌نامه‌ى (ئاوێنه)دا بلاوكراوه‌ته‌وه.

50- گه‌نجه‌كانمان له نێوان ڕه‌سه‌نايه‌تيى‌و لاسايى كردنه‌وه‌دا.

51- به دوورخستنه‌وه‌ى ئافره‌ت له ئيسلام چ زيانێك ده‌كه‌ين؟

52- سياسه‌تى ئيسلاميى‌و چه‌ند ڕوونكردنه‌وه‌يه‌ك.

53- چۆنيه‌تى بوونه پێشه‌نگ‌و بنياتنانى بنكه‌ى جه‌ماوه‌ريى.

54- چه‌ند بنه‌مايه‌كى گرنگى وتاربێژيى.

55- قوتابيانى زانيارى شه‌رعيى چه‌ند سه‌رنج‌و ڕێنمايى يه‌ك.

56- خوو ڕه‌وشتى به‌رزو په‌سند سه‌نگى مه‌حه‌كى مسوڵمانه‌تى يه.

57- بانگه‌واز بۆ لاى خوا .

58- قوتابيان له‌م هه‌ل‌و مه‌رجه‌دا پێويسته چۆن بن‌و چى بكه‌ن؟!

59- ضيف و قضية (مقابلة مع قناة العربية). كه دوايى له شێوه‌ى ناميلكه‌دا چاپ كراوه.

60- حوار خاص (مقابلة مع قناة العالم). كه دوايى له شێوه‌ى ناميلكه‌دا چاپ كراوه.

61- خواناسیی، ئاییـن ، ئیمان. چاپی 2 / 2009 .

62- واقیعی هەرێمی کوردستان ...دیدێکی ئیسلامییانە. چاپی 1/ 2008 .

63- چەند با بەتێکی هو نەریی لە بەرڕۆ شنایی قورِ ئانو سوننەت دا. چاپی2010/1

64- چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟! چاپی 3/ 2008 .

65- سروشـتو پایەکانی خێزانو مەسەلەی چەندژنیی لە تەرازووی شەرعو عەقلّ دا.

تێبیـ نی: ئەم نامیلکە یە بە (14) ئاڵقە لە ڕۆژنا مەی (ڕۆژنا مە)دا بڵاوکراوەتەوە.

66- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ . چاپی 2010/1 .

67- چەند بابەتێکی سیاسیی هاوچەرخ لەبەر ڕۆشنایی عەقڵو وەحی دا.

68- راپۆرتی ئیمانییو فیکرییو سیاسیی کۆمەڵی ئیسلامیی.

ئەو بەرهەمانەی لەژێر چاپن

1- کاری ئیسلامیی و ڕەواندنەوەی چەند تەمومژێك.

2- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

3- (طريق الصّلاح والسَّير الى الله).

4- قواعد مهمة للتعامل مع المسائل الفقهية الخلافية.

5- گەڕانەوە بۆ لای خوا . چاپی (5)

6- ڕوونکردنەوەی بنەما شەرعییەکانو هێڵە گشتییەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی.

7- ئەرکی سەرشانمان بەرانبەر بەقورئان.

8- کەسایەتیی بەرزو ناوازەی دایکی بڕواداران: خاتوو عائیشە رضي الله عنه.

9- مەلای گەورەو تەفسیرەکەیو چەند سەرنجێك.

ئەو بەرهەمانەی چاوەڕوانی چاپن.

1- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد 2- 8 .

2- خووو ڕەوشتی ئیسلامیی.

3- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەتدا. بەرگی دووەم.

4- گرنگییو پێویستیی پابەندیی بە قورئانو سوننەتەوە.

5- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز)، بەرگی یەکەم: تەفسیری سوورەتی بەقەرە.

نیَــوەرۆكی بابەتەكان

